

Г. М. Мартьянова

**ПИТАННЯ
НАСТУПНОСТІ
В МУЗИЧНОМУ
ВИХОВАННІ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО
І МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Музично-педагогічний факультет

Г. М. Мартьянова

**ПИТАННЯ НАСТУПНОСТІ
В МУЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО
І МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

**Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів**

**Київ “Либідь”
2002**

Мартьянова Г. М. Питання наступності в музичному вихованні дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Либідь, 2002. – 140 с.

Навчальний посібник доцента КДПУ Мартьянкової Г. М. присвячений висвітленню актуальних питань всебічного розвитку дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку засобами музики на основі принципу наступності. Автор розглядає доцільність використання знань, умінь та навичок дітей старшого дошкільного віку, набутих в дитячому садку, на музичних заняттях в початкових класах школи, враховуючи відсутність різкої психологічної різниці, використання спільного репертуару і відповідних форм занять. Для студентів музичних відділень вищих педагогічних навчальних закладів.

Рецензенти: доктор мистецтвознавства,
професор Котляревський І. А.

доктор педагогічних наук,
професор Рейзенкінд Т. Й.

Редактор: кандидат філософських наук,
професор Шульженко А. М.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів 25.03.2002 № 14/18.2-617.

ISBN 5-88510-206-X

© Мартьянова Г. М., 2002

ВСТУП	4
Розділ I.	
ДІТИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ І ПЕРШОКЛАСНИКИ ТА ЇХ ВСЕБІЧНИЙ РОЗВИТОК ЗАСОБАМИ МУЗИКИ	5
1.1. Особливості музики як виду мистецтва та її вплив на всебічний розвиток дитини	5
1.2. Завдання музичного виховання в аспекті вікових особливостей розвитку дітей	8
1.3. Зміст, види і форми музичної діяльності старших дошкільнят і молодших школярів	11
1.4. Особливості організації музичної діяльності в підготовчій групі дитячого садка й у першому класі	16
1.5. Основні методи навчання і виховання в підготовчій групі дитячого садка й у першому класі школи	18
Розділ II.	
ВИДИ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ПІДГОТОВЧОЇ ГРУПИ ТА ПЕРШОКЛАСНИКІВ	23
2.1. Музично-ритмічні рухи й ігри. Види музично-ритмічних рухів та ігор старших дошкільнят і першокласників, формування яких повинне відбуватися на основі принципу наступності	23
2.2. Музично-ритмічні рухи й ігри. Види музично-ритмічних рухів та ігор.	26
2.3. Методика навчання музично-ритмічним рухам	30
2.4. Завдання та зміст, репертуар, методи й прийоми навчання музично-ритмічним рухам дітей підготовчої групи та першокласників	32
Розділ III.	
ОРГАНІЗАЦІЯ СЛУХАННЯ МУЗИКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ Й ПЕРШОКЛАСНИКІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	40
3.1. Слухання музики як специфічний вид діяльності дітей	40
3.2. Формування навичок слухання музики у дітей старшого дошкільного віку й учнів перших класів	43
3.3. Шляхи залучення до слухання музики дітей старшого дошкільного віку та першокласників	46
Розділ IV.	
ХОРОВИЙ СПІВ І ЙОГО ВИХОВНІ МОЖЛИВОСТІ	59
4.1. Виховне значення гуртового співу	59
4.2. Розвиток дитячого слуху й голосу в процесі навчання співам на основі принципу наступності	60
4.4. Коротка характеристика пісенного репертуару	67
Розділ V.	
ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ ПІДГОТОВЧОЇ ГРУПИ Й ПЕРШОГО КЛАСУ	93
5.1. Музичне виконавство в житті дітей як вид діяльності	93
5.2. Питання практичного навчання дітей підготовчої до школи групи і першокласників гри на музичних інструментах згідно з принципом наступності	97
Розділ VI.	
МУЗИКА В ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ПІДГОТОВЧОЇ ГРУПИ ДИТЯЧОГО САДКА І ПЕРШОКЛАСНИКІВ	125
6.1. Пронес всебічного розвитку дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку засобами музики	125
6.2. Музика й фізична культура: обумовленість художніх рухів емоційно-образним змістом музики	129
6.3. Зміст, види й форми розваг та їх музичне оформлення	131
6.4. Музика в структурі святкових ранків	134
ПІДСУМКИ	139

ВСТУП

З давніх часів відомо, що музичне мистецтво здатне впливати на почуття людини, робити поштовх до співпереживання, сприяти появі прагнення до перетворення навколишнього світу. Вплив музики неповторний, і його нічим не можна підмінити. Поряд з художньою літературою, театром, образотворчим мистецтвом вона виконує найважливіші соціальні функції – є засобом пізнання дійсності, виховання, спілкування, ціннісної орієнтації тощо.

Старший дошкільний і молодший шкільний вік – пора найбільш оптимального залучення дитини до світу прекрасного. Мета і завдання музично-естетичного виховання обґрунтовуються суспільними вимогами й спрямовані на максимальне задоволення потреб та інтересів дитини.

У зв'язку з цим великого значення набуває рівень і зміст духовності вихователя. Від його морального обличчя, рівня знань, професійної майстерності й досвіду залежить кінцевий результат виховання старших дошкільнят і молодших школярів.

Ось чому таке велике значення приділяється всебічному розвитку педагога, його залученню до світу музичного мистецтва, яке має значний вплив на його духовне збагачення й творче відношення до навколишньої дійсності.

До комплексу предметів музичного циклу, які вивчаються майбутніми вчителями музики, повинні, на нашу думку, входити й різного роду спецкурси, спецсемінари й спецпрактикуми, вивчення яких сприятиме розвитку здібностей відчувати й розуміти музику, вчитиме творчо використовувати набуті знання, навички і вміння в повсякденному спілкуванні з дітьми.

Для майбутнього вчителя музики важливо не тільки розуміти й любити музику, навчитись виразно й чисто співати в хорі, ритмічно рухатись і в міру своїх можливостей грати на музичному інструменті. Найсуттєвіше – розвинути прагнення й здатність використовувати свій музичний досвід у вихованні дітей. Всі музичні дисципліни сприяють здійсненню цього завдання. Сподіваємось, що й запропонований нами навчальний посібник буде теж сприяти досягненню цієї благородної мети.

РОЗДІЛ I

ДІТИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ І ПЕРШОКЛАСНИКИ ТА ЇХ ВСЕБІЧНИЙ РОЗВИТОК ЗАСОБАМИ МУЗИКИ

1.1. Особливості музики як виду мистецтва та її вплив на всебічний розвиток дитини

Велика сила впливу музики на духовний світ людини пояснюється перш за все її дивовижною можливістю відображати переживання людей в різних життєвих ситуаціях. Святує народ – і це виливається в урочисті й радісні звуки музики; співає солдат в поході – пісня надає особливо бадьорого настрою, організує крок; мати сумує з приводу загибелі сина – сумні звуки допомагають виразити горе. Музика супроводжує людину все життя.

Народну музичну творчість М. В. Гоголь образно назвав “історією, що звучить”, “дзвінким живим літописом”.

Музичні твори відображають сторінки історії. У дні Великої Вітчизняної війни народилась одна із кращих пісень часу – “Священна війна” О. Александрова. Вона об’єднувала радянських людей у їхній суворій непохитній рішучості вести війну до переможного кінця. У блокадному Ленінграді Д. Шостакович створює знамениту свою симфонію. У ній засуджується найбільше зло, яке ніс фашизм. У горі й радості, під час роботи та відпочинку – музика завжди з людиною. Вона так повно й органічно ввійшла в життя, що її сприймають як щось потрібне, як повітря, котрим дихають, не замислюючись і не помічаючи. Наскільки збіднів би світ, якби позбавився прекрасної своєрідної мови, що допомагає краще зрозуміти один одного.

У цьому наступна особливість музики – об’єднувати людей в єдиному переживанні, бути засобом спілкування між ними. Сприймається ніби диво, що музичний твір, створений однією людиною, викликає відповідний відгук у душі іншої.

Яскраві художні твори, які виражають світ великих думок і глибоких почуттів людини, здатні викликати емоційний відгук, впливаючи на естетичність переживань, стаючи джерелом і засобом виховання.

Сполучаючи виразну, яскраву мелодію, гармонію, своєрідний ритм, композитор виражає своє світовідчуття, своє ставлення до навколишньої дійсності. Такими творами і збагачуються всі ті, хто їх сприймає.

Кожна людина по-своєму виявляє інтерес і захоплення музикою, відає перевагу якому-небудь музичному жанру, улюбленому композитору, окремому твору, маючи відповідний досвід слухання. Як дітей навчають читати, писати, рахувати, малювати, так необхідно навчати їх пізнавати, оцінювати музику, слухати уважно, відмічаючи динамічний розвиток образів, зіткнення й боротьбу контрастних тем і їх завершення. Сприйняття слухача повинно слідкувати за розвитком музики. Необхідно вчитися осягати цю “прекрасну своєрідну мову”. Поступово формується музичний смак, виникає необхідність постійного спілкування з музикою, художні переживання стають більш глибокими й різноманітними.

Почувши ніжний поспів колискової, дитина зосереджується й затихає. Але коли лунають звуки бадьорого маршу, одразу змінюється й вираз дитячого обличчя, пожвавлюються рухи. Рання емоціональна реакція дозволяє з перших місяців життя людини залучити її до музики, зробивши її активним помічником естетичного виховання.

Гармонійне сполучення розумового й фізичного розвитку, моральної чистоти й естетичного ставлення до життя й мистецтва – необхідна умова формування цілісної особистості. Досягненню цієї високої мети багато в чому сприяє правильна організація музичного виховання дітей.

Естетичне виховання спрямоване на розвиток у старших дошкільнят і молодших школярів уміння сприймати, відчувати й розрізняти прекрасне, відрізнити красиве від потворного, творчо й самостійно діяти, залучаючись тим самим до різних видів художньої діяльності.

Одним із яскравих засобів естетичного виховання є музика. Щоб музика як вид мистецтва здійснила свої функції, у людини, починаючи з дитячого віку, необхідно розвивати загальну музикальність.

Першою ознакою загальної музикальності є здатність *відчувати характер*, настрої музичного твору, співпереживати почутому, виявляти емоціональне ставлення, розуміти музичний образ.

Музика здатна хвилювати маленького слухача, викликати зворотні реакції, знайомити з життєвими явищами, породжувати емоції. Ритмічне звучання маршу викликає у нього радість, підйом, п'єса про хворобу ляльки змушує його сумувати.

Наступною ознакою музикальності є *здатність вслухуватися*, порівнювати, оцінювати найбільш яскраві й зрозумілі музичні явища. Це вимагає елементарної музично-слухової культури, слухової уваги, спрямованості на ті або інші засоби музичної виразності. Наприклад, діти зіставляють найпростіші властивості музичних звуків (високий і низький, темброве звучання рояля й скрипки тощо), можуть розрізнити найпростішу структуру музичного твору (заспів пісні та її приспів, три частини в п'єсі і т. д.), відмічають виразність найпростіших художніх образів (ласкавий, протяжний характер заспіву та енергійний, рухливий приспіву). Поступово накопичується кількість улюблених творів, які діти з великим бажанням слухають і виконують, закладається першооснова музичного смаку.

Третя ознака музикальності – *прояв творчого ставлення до музики*. Слухаючи її, дитина по-своєму уявляє художній образ, передаючи його в співі, грі, танці. Наприклад, кожний слухач та спостерігач виразних рухів, характерних для бадьоро крокуючих юнаків, як і ведмеда, який важко переступає з ноги на ногу, рухливих зайчиків тощо, по-своєму емоційно реагує на сприйняття. Знайомі танцювальні рухи використовуються дітьми в нових комбінаціях і варіантах. Вони імпровізують найпростіші поспівки.

З розвитком загальної музикальності в дітей з'являється емоціональне ставлення до музики, вдосконалюється слух, народжується творча уява. Переживання дітей набувають своєрідної естетичної забарвленості.

Таким чином, ми дійшли висновку, що музика безпосередньо впливає на

почуття дитини, постулово формує її моральне обличчя. Вплив музики часом буває сильнішим, ніж різного роду сентенції і т. п. Знайомлячи дітей з творами різного емоційно-образного змісту, ми спонукаємо їх до переживань.

Так, пісні про Київ, Дніпро, школу, вчительку пробуджують у дітей почуття любові до нашої Батьківщини. Хороводи, пісні, танці різних народів викликають інтерес до їхніх звичаїв, виховують інтернаціональні почуття, що узгоджуються з загальнолюдськими ідеалами. Жанрове багатство музики допомагає сприйняттю героїчних образів і ліричних настроїв, веселого гумору і бадьорих танцювальних мелодій. Різноманітні почуття, які виникають при сприйнятті музики, збагачують переживання дітей, їхній духовний світ.

Вирішенню виховних завдань багато в чому сприяють колективні співи, танці, ігри, коли діти охоплені загальними переживаннями. Співи вимагають від учасників єдиних зусиль. Загальні переживання створюють благодатний ґрунт для індивідуального розвитку. Приклад товаришів, загальне натхнення, радість виконання активізують боязких і нерішучих. Для тих, хто розбещений увагою, занадто самовпевнений, успішний виступ інших дітей служить певним гальмом негативних проявів. Тому дитині можна запропонувати надання допомоги товаришам, виховуючи тим самим скромність і одночасно розвиваючи її індивідуальні здібності.

Заняття музикою впливають на загальну культуру поведінки старших дошкільнят і молодших школярів. Чергування різних завдань, видів діяльності (співів, слухання музики, гри на дитячих інструментах, рухів під музику) вимагають від дітей уваги, кмітливості, швидкої реакції, організованості, прояву вольових зусиль: виконуючи пісню, вчасно почати й закінчити її; в танцях та іграх уміти діяти, підпорядковуватись музиці, утримуватись від імпульсивних бажань швидше побігти, декого перегнати і т. ін. — все це сприяє вдосконаленню гальмівних процесів, виховує волю.

Таким чином, музична діяльність створює необхідні умови для формування моральних властивостей особистості дитини, закладає підґрунтя майбутньої культури людини.

Сприйняття музики тісно пов'язане з розумовими процесами, тобто вимагає уваги, спостережливості, кмітливості. Діти прислуховуються до звучання, порівнюють подібні звуки та ті, які відрізняються, знайомляться з їх виразним значенням, відзначають характерні смислові особливості художніх образів, навчаються орієнтуватися в структурі твору. Відповідаючи на запитання вихователя (вчителя), після того як відзвучить твір, діти роблять перші узагальнення й порівняння: визначають загальний характер п'єси, помічають, що літературний текст пісні яскраво передається музичними засобами. Подібні перші спроби естетичної оцінки вимагають активної розумової діяльності і спрямовуються вихователем (вчителем).

Як і інші види мистецтва, музика має пізнавальне значення. У ній відображені життєві явища, які збагачують старших дошкільнят і молодших школярів певними уявленнями.

Розвиваючи дитину розумово й естетично, необхідно підтримувати нехай ще незначні творчі прояви дітей, які активізують сприйняття й уявлення,

пробуджують фантазію.

У процесі постановки дорослими творчих завдань перед дитиною в останньої формуються навички пошукової діяльності, яка у свою чергу вимагає розумової активності. Наприклад, у співах дитина імпровізує, творить власний варіант мелодії, намагається знайти виразні інтонації відповідно до літературного тексту.

У музично-ритмічній діяльності діти з великим задоволенням створюють нові й комбінують вже відомі рухи танцю, наспівуючи й рухаючись під музику. Танець, пантоміма й особливо музично-ігрова драматизація спонукають дітей відтворювати картини життя, давати характеристику якому-небудь персонажу, використовуючи виразні рухи, міміку, слово. При цьому спостерігається певна послідовність: діти слухають музику, обговорюють тему, розподіляють ролі, потім уже діють. На кожному етапі виникають нові завдання, які примушують дітей мислити, фантазувати, творити.

Музика, що сприймається слуховим рецептором, впливає на загальний стан усього організму людини, викликає реакції, пов'язані зі зміною кровообігу, дихання. П. Н. Анохін довів, що вміле використання мелодичного, ритмічного та інших компонентів музики допомагає людині під час роботи і відпочинку.

Співи розвивають голосовий апарат, укріплюють голосові зв'язки, покращують мову, сприяють формуванню вокально-слухової координації. Правильна поза співаючих регулює і поглиблює дихання.

Заняття ритмікою, які базуються на взаємозв'язку музики й рухів, покращують поставу дитини, координацію, формують чіткість ходи та легкість бігу. Динаміка й темп музичного твору вимагають і в рухах відповідно змінювати швидкість, ступінь навантаження, амплітуду, напрямок.

1.2. Завдання музичного виховання в аспекті вікових особливостей розвитку дітей

Здібності дитини розвиваються в процесі активної музичної діяльності. Вірно спланувати, організувати й спрямувати її з раннього дитинства – головне завдання вихователя (вчителя). Інакше можливе відставання в розвитку. Наприклад, якщо не навчити дітей розрізняти звуки за їх висотою, то до 7 років вони будуть не в змозі справлятися із завданнями, з якими без особливих труднощів справляються діти навіть молодшого віку.

Найбільш суттєвими особливостями розвитку є:

- слухові відчуття, музичний слух;
- якість і рівень емоціонального відгуку на музику різного характеру;
- найпростіші дії в співацькому й музично-ритмічному виконанні.

Так, психологи відзначають, що в дітей рано проявляється слухова чутливість. У малюка на 10-12-й день життя виникають реакції на звуки, а в 4-5 місяців з'являється схильність до відповідної диференціації музичних звуків.

На другому році життя при сприйнятті музики діти виявляють контраст-

ні емоції: веселе пожвавлення або спокійний настрій; розрізняють високі й низькі звуки, гучне й тихе звучання, а підспівуючи дорослому, дитина повторює за ним закінчення музичних фраз пісні. Вона оволодіває найпростішими рухами: хлопками, притопуванням, кружанням під звуки музики.

На третьому й четвертому роках життя у дітей спостерігається підвищення чутливості, можливості більш точно розрізняти властивості предметів і явищ, у тім числі й музичних. Можна відзначити й індивідуальну різницю в слуховій чутливості: деякі малюки можуть точно відтворити нескладну мелодію. Для цього періоду життя людини характерне прагнення самостійно вирішувати завдання, поставлені перед нею. До цього часу дитина оволодіває багатьма рухами, які дозволяють їй, до певної міри, самостійно танцювати й грати.

На п'ятому році життя в дитини зростає допитливість. Вона починає осмислювати зв'язок між явищами та подіями, робить найпростіші узагальнення, розрізняє музику веселу, радісну, спокійну; звуки високі, низькі, гучні й тихі; швидкі й повільні частини п'єс; звучання різних інструментів (рояль, скрипка, баян).

Голос у цьому віці набуває дзвінкості, рухливості. Співацькі інтонації стають більш чіткими.

Засвоєння основних видів рухів – ходьби, бігу, стрибків – дає можливість дітям ширше використовувати їх в іграх і танцях.

На шостому й сьомому роках життя відбувається процес підготовки дітей до школи. У цьому віці діти можуть самостійно охарактеризувати музичний твір, розібратися у його виразних засобах, відчуті різномірні відтінки настрою, які передає музика.

Дитина здібна до цілісного сприйняття музичного образу, що дуже важливо для виховання естетичного ставлення до навколишньої дійсності. Досліди показали, що цілісне сприйняття музики не знижується, якщо ставиться завдання вслухатись, виділити, розрізнити найбільш яскраві засоби музичної мови.

У дітей 6-7 років ще більше укріплюється голосовий апарат, розширюється й вирівнюється діапазон, з'являється більша наспівність, дзвінкість. Пісні, танці, ігри виконуються самостійно, виразно й до певної міри творчо. Індивідуальні музичні інтереси й здібності виявляються більш яскраво.

* * *

Музичне виховання – це цілеспрямоване формування особистості дитини шляхом впливу музичного мистецтва: формування інтересів, потреб, здібностей, естетичного ставлення до музики.

Дитина тільки тоді успішно засвоює різні види музичної діяльності, якщо враховуються її індивідуальні особливості та вікові можливості.

Музичний розвиток – це формування дитини в процесі активної музичної діяльності. Відповідного значення при цьому набувають індивідуальні особливості кожної дитини.

Розвиток відбувається:

– в області емоцій – від імпульсивних відгуків на найпростіші музичні явища до більш виражених і різноманітних емоційних реакцій;

– в області відчуттів, сприйняття й слуху – від окремих впізнавань музичних звуків до цілісного, усвідомленого й активного сприйняття музики, до диференційованих висоти звуку, ритму, тембру, динаміки;

– в області прояву відношень – від нестійкого захоплення до більш стійких інтересів, потреб, до перших проявів музичних смаків;

– в області виконавської діяльності – від дій по показу, наслідуванню до самостійних виразних і творчих проявів у співах і музично-ритмічних рухах.

Музичне виховання й розвиток вимагають правильної організації й цілеспрямованого навчання.

Навчання музики – виховний процес, у якому вихователь (вчитель) допомагає накопичити музичний досвід, найелементарніші відомості, знання, навички. У свою чергу дитина активно засвоює те, що пропонується вихователем (вчителем).

Виховання в цілому, і навчання в тому числі, за висловом Л. С. Виготського, повинно “забігати” наперед і “підтягувати” дитину за собою.

Музичний розвиток зумовлюється процесом виховання й навчання. Рівень розвитку визначається поведінкою дітей на музичних заняттях, творчими проявами в самостійній діяльності. Якщо дитина за своєю ініціативою охоче співає, танцює, музикує і виконує це виразно й правильно, то можна говорити про достатньо вагомий рівень її музичного розвитку.

Всі положення, викладені вище, дають можливість визначити, враховуючи схожість особливостей дітей різних вікових груп згідно з принципом поступовості, завдання музичного виховання в старшій та підготовчій групах дитячого садка й у початковій школі. Ці завдання повинні підпорядковуватись загальним цілям всебічного й гармонійного розвитку особистості, при їх визначенні слід враховувати своєрідності музичного мистецтва та вікові особливості старших дошкільнят і молодших школярів. Серед подібних завдань варто відзначити такі:

– виховувати любов і інтерес до музики. Це завдання вирішується шляхом розвитку музичної сприйнятливості, музичного слуху, які допомагають дитині гостріше відчутти й осмислити зміст почутих творів. Актуалізується виховний вплив музики;

– збагачувати музичні враження дітей, ознайомлюючи їх з різноманітними музичними творами;

– ознайомлювати дітей з найпростішими музичними поняттями, розвивати навички в області слухання музики, співів, музично-ритмічних рухів, гри на дитячих музичних інструментах;

– розвивати емоціональні відчуття, сенсорні здібності й ладо-висотний слух, почуття ритму, формувати співацький голос і виразність рухів;

– навчати співацьким навичкам і навичкам виразних рухів, добиваючись краси, природності виконання музичних творів;

– сприяти виникненню й першому прояву музичних смаків на основі отриманих вражень і уявлень про музику, спочатку формуючи вибіркове, а потім і цілісне ставлення до музичних творів;

– розвивати творчу активність в усіх доступних для дітей видах музичної діяльності: передача характерних образів в іграх і хороводах; використання вивчення танцювальних рухів у нових, самостійно знайдених сполученнях; імпровізація маленьких пісень, послівок. Формування самостійності, ініціативи й намагання використовувати в повсякденному житті вивчений репертуар, грати на музичних інструментах, співати й танцювати.

Слід зазначити, що на кожній віковій сходинці викладені вище завдання видозмінюються й ускладнюються. Це однаковою мірою стосується планування вихователем і вчителем роботи з дітьми старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

1.3. Зміст, види і форми музичної діяльності старших дошкільнят і молодших школярів

Гра – основна діяльність дітей дошкільного віку, в якій можуть мати місце хороводи, пісні, сюжетно-рольові, дидактичні, тематичні рухливі ігри. У спеціальний розділ ми виділяємо музично-дидактичні ігри, у процесі яких розвиваються музично-сенсорні здібності.

Музично-самостійна діяльність виникає за ініціативою дітей у процесі ігор і наповнює їх життя цікавим змістом.

Свята й розваги включають велике розмаїття видів і жанрів художньої музики, яка при творчій ініціативі вихователів і активності дітей вирішує необхідні завдання музично-естетичного виховання.

Вирішенню цих же завдань служить включення музики й у повсякденне життя дитини. Музика супроводжує й ранкову гімнастику, прогулянку, працю, заняття з рідної мови, ознайомлення з природою тощо.

Музичні заняття – основна форма організації виховання, навчання, розвитку дітей – базуються на обов'язкових програмних вимогах, які складаються з урахуванням вікових особливостей дошкільнят і молодших школярів.

Враховуючи вікові особливості дітей 6-7 років (старші дошкільнята або молодші школярі), програми навчання дітей цієї вікової групи ідентичні (в силу майже однакових психофізіологічних можливостей дітей цього віку) і включають:

- завдання музичного виховання;
- програми з окремих видів музичної діяльності: слухання музики, співу, музично-ритмічні рухи й гра на дитячих музичних інструментах;
- репертуар з цих видів музичної діяльності розподілений за кварталами.

Порівнюючи завдання музичного виховання старших дошкільнят та молодших школярів, відзначимо наступне:

– в роботі з дітьми зазначених вікових груп вирішуються одні й ті ж завдання, які послідовно ускладнюються, й цим створюється та забезпечується поступовість у музичному вихованні й розвитку старших дошкільнят або мо-

лодших школярів;

– сфера основних видів музичної діяльності (слухання музики, співи, музично-ритмічні рухи) розширюється за рахунок внесення елементів пісенної, ігрової, танцювальної творчості, гри на дитячих музичних інструментах, що надає можливості навчати дітей елементам музичної грамоти.

Завдання музичного виховання варіюються в ході навчання. Дітям розповідають про музику, знайомлять з виражальними засобами, звертають увагу на форму твору, на характер контрастних частин, фраз. Діти запам'ятовують деякі поняття, наприклад: “музичний вступ”, “заспів і приспів”, музична фраза тощо.

Головне завдання – практичне оволодіння діями, навичками й вміннями в області сприйняття музики, співів, рухів і гри на інструментах. Діти легко виконують завдання, якщо розуміють їхній зміст. Наприклад, спокійну колискову пісню слід виконувати наспівно, не поспішаючи, негучно, щоб добитися виразного виконання. Оволодіваючи цими навичками діти одночасно отримують деякі відомості про зміст, характер музики, її виконання.

Музично-освітні відомості умовно можна поділити на відомості загального й спеціального характеру. Відомості загального характеру пов'язані з усіма видами музичної діяльності (співами, слуханням музики, музично-ритмічними рухами та ін.):

– музика завжди виражає різні почуття, про щось розповідає, вона різна за своїм характером;

– музика розвивається, змінюється, у ній можна помітити схожі й контрастні епізоди, а у зв'язку з цим і різні частини, музичні фрази, заспів, приспів;

– музика має свою “мову”, свої засоби, які виражають її зміст, передають настрій;

– музику створює народ, композитори.

Відомості спеціального характеру пов'язані з конкретним видом діяльності. Наприклад, при навчанні співам дітей знайомлять з поняттями про:

– характер звучання (протяжно, відривчасто, наспівно, легко);

– правильність дикції (ясна, чітка, виразна);

– мелодичну лінію (мелодія рухається вниз або вгору, звуки повторюються або один вищий, інший нижчий);

– метро-ритм (звук короткий або довгий).

При навчанні музично-ритмічним рухам даються поняття про:

– характер руху у зв'язку з характером музики (ходити бадьоро, чітко, плавно, бігати легко, стрімко і т. д.);

– форму музичних творів у зв'язку з ритмічними, темповими, динамічними відтінками (швидко, повільно, тихіше, гучніше тощо);

– елементи танцювальних рухів (крок польки, перемінний крок, галоп та ін.).

Програма з кожного наведеного виду діяльності побудована відповідно до основ різних видів музичного мистецтва й з урахуванням вікових особливостей дитячого сприйняття й виконання.

Відомо, що хорове мистецтво будується з урахуванням вокально-

хорових основ: вокальних навичок (звукоутворення, дикція, дихання) і хоро-вих навичок (стрій, чистота інтонацій, ансамбль, погодженість у темпі, динаміці, тембрі). При цьому беруться до уваги голосові можливості старших дошкільнят і молодших школярів.

Музично-ритмічні рухи будуються на основі розвитку сприйняття художніх образів музики і вмінь відображати їх у рухах.

Музично-ритмічні навички вимагають вправ на розвиток емоційного відгуку, реакції на зміну музичних образів, їх характеру, на зміну частин, фраз у структурі твору, а також на метро-ритмічні, динамічні, темпові зміни.

Навички виразних рухів пов'язані з різними джерелами. З галузі фізичних вправ запозичені основні види рухів (ходьба, біг, стрибки), гімнастичні вправи. Із танцю відібрані найпростіші елементи народного, бального, характерного танцю. Крім того використовуються драматизації, сюжетно-обрядні рухи.

Зміст навчання гри на дитячих музичних інструментах включає знайомство з різними інструментами, з їхньою будовою. Діти оволодівають навичками правильного звуковидобування індивідуально й колективно, беручи участь у невеличких ансамблях.

Програма зі слухання музики включає ознайомлення з музичними творами й розвиток навичок музичного сприймання. Збагачується музичний досвід дітей. Вони знайомляться з різними жанрами народної музики, піснями й п'єсами класиків і сучасних авторів. Діти накопичують музичні враження.

Засвоєння навичок музичного сприйняття сприяє формуванню початкових основ культури слухання музики: дослуховувати твір до кінця, впізнавати музичні твори, розрізняти форму (вступ, частини), відрізняти вокальну й інструментальну музику та її різні жанри (танцювальний, ліричний, урочисто-героїчний).

Таким чином, програми з музичного розвитку старших дошкільнят і молодших школярів повинні вміщувати завдання розвитку естетичного ставлення до музики, розвитку музичних здібностей у галузі слухання, співів, музично-ритмічних рухів, гри на інструментах у процесі опанування музичним репертуаром.

Твори для слухання, співів, рухів під музику добираються з урахуванням завдань виховання дитини в підготовчій групі дитячого садка й першокласників, мають відповідати художньо-педагогічним вимогам:

- єдність змісту й музичної форми;
- відповідність усім видам дитячої музичної діяльності;
- доступність сприйняття й виконання дітьми старшого дошкільного й молодшого шкільного віку.

Музика для дітей, народна або та, яку створюють композитори, завжди повинна бути яскравою, образною, наближеною до переживань та інтересів дитини, щоб збагачувати її в пізнавальному й емоційному відношенні. Увійти до світу музики – значить навчити розуміти “музичну мову” (мелодичні інтонації, гармонічні сполучення, ладове забарвлення), яка в сучасних умовах набирає нового, своєрідного значення. Разом з тим, форма творів як

комплекс всіх музичних засобів не повинна бути складною.

Дитина сприймає музику, її образи в єдності з засобами музичної виразності. У дійсно змістовних і високохудожніх творах форма й зміст знаходяться в повній відповідності, створюючи художній образ, який діти можуть без труда сприймати й запам'ятовувати.

* * *

Програмним вимогам з слухання музики, співів, ритміки повинен відповідати й репертуар. Для слухання добирають вокальну й інструментальну музику, частіше за все програмну, наприклад: П. Чайковський “Хвороба ляльки”, “Нова лялька”, “Марш олов'яних солдатиків” тощо. Передбачаються твори різні за тематикою, жанром, характером.

Із народноісечною творчістю відбираються колискові, ігрові, хороводні, жартівливі пісні й танці. Вони прості, виразні, різні за тематикою й настроєм, веселі й рухливі.

До дитячої музики можна віднести високохудожні твори українських, російських і західноєвропейських класиків, слухання яких збагачує духовний світ дитини. Наведемо твори Л. Ревуцького “Сонечко” – обр. народних пісень для дітей, зб. народних пісень Я. Степового “Проліски”, зб. народних пісень М. Лисенка “Молодощі”, “Дитячий альбом” П. Чайковського, польки М. Глінки, С. Рахманінова, фрагменти з балету “Лебедине озеро” П. Чайковського, із опери “Казка про царя Салтана” М. Римського-Корсакова, деякі твори Е. Грига, Ф. Шуберта, Р. Шумана.

Багато цікавих і високохудожніх творів написано композиторами новітнього часу: С. Прокоф'євим, Д. Кабалевським, А. Островським, О. Тілічевою, Т. Понагеном, В. Філіпенком та ін.

Тематика цих творів, пропонує для слухання, присвячена явищам, з якими дітей знайомлять у процесі всієї загально-виховної роботи, але життєві враження, що виражені в музичних образах, по-новому забарвлюються, поглиблюються.

Пісні, які діти вивчають і співають, повинні мати свою особливість – яскраву й доступну мелодію. Щоб виразно виконати пісню, необхідно не тільки відчувати її характер, але й правильно заспівати. Звідси виходить, що, добираючи пісні, необхідно чітко уявляти, над якими навичками потрібно особливо працювати. Так, працюючи в підготовчій групі над формуванням легкого, рухливого звучання, рекомендується вибрати з репертуару “Голубі санки” М. Йорданського, “Ми заспівали пісеньку” Р. Рустамова, а для досягнення наспівного звучання – українську народну пісню “Жили у бабусі” або “По малину в сад підемо” А. Філіпенка.

Репертуар для різних музичних ігор, вправ, хороводів і танців є засобом навчання музично-ритмічним навичкам виразного руху. Кожний із видів виконує свої функції. Наприклад, сюжетні ігри, хороводи дозволяють дітям передавати характерні рухи різних персонажів; вправи дають можливість засвоїти різні елементи танців і т. д. Але якої б форми не набували рухи, во-

ни виконують свою функцію – навчають засвоєнню програмних навичок. Для першокласників, у порівнянні з дітьми підготовчої групи дитячого садка, де-що ускладнюють завдання, але базовими залишаються навички, знання й уміння, які вони отримали, перебуваючи ще в підготовчій групі. Наприклад, у грі “Метро” на музику Т. Ломової діти діють відповідно до темпу (то спокійно ходять, то швидко “ідуть”, пересуваються, зупиняються і т. ін.), акцентованих акордів (“двері зачинаються”). Від дітей першого класу вимагається точність реакції на зміну музичних побудов, на зміну темпу та акцентів, що дозволяє дітям засвоїти музично-ритмічні навички й користуватися ними більш природно й вільно.

Художній образи, які виражають близькі дітям почуття й думки, зрозуміла тематика відповідають обсягу уявлень про життєві явища, якими володіє дитина того або іншого віку. Разом з тим мова музики різна за ступенем складності. Порівняємо дві фортепіанні п’єси танцювального характеру. Одна – російська народна мелодія “Ах, вы, сени” в обробці В. Герчик, рухлива, танцювальна, з нескладною гармонізацією. Інша – “Камаринская” П. Чайковського з “Дитячого альбому”. Російська народна мелодія тут більш яскрава й образна, але викладена композитором у варіативній формі. Кожна варіація має свій характер і динаміку. Тому “Камаринскую” П. Чайковського слід проходити в першому класі, спираючись на досвід, знання й навички, які діти отримували в підготовчій групі дитячого садка, вивчаючи “Камаринскую” в обробці В. Герчик.

Не меншого значення набуває організація музичних занять на основі принципу наступності (підготовча група – перший клас) і при вивченні пісень. Якщо порівняти мелодії пісень, взятих із репертуару для підготовчої групи й першого класу, то можна помітити, що ці пісні відрізняються за діапазоном, своєрідністю інтервальних ходів, довжиною музичних фраз і складністю виголошення слів у піснях. Все це необхідно враховувати при доборі пісень, щоб вирішення кожного поставленого завдання в першому класі спиралося на виконавський досвід, який діти набули в підготовчій групі.

Твори для ігор, вправ, танців повинні також відрізнятися розвитком музичних образів, засобами поступового ускладнення завдань, спираючись на попередній досвід дітей. При цьому великого значення набуває вибір творів з більш складною загальною будовою, гармонічним супроводом, темповими динамічними змінами, поступовим ускладненням рухів.

Постійне оновлення музичного матеріалу за рахунок нових зразків може справити позитивне враження на розвиток дітей, на процес зростання їхньої музикальності. Але при цьому не слід забувати, що стабільний програмний репертуар має ряд переваг. Пісні або будь-який інший музичний твір, котрі часто звучать і виконуються дітьми, стають з часом їхнім надбанням і можуть бути використані лише в самостійній діяльності. Це у свою чергу приводить до ретельного їх засвоєння, правильного й природного виконання. Діти прийдуть до школи музично підготовлені, а програма з музики перших класів передбачає розвиток набутих у дитячому садку навичок і вмінь шляхом поступового ускладнення нових знань.

1.4. Особливості організації музичної діяльності в підготовчій групі дитячого садка й у першому класі

Теорія і практика дошкільної педагогіки й педагогіки початкового навчання визначає наступні активні форми музичної діяльності: заняття, використання музики на святах і розвагах, в ігровій, самостійній та інших видах діяльності. Практична робота з музичного виховання згідно з усіма цими напрямками може бути побудована за принципом наступності.

Музичні заняття – форма навчального процесу, в якому одночасно беруть участь всі діти: грають, танцюють. Об'єднані спільними переживаннями, намаганням виконати спільну справу, вони відчувають, що успіх і невдача кожного – це успіх і невдача всього колективу. Це, без сумніву, є найбільш ефективною формою музичної діяльності.

Музичні здібності дитини старшого дошкільного віку, як і молодшого школяра, виявляються в спільній діяльності з дорослими й іншими дітьми. Учитель правильним підходом, послідовністю методичних прийомів впливає на індивідуальний розвиток кожного опосередковано через увесь колектив. При цьому використовується позитивний приклад співучнів, який допомагає більш слабким швидше подолати труднощі.

Важливо також зацікавити дітей тим, що буде на наступних заняттях, які плануються для вивчення пісні, як вони (діти) підготуються до свята тощо. Кожне заняття повинно бути пов'язане з попереднім і наступним. У процесі практичної діяльності виокремилась схема організації навчального процесу, яка поступово використовується в підготовчій групі й першому класі: ознайомлення з новим матеріалом, розучування того, що вже частково засвоєно, й закріплення здобутих знань. Відбувається постійна зміна діяльності: діти співають, танцюють, грають, слухають музику. Це створює відповідні незручності для вчителя, оскільки він повинен, вміло перекладаючи увагу дітей, спрямовувати її на інші переживання у зв'язку з тими змінами, які відбуваються у характері музики. Разом з тим одночасне поєднання завдань різного фізичного й емоційного навантаження допомагає керівнику динамічно й різноманітно вести навчання.

Організація занять визначається віковими особливостями дітей і позначається на зміні взаємостосунків дорослого й дитини. Планомірно ускладнюючи завдання, змінюючи мелодичні прийоми, вчитель (вихователь) організує заняття так, щоб у старших групах, не говорячи вже про учнів перших класів, діти навчались діяти активніше, самостійніше.

Враховуючи завдання, які виникають у ході роботи, вчитель (вихователь) може застосовувати форму індивідуальних занять. Інколи дитина, яка довгий час була відсутня, розгублюється, не пам'ятає завдання, не розуміє, як поводитись в тій або іншій ситуації, випадає із загального ритму дій. У таких випадках вважаються доцільними короткі (2-3 хвилини) індивідуальні заняття. Викладач з'ясовує причину відставання дитини, пояснює й показує той або інший прийом у співах, рухах, вправах тощо. Достатньо попрацювати зі

слабшою дитиною 3-4 рази – і вона уже із задоволенням почне активно діяти в колективі. Але вихователь (вчитель) в подальшому продовжує спостерігати за нею і по мірі необхідності знову на деякий час використовує індивідуальні заняття.

Можуть мати місце й заняття з невеличкими групами, коли необхідно допомогти дітям оволодіти тим або іншим прийомом гри на музичних інструментах, розучити який-небудь твір.

Але заняття з невеличкими групами повинні нести епізодичний характер, проводитись по мірі необхідності, коли керівник має необхідні умови.

Як форма організації дитячої музичної діяльності свята й розваги сполучаються з іншими видами – театральньо-ігровим, художньо-словесним, образотворчим – і допомагають вирішувати важливі морально-естетичні завдання. І в дитячому садку, й у початковій школі проводяться свята, приурочені до знаменитих дат – Дня Перемоги, 8 Березня, 1 Травня, Дня Незалежності, а також Нового Року, Різдва, Великодня та ін. Ці свята сприймаються старшими дошкільнятами й молодшими школярами як великі, радісні події, в яких кожна дитина відчуває себе членом дружнього колективу.

Виконання пісень, шиккування колон, хороводи, танці об'єднують усіх у єдиному пориві. Навіть коли виступає маленька група, решта дітей радіє успіхам своїх товаришів. Участь дорослих: виразне виконання творів музичним керівником, тактичні, умілі дії вихователів (вчителів), радісні оплески батьків – все це необхідні умови, які сприяють дитячій музичній діяльності.

У створенні радісного настрою важливу роль відіграє організація дитячих виступів і ступінь складності танців, пісень, хороводів, які ними виконуються. Якщо діти добре засвоїли матеріал і виконання не викликає в них ускладнень, виникає та невимушеність, яка трак притаманна старшим дошкільнятам і молодшим школярам.

Заняття, які передують святку, повинні бути правильно сплановані. Необхідно так вести підготовку до свят, щоб вона не порушувала планомірності музичного розвитку дітей, не перевантажувала їх, не впливала на загальний розпорядок роботи.

Розваги й у дитячому садку, й у початковій школі різноманітні за своєю тематикою й організацією. У деяких видах розваг, де виконавці дорослі, діти виступають у ролі глядачів і слухачів; в інших вони самі танцюють, співають, читають вірші, інсценують казки тощо. Інколи разом виступають і діти, й дорослі.

Важливо так організувати розваги, щоб вони не створювали зайвих труднощів, не вимагали від дітей додаткового навантаження при підготовці.

Під час показу інсценуєваних казок, спектаклів лялькового або тіньового театрів музика лише виконує функцію супроводу або прикраси.

Невеличку кількість творів доцільно включати в концерти, присвячені відповідній тематиці, наприклад, “Музика й природа”, “Народна пісня”, “Послухаємо оркестр”, “Музичні загадки”, про творчість якого-небудь композитора (Я. Степового, Л. Ревуцького, А. Філіпенка).

Цікавим для дітей є використання в розвагах художнього оформлення,

яке створює необхідні ситуації, вносить несподіваність і сприймається як захоплююче видовище.

Сприйняття музики в розвагах значною мірою залежить від того, у якій ролі знаходяться самі діти – в ролі слухачів чи виконавців. В іншому випадку їхня активність природно підвищується.

Таким чином, і в підготовчій групі дитячого садка, й у першому класі школи розваги є цікавою формою організації музичної діяльності, оскільки створюють невимущену радість, викликають у дітей бажання самостійно й творчо працювати.

Супроводжуючи рухливі ігри, різні заняття, прогулянки, ранкову гімнастику, музика створює відповідний настрій, поглиблює враження, об'єднує загальними переживаннями, дисциплінує дітей.

Музика в ранковій гімнастиці використовується більш планомірно. Тут можуть звучати пісні, марші й інші твори в грамзаписі або у виконанні на фортепіано (баяні).

Крім цього, у практиці широко використовується бубон як музичний інструмент, на якому доцільно зачувати деякі ритмічні малюнки (шляхом струшувань, ударів, що ковзають, ударів “вільною” кистю, пальцями тощо). Все це може бути використане як допомога при ходьбі й бігу, покращенню постави, координації й амплітуди рухів дітей.

Самостійна музична діяльність виникає безпосередньо за ініціативою дітей. Кожна дитина намагається по-своєму осмислити те, з чим познайомила-ся на заняттях з музики, вона настирливо, з зацікавленістю повторює елементи танців або підбирає мелодію на музичному інструменті. Подібні вправи ніби продовжують заняття, їх можна розглядати як елемент самонавчання.

Особливо різноманітно можуть проявляти себе діти в сюжетно-рольових іграх, заснованих на яскравих враженнях після свят, розваг, музичних занять, перегляду телепередач. Сюди відносяться ігри в “концерт”, “музичні заняття”, “загадки” тощо.

Необхідно також створювати відповідні умови: визначити місце в груповій кімнаті, де діти змогли б музикувати, невимущено діяти й підбирати достатню кількість ігрового матеріалу.

Самостійна музична діяльність є результатом навчання на заняттях, накопичених музичних вражень на святах і розвагах.

1.5. Основні методи навчання і виховання в підготовчій групі дитячого садка й у першому класі школи

Методи навчання й виховання визначаються діями музичного керівника (вчителя музики), спрямованими на загально-естетичний розвиток дитини. Вони будуються на основі активної взаємодії дорослого й дитини. У цьому складному процесі провідна роль відводиться дорослому, який, враховуючи індивідуальні потреби й досвід дитини, організує її діяльність. Методи, спрямовані на виховання естетичної сприйнятливості, оціночного ставлення, виразного виконання взагалі, естетичного відношення до музики – все це скла-

дові різних боків загальної музикальності старших дошкільнят і молодших школярів; вони ще незначні у своїх проявах і видозмінюються залежно від віку. Відповідно до цього повинні змінюватись і методи виховання й навчання.

Методи навчання й виховання різноманітні: вони залежать від конкретних навчальних завдань, від характеру різних видів музичної діяльності, обставин, джерела інформації тощо. На нашу думку, основними з них будуть переконання, привчання, вправи.

Методи навчання слід розуміти як взаємостосунки музичного керівника (учителя музики) й дітей, цілеспрямовані дії дорослого, які дозволяють дитині засвоїти елементарні знання про музику, оволодіти практичними навичками й уміннями, спрямованими на розвиток їхніх музичних здібностей.

Методи музичного виховання й навчання єдині за своєю педагогічною спрямованістю. Тому навчання є і розвиваючим, і виховним процесом. Знання й навички, набуті дітьми в процесі навчання, допомагають їм активно проявляти себе в співах, грі на дитячих музичних інструментах і, таким чином, успішно вирішувати виховні завдання загального й музично-естетичного розвитку. Методи залежать від навчальних завдань, від змісту предмету, від віку вихованців.

Мета навчальних завдань зводиться до розучування репертуару (пісень, ігор, хороводів та ін.) й засвоєння елементарних музичних знань, навичок і умінь.

Так, при вивченні наступних завдань: а) початкове ознайомлення з музикою; б) послідовне розучування пісень, хороводів, танців, вправ; в) закріплення знань, умінь та навичок; г) перевірка засвоєння вивченого репертуару та якості знань – користуються наступними методами: виразне виконання дорослим; показ дорослим прийомів виконання пісень, танців; неодноразове повторення окремих “важких” місць і всього твору; систематичне спостереження за кожним учнем у процесі колективної дії.

На практиці навчальний процес ускладнюється тим, що кожна пісня, кожна гра, танець знаходяться на різному етапі засвоєння їх дітьми. Ці обставини вимагають уважного слідкування за багатьма чинниками, особливо за тим, як у процесі навчання вирішуються завдання виховання й розвитку.

Прослідкуємо за завданнями розвитку музичних здібностей старших дошкільнят і першокласників та методами навчання, які сприяють загальному музичному розвитку:

- розвиток емоційного відгуку на музику;
- розвиток музично-сенсорних здібностей;
- розвиток ладо-мелодичного слуху;
- розвиток почуття ритму;
- розвиток музичної пам’яті;
- розвиток музичної творчості.

При практичному вирішенні названих завдань користуються наступними методами навчання:

1. Виразне виконання творів різного жанру й тематики; співставлення

музичних творів із творами літератури й образотворчого мистецтва; образні характеристики музичних творів.

2. Пояснення й ілюстрації сенсорних властивостей музики (звуко-висотних, ритмічних, тембрових і динамічних).

3. Вправи для визначення за висотою двох різних музичних звуків, руху мелодії (вгору, вниз); систематичне виконання співацьких вправ; спів без супроводу після настройки в заданій тональності.

4. Вправи для виконання метро-ритмічних завдань у процесі рухів (ігри, танці); вправи для визначення різних ритмічних рисунків.

5. Вправи для послідовного чергування співу вголос і “мовчки”; вправи для визначення назви твору або його фрагментів.

6. Вправи для набуття навичок самостійних дій у процесі співу, гри на дитячих музичних інструментах, рухів.

Слід пам'ятати, що музичні здібності виявляються в дітей нерівномірно. Їх вивчення дає можливість музичному керівникові або вчителю музики запропонувати завдання різної складності.

Методи залежать від багатьох педагогічних умов. Взаємозв'язок і протиставлення можна застосувати в багатьох методах:

– слово музичного керівника (учителя музики): пояснення, вказівки і наочний показ творів мистецтва, прийомів їх виконання;

– слово та дії керівника (учителя), спрямовані на розвиток усвідомленого ставлення до музики й уміння аналізувати, а також одночасно на розвиток у дітей прагнення до емоційних переживань;

– показ зразків, яким необхідно слідувати, формування здібностей до самостійних дій;

– вправи, за допомогою яких закріплюються набуті навички й розвиваючі схильності до самостійного вирішення творчих завдань.

Методи навчання тісно пов'язані з методичними прийомами. Прийом – це частка методу, яка виконує при цьому допоміжну роль. Прийомів багато, тому кожний музичний керівник (вчитель музики) обирає найбільш доцільні.

Прийоми розрізняються залежно від того, чому навчає керівник (співам, слуханню музики, гри на музичних інструментах, танцям) і кого навчає (молодших або старших дітей). Прийоми змінюються в залежності від вікових особливостей дітей. Так, у підготовчій групі, наприклад, розучуючи пісню “Пташка” М. Раухвергера, перед її виконанням музичний керівник показує іграшку птаха й говорить: “Прилетіла пташка, сіла на віконце та й заспівала. Стали діти просити – подожди, не злітай! А пташка злетіла (ховає іграшку) – ой! Діти, ви хочете, щоб пташка прилетіла? Я її покличу й заспіваю пісню”. Керівник садить птаха на піаніно й співає. Таким чином, цей методичний прийом набирає грайливого характеру, образ птаха стає доступнішим, наочним і доповнює виразне виконання пісні.

У першому класі немає необхідності використовувати подібний прийом. Створити настрій, пов'язати з характером виконання пісні допоможе вступне слово вчителя музики. Якщо ж учитель бажає підсилити художнє враження, то доцільно прочитати поетичний фрагмент, показати ілюстрації.

Різні прийоми покликані виховувати в дітей свідоме ставлення до процесу навчання й разом з тим спонукати їх до емоційного відгуку на все, що відбувається на занятті.

При роботі з дітьми старшого дошкільного й молодшого шкільного віку необхідно пріоритетно визначати ті прийоми, які сприяють розвитку самостійної діяльності дітей. Подібні прийоми використовуються як при навчанні дітей виразному співу, так і при слуханні музики, коли керівник (учитель) спрямовує дітей на висловлювання своїх вражень від музики, робить цікаві зауваження тощо. Самостійність дітей може виявлятися й у виконанні завдань, і в пошуках способів їх розв'язання. Доцільними слід вважати прийоми, спрямовані на розвиток слухового самоконтролю, на оцінку якості виконання іншими дітьми.

Самостійні дії дітей не виключають показу прийомів виконання. Таким чином, методи навчання й методичні прийоми найтіснішим чином пов'язані між собою. Методи вказують на ті способи, які використовує музичний керівник, вчитель музики; дитина ж засвоює музичний матеріал, необхідні виконавські навички, у неї формується вміння самостійної діяльності. Методичні прийоми доповнюють і конкретизують методи.

Процес музичного виховання – це процес безпосереднього спілкування дитини з музикою. Виконання її має бути досить яскравим, темпераментним і виразним. Тільки тоді можна викликати у дітей емоціональний відгук, естетичні переживання і тим самим досягти необхідного педагогічного ефекту. Отже виразність виконання музики є необхідною умовою донесення до слухачів особливостей музичного твору.

Щоб виконання було виразним, щирим і доступним, необхідно добре знати твір, продумати його зміст, осмислити характер, відчутти побудову. Цьому може допомогти попереднє ознайомлення в процесі багаторазового програвання. Осмислене виконання сильно впливає на дітей, викликаючи в них найрізноманітніші почуття, збагачуючи емоційно-естетичну сферу дитини.

Дитина повинна зрозуміти, про що розповідає музика, яким є її якісне звучання, потім необхідно виконати ті або інші вимоги, яких необхідно дотримуватися в співі, танці і т. п. Відомо, що естетичні переживання складають єдність емоційного й свідомого. Тому переконувати необхідно не тільки безпосереднім впливом музики, але й організацією цілеспрямованої уваги, поясненням змісту, виразними музичними засобами. Музика – “мова почуттів”, вона хвилює, створює відповідний настрій і тим самим примушує думати, тому так важливо поясненням, словом підсилити переживання дітей. Необхідно також пам'ятати, що кожен розуміє музику по-своєму. Тому музичний керівник, учитель повинен словесним поясненням викликати спільність думок, переживань і спрямувати увагу дітей на особливості засобів музичної виразності, які надають твору то світлого, задумливого, то маршово-урочистого, то танцювального характеру. Керівник заохочує правильну реакцію на музику.

Таким чином, метод переконання сприяє розвитку добрих почуттів, гарного смаку, правильного розуміння музичних творів.

Щоб розвинути естетичне ставлення до музики, викликати інтерес до неї і потребу в спілкуванні зі звуковими образами, необхідно навчити дітей активно діяти, уважно слухати, розрізняти й порівнювати характерні особливості звучання, своєрідність ритму, уловлювати нюанси. Ця робота ведеться послідовно з року в рік, із дня в день. Оволодіння початковими навичками сприймання та виконання збагачує почуття прекрасного, розвиває ініціативу, бажання діяти самостійно.

Для того, щоб навчити дітей естетично ставитись до музики, музичному керівнику, а потім і вчителю музики слід докласти багато зусиль, терпіння й наполегливості, щоб кожну дитину ввести в чудовий світ музики, у світ думок, почуттів, допомагаючи в майбутньому стати доброю й чуйною, творчо активною людиною. Методи музичного виховання передбачають переконання та систематичні вправи в усіх видах діяльності, які допоможуть музичному розвитку й вихованню старших дошкільнят та першокласників.

РОЗДІЛ II

ВИДИ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ПІДГОТОВЧОЇ ГРУПИ ТА ПЕРШОКЛАСНИКІВ

2.1. Музично-ритмічні рухи й ігри. Види музично-ритмічних рухів та ігор старших дошкільнят і першокласників, формування яких повинне відбуватися на основі принципу наступності

Слід зазначити, що існуючі програми¹ послідовного засвоєння музично-ритмічних рухів складені на основі проведених наукових досліджень й узагальнень досвіду практичної роботи в дитячому садку й початковій школі з урахуванням вікових особливостей дітей цього віку.

Так, діти сьомого року життя, активно сприймаючи музику, відзначають її зв'язок з рухом, відчувають виразні особливості музичного звучання. Вони можуть уже самостійно рухатися в танцях, хороводах, вправах, розрізняючи форму твору: поділ на фрази, речення, асиметричність побудови. Діти сприймають ритмічний рисунок (у відповідності з метро-ритмічною пульсацією), рівномірно повторювані акценти, прискорення й уповільнення темпу. Почуття ритму дозволяє дітям точно виконувати рухи, виразно, витончено танцювати й значно яскравіше виявляти себе в іграх. З великим інтересом вони ставляться до творчих завдань, виявляють ініціативу, фантазію при композиції танцю, передачі музично-ігрових образів.

При музичному супроводі танців, різного роду ігор, ритмічних вправ, рухів у строю між музикою та рухами встановлюється тісний взаємозв'язок. Характер музики визначає характер рухів: їхню інтенсивність, пластичність, виразність – головних елементів, які сприяють естетизації всього рухового комплексу. Основу цієї детермінації складає спільність процесуальної природи як музики, так і людських фізичних рухів.

Активізуючи розвиток рухів, визначаючи їхній характер та інтенсивність, музика може за відповідних умов значно впливати на формування фізичної культури дітей, на хід виховання їхніх почуттів, які виражаються через рухи, на опрацювання навичок володіння своїм тілом та його основними членами.

У цьому зв'язку на заняттях з ритміки з дітьми старшого дошкільного віку й молодшими школярами можуть ставитися такі завдання:

- учити дітей сприймати розвиток музичних образів і узгоджувати рухи з їхнім характером: ритмічно й виразно рухатись, грати в музичні ігри, водити хороводи, танцювати на заняттях та під час іншої діяльності;
- розвивати почуття ритму: учити дітей відчувати в музиці ритмічну виразність, передавати її в рухах;
- розвивати художньо-творчі здібності, які у дітей старшого дошкільного віку й молодших школярів виявляються у своєрідному індивідуальному

¹ Див.: Програма дошкільного виховання. – К.: МОНУ, "Малятко", 2000 р.

Програма та поурочні методичні розробки для середніх загальноосвітніх шкіл. Музика I-IV класи. – К.: "Перун", 1996 р.

відображенні ігрового образу, придумуванні, комбінуванні танцювальних рухів, побудові хороводів, використанні цих знань у самостійній діяльності.

Ці завдання вирішуються при виконанні основних програмних вимог – відповідності характеру рухів змісту й розвитку художнього образу.

Художній образ складається із взаємодії різних музичних засобів: виразної мелодії, ладу, гармонійних сполучень, фактури супроводу та ін. Із цього комплексу музичних засобів важливо відзначити ті, які можуть бути виражені в русі, у співі. Так, у співі головною є мелодія, отже, у процесі навчання співацьким навичкам найбільше тренується музичний слух, звуковисотні слухові уявлення.

У музично-ритмічному русі ритм розуміється у широкому значенні слова. До нього входить розвиток і зміна музичних образів (основних думок, почуттів, музично оформлених в малих формах), структура твору, темпові, динамічні, регістрові, метро-ритмічні побудови. Тому в процесі занять з ритміки особливо успішно розвивається емоціональний відгук на музику, набуваються навички сприйняття, відтворення музично-ритмічної основи твору.

Дитині перш за все необхідні ті рухи, які відрізняються досить великою амплітудою, вимагають активної координації рухів рук, ніг, тулуба, розвивають великі групи м'язів. Таким чином, завдання ритмічно-музичного розвитку дітей старшого дошкільного й молодшого шкільного віку ставлять двоєдину проблему: формування музично-ритмічних навичок і навичок виразного руху.

Діти рано починають відчувати настрій, характер музики, сприймаючи її спочатку в сукупності усіх засобів, потім виділяють, відрізняючи окремі, найбільш яскраві засоби, які домінують у творі (наприклад, форму, темп, динаміку, метро-ритм), передаючи все це в рухах.

Робота над тими або іншими навичками, починаючи з підготовчої групи, продовжується потім і в першому класі, але вимоги ускладнюються. Це важливий чинник принципу наступності у вихованні й навчанні. Наприклад, якщо від дітей підготовчої групи вимагається реакція на тихе й гучне звучання, то в першому класі діти повинні сприймати посилення й послаблення звучання.

Музично-ритмічні навички засвоюються в процесі розучування ігор, танців, хороводів, вправ. Важливо навчити дітей сприймати музику цілісно, її загальний настрій, характер. Але в процесі навчання можна виділити ті чи інші навички, які особливо добре засвоюються при розучуванні цього матеріалу. Наприклад, вирава "Барашеньки" на російську народну мелодію для дітей підготовчої групи. Характер твору зберігається протягом всієї вправи, але провідним компонентом завдяки поступовому підсиленню звучання, прискоренню темпу, появі більш часткових довжин стає динаміка. Це дає змогу тренувати дітей у сприйнятті динамічних і темпових змін, використовуючи рухи, що переходять від помірних до більш інтенсивних, які закінчуються швидше, стрімким напруженням і раптовою зупинкою в кінці.

У першому класі подібні завдання дещо ускладнюються. Так, у грі на українську народну мелодію "Хто швидше?" необхідно визначити виразне

призначення акцентів. Відповідно до з акцентів, що позначені в музиці і що передають її характер, діти повинні бити в бубон, ніби викликаючи одне одного на змагання.

Таким чином, розвиток музичних образів, підкреслювання засобів музичної виразності допомагає дітям опанувати музично-ритмічні навички.

Щоб рухатись відповідно до характеру музики, необхідно мати відповідний запас рухів. Їх запозичують із фізичних вправ, сюжетної драматизації, танцю.

Із фізкультури відбираються основні рухи: ходіння, біг, стрибки, які переважають в іграх, хороводах, танцях. Використовують також гімнастичні вправи на розвиток м'язів верхнього плечового поясу, ніг, корпусу. Це рухи з включенням різних предметів (м'ячі, обручі, прапорці, стрічки тощо), вони розучуються з дітьми в підготовчій групі й першому класі. Використовується й деяка перебудова (ходіння шеренгами, в колі, парами), що конче необхідно для хороводів і танців. Вони добре організують дитячий колектив, полегшують проведення ігор і хороводів.

Із галузі сюжетної драматизації береться принцип побудови – інсценування сюжету пісень, програмної музики. Діти, діючи як казкові або реальні персонажі, передають музично-ігрові образи, що знаходяться у відповідних взаємостосунках. Це найрізномірніші враження, отримані при спостереженні за трудовими діями дорослих, за рухами фізкультурників, воїнів, за пересуванням різних видів транспорту, за поведінкою тварин і птахів. Ці враження поглиблюються в процесі перегляду телепередач, кінофільмів, театральних спектаклів. Діти використовують міміку, характерні жести, дії, проявляючи при цьому вигадку, фантазію, творчість. Такі рухи ми називаємо образними, наслідувальними, сюжетними.

Із галузі танцю використовуються перш за все елементи народних танців, доступних сприйняттю дітей підготовчої групи та першого класу. Включаються деякі нескладні рухи бальних танців (крок польки, крок галопу). Крім цього, використовуються елементи, характерні тільки для дитячих танців: різні рухи й повороти, прийоми, хлопки.

Рухи, запозичені із фізкультури, сюжетної драматизації, танців, при навчанні ритміці виконують відповідну функцію – виражають характер музики. Так, на заняттях фізкультурою, при навчанні ходьбі звертають увагу на дотримання правильної постави, точної координації рухів рук і ніг. Ці вимоги висувуються на музичних заняттях, але, крім цього, характер ходьби може змінюватися залежно від музики, якою вона супроводжується: то стає енергійною, чіткою, бадьорою, коли звучить урочистий марш; то плавною, спокійною під звуки наспівного хороводу; то обережною, вкрадливою, наприклад, при передачі образу лисиці.

Ускладнення навичок виразного руху від підготовчої групи дитячого садка до першого класу відбувається в кількісному (збільшується обсяг елементів танцю, побудов та ін.) і в якісному відношенні (складнішими стають сюжетно-образні рухи, тобто передаються різномірні музично-ігрові образи, виражаються все більш тонкі музичні відміни в характері ходьби, бігу і т. п.).

Музично-ритмічні навички й навички виразного руху тісно взаємопов'язані, вони є єдиним процесом сприйняття музики і відтворення її особливостей в різнорідних рухах.

Наведемо декілька нотних прикладів музичних творів, які можуть бути використаними при формуванні навичок музично-ритмічних рухів та ігор.

2.2. Музично-ритмічні рухи й ігри. Види музично-ритмічних рухів та ігор.

Музичне виховання засобами рухів здійснюється у доступних і цікавих для дітей формах ігор, хороводів, танців, вправ, драматизації.

Гра – найбільш активна творча діяльність, спрямована на вираз емоційного змісту музики, яка здійснюється в образних рухах. Гра має відповідний сюжет, правила, музично-навчальне завдання, внаслідок чого сприяє кращому засвоєнню програмних навичок.

Музичні твори й зміст ігор відповідають вимогам загального виховання дітей. Їх тематика складається під впливом інших розділів виховання – знайомства із соціальним оточенням, з природою.

Дитячі народні ігри також впливають на загальну будову ігор, перш за все своїми казковими переконаннями (особливо з області тваринного світу) і формою (ігри, хороводи) музичних ігор.

У практиці виховання дітей старшого дошкільного віку й молодших школярів найширшого розповсюдження отримали два види ігор: ігри під інструментальну музику та ігри під спів.

У свою чергу ігри під інструментальну музику розподіляються на сюжетні, де виступають відповідні персонажі, розгортається дія й вирішується головне завдання – передати музично-ігровий образ персонажу, й несюжетні (різновид рухливих ігор), правила яких пов'язані з музикою й у процесі яких вирішується завдання – рухатись відповідно зі змістом, характером і формою музичного твору.

Ігри під спів включають хороводи, інсценування пісень і тісно пов'язані між собою. Побудова їх залежить від змісту. У дію почергово включаються окремі діти, невеличкі групи, весь колектив, змінюється напрямок руху, відбуваються перебудови: в коло, шеренги, пари, “зграйки”, колони тощо.

Таким чином, музичні ігри за своїми завданнями належать до дидактичних, за характером – до рольових. Їх зміст знаходиться у певній відповідності з музикою. Саме в цих формах і видах діяльності здійснюється розвиток різних здібностей дітей. Саме в грі (ігровій діяльності) їхнє розумове життя, втілюючись у красу, казку, музику, фантазію, творчість, гру уяви, знаходить найбільш творчий свій вираз. “Гра, - пише Сухомлинський, - це велике світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається животворний потік уяви, понять про оточуючий світ. Гра – це лелітка, яка запалює вогник кмітливості й допитливості”².

² Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти томах. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 95

Музичне оформлення ігор сприяє сенсорному розвитку як старших дошкільнят, так і учнів перших класів, особливо воно впливає на розвиток слухових відчуттів, що у свою чергу помітно позначається на вихованні уваги, волі, пам'яті та кмітливості. Тому ми вправі вважати, що вже в роботі з дітьми старшого дошкільного й молодшого шкільного віку музика може стати універсальним засобом керованого впливу на фізичну природу й духовний світ дітей, який допомагає формувати соціально значущі особистісні властивості: творчу уяву, мислення, асоціативне уявлення, емоційно-ціннісну орієнтацію, виховує волю й моральні якості, почуття товаришування і т. д.

Невипадково згідно з усіма існуючими програмами з музичного виховання дошкільнят і молодших школярів рекомендується використовувати: ігрову діяльність, музично-ритмічні заняття, спів по нотах, слухання музики, гру на дитячих музичних інструментах. Мова йде про комплексне використання усіх зазначених видів діяльності (зрозуміло, що на основі принципу наступності), без абсолютизації якого-небудь із них. Особливо це стосується ігрової діяльності.

Відомо, що ігрова діяльність складає основний вид життєдіяльності як старших дошкільнят³, так і молодших школярів. Використання принципу наступності в музично-естетичному вихованні дітей зазначеного віку допоможе природному й поступовому переходу на кожен нову вікову сходинку на основі знань, умінь та навичок, надбаних раніше. В. О. Сухомлинський з цього приводу писав: "Дуже важливо, щоб чудовий світ природи, гри, краси, музики, фантазії, творчості, який оточував дітей до школи, не закритися перед дитиною класними дверима"⁴.

Що стосується наступності безпосередньо в естетичному вихованні, то як засіб, за допомогою якого всі вікові сходинки пов'язуються в єдиний нерозривний процес від дошкільних років до студентських, вона підпорядкована завданням поступового розширення й поглиблення здатності насолоджуватись красою та створювати її в усьому, до чого доторкатимуться руки людини. При цьому необхідно дотримуватися ще однієї умови: естетичний вплив на духовний світ дитини набирає виховної сили лише за умови, що поряд буде здійснюватися такий же сильний вплив у єдності інтелектуального, трудового, фізичного й морального розвитку.

Іншою важливою умовою навчання й виховання на кожній новій віковій сходинці, згідно з принципом наступності, є підготовка дитини до найголовнішого – до серйозної й настирливої праці, яка вимагає певної мобілізації її фізичних і духовних сил. Це стосується й ігрової діяльності. Зупинимося на цьому питанні більш детально.

Так, у сучасній педагогіці та психології широке розповсюдження отримав напрямок, згідно з яким ігрова діяльність розглядається як засіб:

– урівноваження примусового характеру праці, який розкриває творчий початок в людині;

³ Ми навмисне, згідно нашої проблеми, торкаємося дітей тільки зазначеного віку

⁴ Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти томах. – К.: Радянська школа, 1977. – Т. 3. – С. 95

– полегшення трудового процесу, що викликає й стимулює інтерес до нього;

– синтезу естетичного й морального, трудового й соціального;

– відкриття для людини світу краси й формування навичок її творення.

Але ряд викладених моментів вимагає певного уточнення. Так, вірогідно, дійсно можна визнати, що ігрова діяльність (яка є захопливою сама по собі) може стати важливою формою вираження фізіологічних потреб у русі, особливого ставлення дітей до світу: для дитини світ з самого початку соціальний, вона не протиставляє фізичний світ соціальному. Доросла людина для неї ототожнюється з речами, якими вона володіє. Дитині потрібний не стільки конкретний результат її дій, скільки схвалення їх дорослими, бо це свідчить про входження дитини до світу дорослих.

Визнаючи відповідні виховні й розвиваючі можливості гри, разом з тим не слід їх абсолютизувати, бо за відповідних умов ігрова діяльність може пробудити в дитині й потребу в театралізованій, удаваній поведінці, безплідній вдумливості, стати засобом відходу від дійсності. Тому, застосовуючи на практиці ігрову діяльність, важливо в ній виділяти й підкреслювати естетичний аспект, а в естетичному ставленні до світу – ігровий. Особливо важливо в цьому зв'язку звернути увагу на той факт, що використання ігрової діяльності як важливого засобу естетичного виховання може стояти на перешкоді пробудженню потреби в реальній продуктивній діяльності, гальмувати соціальний розвиток особистості, бо в грі встановлюються лише зовнішні форми ставлення до людей, а не до дійсності, її сутності. Тільки активна, перетворююча діяльність може стати дієвим засобом реалізації духовного потенціалу особистості. Гра (ігрова діяльність) може скласти лише вихідний пункт формування потреби в суспільній діяльності, в тому числі й естетичній. Розвинуте ж естетичне ставлення до дійсності передбачає наявність різних мотивів як вираження рівня інтеграції особистості, примушує людину, виконуючи різні ролі, залишатися самою собою. Тільки естетично розвинута людина здатна занурюватись у світ, відмінний від її особистого світу, вловлювати безкінечні зв'язки з цим світом.

Говорячи про принцип наступності на кожній сходинці (підготовча група – перший клас), необхідно відзначити, що поступовий розвиток практичних навичок і вмінь повинен бути заснований на сприйнятті образного боку музики як виду мистецтва, як основи усвідомлення її сутності.

Своєрідною формою музично-ритмічних рухів є дитячі танці, хороводи, які містять елементи народних і класичних танцювальних рухів.

Виходячи з поставлених завдань і загального змісту, їх можна послідовно згрупувати таким чином.

Танці з фіксованими рухами, побудова яких завжди залежить від структури музичного твору. П'єсі з двох частин відповідає танець з двох частин, наприклад, “Стукалка” під українську народну мелодію в обробці Р. Леденьова. Перша частина музики має легку, рухливу, помірну мелодію, яка супроводжується швидким, безперервним акомпанементом. В рухах це передається легким бігом.

Друга частина звучить достатньо гучно, компактно. Мелодія переходить в нижній голос, має акценти, паузи. Акомпанемент викладений акордами у верхньому голосі. У рухах це виражається так: діти діляться на декілька груп; діти середньої групи, стоячи на місці, тупотять однією ногою, показуючи як уміють “тупотіти”.

“Танець парами” Т. Потапенко під латвійську народну мелодію: перша частина викладена у вигляді легкої рухливої мелодії і при повторенні її не змінюється. Рухи також залишаються без змін (біг парами по колу).

Друга частина має форму варіацій, кожна з яких характеризується по-своєму. Перша варіація – гучним звучанням в середньому регістрі з підкресленим пунктирним ритмом. Рухи – енергійні притупування ногою.

Наступна – високим регістром, який надає їй більш витонченого характеру. Рухи – негучне плескання в долоні.

Третя варіація – негучним легким і безперервним звучанням шістнадцятих нот. Рухи – кружляння парами при легкому бігу.

Танці комбіновані, які мають фіксовані рухи й вільну імпровізацію. Для них добираються твори з двох частин з яскраво вираженою конкретною побудовою або дві самостійні п'єси, різні за характером, але подібні за стилем, наприклад, танець “Плетень”, побудований на двох російських мелодіях: “Сеяли девушки яровый хмель” (обр. А. Лядова) – плавній, помірній, якій притаманній відповідні рухи (спокійна хода шеренгами й поклін у кінці музичної фрази (діти запрошують одне одного)); “Я на горку шла” (обр. С. Ту-маняна) – веселій, жвавій. Це дозволяє включати рухи у вигляді імпровізації (кожен танцює що хоче).

Хороводи танцювального характеру найчастіше бувають пов'язані з народними піснями, використовуючи які, діти інсценують сюжет, супроводжуючи його танцювальними рухами.

Дитячий “бальний танець” включає різноманітні польки, галопи, вальсopodobні рухи. Легкий пошквалений характер музики супроводжується весь час танцювальними елементами, що часто повторюються (крок польки – крок галопу).

Характерний танець, у якому вільні танцювальні рухи виконує який-небудь персонаж у властивій йому манері (танець Петрушки, танець сніжнок, ведмедиків, зайчиків).

У танцях досить обмежено використовуються найпростіші рухи, бо дітям (особливо дошкільного віку) важко запам'ятати їх послідовність. Навчати малят танцювальним рухам допомагають маленькі пісеньки, жарти тощо.

Музично-ритмічні навички засвоюються головним чином у ході розучування ігор, танців, хороводів. Але деякі з них вимагають додаткових зусиль, тренувань, вправ. Наприклад, дітям необхідно виконати ряд вправ у точному наслідуванні ритмічного малюнку, сюжету. Керівник, втілюючи завдання в цікаву форму, допомагає дітям впоратися з ним. Деякі вправи допомагають формуванню навичок виразних рухів у передачі ігрового образу в ходьбі, бігу, а також сприяють засвоєнню окремих танцювальних елементів.

Для систематичних планомірних занять ритмікою з дітьми старшого до-

шкільного й молодшого шкільного віку необхідно використовувати різні засоби: ігри (сюжетні, несюжетні, хороводні, інсценовані); танці з фіксованим порядком рухів, імпровізованим, змішаним, характерним, бальним; вправи (для навчання музично-ритмічним навичкам і навичкам виразного руху).

2.3. Питання методики навчання музично-ритмічним рухам

У методиці навчання ритміки старших дошкільників і молодших школярів багато спільних рис:

– використовуються спільні методи: наочно-слуховий (виразне виконання музики керівником (учителем)), наочно-зоровий, руховий (показ ігор, танців, окремих їхніх елементів), словесний (образна розповідь керівника (учителя) про нову гру, танець; пояснення в ході виконання рухів, нагадування про їхні прийоми тощо), вправи (багаторазові повтори, варіювання знайомого матеріалу);

– у ритміці використовується послідовне розучування репертуару з урахуванням складності твору, вікових та індивідуальних можливостей кожної дитини.

Музичні твори вимагають повного, цілісного сприйняття. І, будучи яскравими за характером, вони мають відповідний зміст, невеликий за обсягом (часто це маршові, ігрові пісні, інструментальні п'єси образотворчого характеру), у процесі навчання ритміки завжди пов'язані з рухом, відповідною дією, іноді – зі словами. Тому цілісне сприйняття гри є сприйманням єдності музики та рухів. Зробити це важко, оскільки гра передбачає дію багатьох учасників, і показ її цілком з музичним супроводом майже неможливий. У цих випадках музичний керівник користується не тільки показом, але й словом, пояснюючи гру то в образній формі, то у формі чітких коротких вказівок.

Існує багато методів ознайомлення з грою. Найдоцільнішим з них є метод, при якому виконується вся музика, потім подається коротенький виклад гри і в кінці повторно звучить музичний твір.

Так, наприклад, у російській народній пісні “Как на тоненький ледок” розповідається про те, як Ваня їхав на коні, упав, а дівчата-подружки допомогли йому. Виконання пісні створює цілісне враження про ті музично-ігрові образи, які дітям треба відтворити.

Цей спосіб може бути варіюваним: перед виконанням музики діти слухають розповідь, яка підводить їх до розуміння програмного змісту твору.

Ігри, які мають розгорнуту дію, вимагають особливого прийому викладення нового матеріалу. Так, приступаючи до розучування гри “Ведмідь і зайці”, починають з невеличкої розповіді про життя зайців у лісі й супроводжують розповідь виконанням народної пісні “Зайнька” в обробці М. Римського-Корсакова. Потім розповідають про ведмедя й виконують п'єсу В. Ребікова “Ведмідь”.

Спочатку музичний керівник виконує музику, потім показує рухи, одночасно наспівуючи мелодію. Таке сполучення різних прийомів – виконання всього музичного твору, показу основних елементів гри, часткове

ня – досить дійове у навчанні.

Цілісне сприйняття набуває особливого значення, якщо дитина здатна сприймати й утримувати у своїй свідомості окремі компоненти твору: характер розвитку музичних образів, темпові, динамічні зміни. Тому при навчанні дітей слід вибирати такі прийоми, які допоможуть дитині відчутти багатство “музичної мови” і передати це в рухах.

Таким чином, послідовність занять і вмiле використання прийомів допоможуть дітям добре засвоїти гру, оволодіти навичками сприйняття музики і виражальних рухів.

Методика розучування танців, хороводів будується аналогічно. Також залишається важливою умова створення атмосфери зацікавленості, захоплення першими враженнями від танцю, програвання мелодії, образної розповіді про неї. Розучування проводиться послідовно, а для засвоєння більш складних елементів використовуються попередні вправи. При цьому теж необхідні коротенькі вказівки й описи рухів, їхньої послідовності. Особливо важливим є правильний, грамотний, виразний показ дорослим необхідних дій у певній творчій ситуації, оскільки саме ним визначається якість дитячого виконання.

Позитивні результати приносять методичні поради, звернені одразу до всієї групи учасників (у цьому особливість занять з ритміки) або спрямовані на активізацію кожної дитини окремо. До них можна віднести:

- індивідуальну перевірку рівня засвоєння навичок, розвиток здібностей шляхом епізодичних обстежень, а також шляхом спостереження за поведінкою дитини, її успіхами;
- використання в процесі занять прийомів, звернених до кожної дитини;
- створення такої атмосфери, яка б викликала в невпевнених у своїх силах дітей бажання діяти;
- індивідуальні вказівки окремим дітям поряд із загальними вказівками всьому колективу;
- виконання індивідуальних ролей, розподіл на групи й підгрупи для того, щоб одні діти виконували завдання, а інші давали оцінку його виконання;
- включення в разі необхідності коротеньких індивідуальних занять.

Такі методичні прийоми здатні однаково успішно розвивати самостійність і творчі задатки як дітей підготовчої групи, так і першокласників. Це дуже важливо в навчанні. Ознайомлюючи дітей з музичним твором вперше, музичний керівник або учитель повинен спонукати їх до самостійного висловлювання про характер музики, рухів, які можуть відповідати цій музиці. На наступних заняттях слід стимулювати дітей до самостійності навіть при засвоєнні показаних вчителем рухів. Діти можуть висловлювати свою думку про те, як краще виконати танець, окреслюють його побудову, без допомоги дорослого виконують який-небудь рух тощо. Рухи, запропоновані дітьми, потім уточнюються й оцінюються керівником, учителем.

Крім цього, можливі найрізноманітніші прийоми активізації творчості дітей: вправи з уявними предметами, наприклад, “Пограй м’ячем”, “Пограй у

сніжки” (одночасно виконується програмова музика і нагадуються ситуації, у яких відбуваються ці ігри); ігрові вправи на зразок “Угадай, що ми показуємо” (одні діти придумують і показують рухи, попередньо погоджені з викладачем, який повинен виконувати відповідну музику, інші вгадують, що це за рухи); вправи-танці згідно з народною танцювальною культурою (діти танцюють по черзі, кожен пригадує й виконує свій рух, ті, хто танцює найбільш інтенсивно й різноманітно, заохочуються).

Таким чином, методика навчання музично-ритмічним рухам характеризується наступним:

- у ході опанування дітьми репертуару вони повинні постійно виконувати відповідні вправи, що розвивають навички музичного сприйняття водночас з виразними рухами;

- розучуючи ігри, хороводи, танці в першому класі, порівняно з підготовчою групою, послідовно ускладнюють завдання з урахуванням особливостей репертуару;

- неодноразовим повторенням вивченого матеріалу, що закріплює знання, які діти зможуть використати в самостійній діяльності;

- постійним стимулюванням творчої самостійності дітей з використанням різноманітних варіантів ігор, танців, хороводів;

- пропонуванням дітям творчих завдань різного ступеня складності, в залежності від вікових особливостей, індивідуальних інтересів і здібностей.

2.4. Завдання та зміст, репертуар, методи й прийоми навчання музично-ритмічним рухам дітей підготовчої групи та першокласників

Навчання музично-ритмічним рухам семирічних дітей спрямоване на закріплення набутих знань і є підсумком роботи, проведеної в попередніх вікових групах. На великий жаль, ритміка в школі, в силу різних обставин (не дивлячись на рекомендації найвидатніших педагогів – таких, як К. Д. Ушинський, В. О. Сухомлинський), посідає незначне місце, ведеться недостатньо систематично, але вчителю музики слід оцінити вклад ритміки в розвиток естетичних, розумових здібностей, морально-вольових якостей, які так необхідні для продуктивних занять у школі.

Заняття ритмікою інтенсивно розвивають творчу уяву дітей, вони перетворюються в образи різних персонажів, вступають в контакти, діють під музику; виконання творчих завдань у реальних обставинах активізує їх задум, стимулює на пошуки виразних рухів. Взаємостосунки, переживання героїв сюжетних ігор морально збагачують дітей. Крім цього, дітям необхідно виявляти й організаторські здібності – вміти швидко, спритно розраховувати свої рухи по відношенню до своїх товаришів. Важлива своєчасна реакція на відповідні сигнали, головним чином – музичні. Вправи для засвоєння тих чи інших танцювальних і гімнастичних елементів привчають дітей до систематичних трудових зусиль. У процесі занять ритмікою розвивається музично-слухове сприйняття: діти повинні постійно вслуховуватись у музику, щоб правильно висловлювати свої музичні враження, користуючись образними,

витонченими рухами.

За своєю суттю ритміка – один із засобів підготовки дитини до розуміння виразності “музичної мови”.

Програма навчання дітей семи років (перший клас) побудована (принаймні, так має бути) на тій же основі, що і в підготовчій групі, підкреслюючи головні вимоги – формування виразних невимушених рухів відповідно до характеру музичних образів. У дітей розвивають цілісне сприйняття музики, яке, разом з тим, передбачає знайомство їх із особливостями й засобами музичного звучання.

Продовжують роботу над виразним, чітким виконанням танців, хороводів, формуванням навичок творчих дій, активності, самостійності.

У програмі для першого класу позначені також ускладнення вимог.

Дітей навчають більш активно реагувати на музику – прагненню емоційно, образно передавати в рухах сюжети ігор, дії персонажів. Діти не просто стрибають “як зайчик”, повільно й тяжко переступають з ноги на ногу “як ведмідь”, вони передають характер особи, яка діє (сміливість, боязливість, спокій, хитрість тощо), а також розвиток подій, конфліктне або дружнє спілкування дійових осіб.

Дітей знайомлять з більш складними творами, які мають різні музичні відтінки (підсилення, послаблення, прискорення, зволікання), більш високе й низьке звучання в межах лише одного регістру, з достатньо розвинутою метро-ритмічною основою.

Виконуючи музичні завдання, діти опановують диференційний характер рухів, наприклад, під час ходьби – передавати урочистий, на піднятті настроїв святкового руху, спокійну плавну ходу хороводів; при стрибках – рухатись легко, витончено, широко.

Значно розширюється об’єм рухів, особливо танцювальних і гімнастичних. Особливо збагачується творча діяльність: самостійне інсценування дитьми ігрових пісень, цікаві зображення музичних характеристик героїв в іграх, без наслідування своїх товаришів, а інколи – придумування нескладних композицій танців.

Музиці в іграх, хороводах, танцях відводиться провідне місце. Зміст творів, їхні музично-виражальні засоби, побудова – головний збудник виражальних рухів дитини. Звідси – головна вимога до музики: висока художність, ідейна спрямованість. Разом із цим твори повинні бути динамічними, зручними, стрункими за формою, давати дітям радість, допомагати вдосконалювати їхні рухи.

У народних, танцювальних і хороводних мелодіях багато виразних можливостей для розвитку рухів. Це українські, російські, білоруські, литовські, угорські, чеські та інші мелодії.

Особливого значення у вихованні набуває дитяча музика, створена сучасними композиторами: А. Філіпенком, Т. Попатенко, Л. Ревуцьким, П. Коцицьким, Б. Фільц, К. М’ясковим та ін.

Багато творів сприяють розумінню суспільних подій, дозволяють дітям перевтілюватись у “космонавтів” (гра “Космонавти” на музику Тілічєєвої), в

“метростроївців” (гра “Метро” на музику Т. Ломової).

Слід також відзначити, що музика для дитячих танців, ігор, вправ, створена композиторами за активної допомоги педагогів, набирає педагогічної спрямованості й стає активним засобом музично-ритмічного розвитку дитини.

Музично-ігрова, танцювальна творчість дітей передбачає їх емоційну імпровізацію в іграх, створенні композицій хороводів, танців тощо.

У роботі з дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку методичні прийоми різноманітні й варіюються в залежності від наступних обставин:

- наявність різних видів діяльності – музичні ігри, хороводи, танці, вправи;
- особливості змісту й побудови гри, танцю, вправи й комплексу програмних умінь, необхідних для успішного засвоєння матеріалу;
- послідовність засвоєння однієї й тієї ж навички в ході розучування різних ігор, вправ і т. п.;
- послідовність розучування окремих ігор, танців;
- розвиток здібностей дітей у процесі засвоєння теми програмного матеріалу.

Так, методичні прийоми (у зв’язку з різними видами діяльності) до певної міри визначаються наявністю або відсутністю сюжетності, підказаної літературним текстом пісні або назвою програмної п’єси. Сюжет накреслює ігрові дії. Тому можна варіювати послідовність музики й розповіді про зміст гри. Розповідь передує виконанню гри або проводиться після програвання музики.

Такі методичні прийоми доцільні при розучуванні ігор, порівняно нескладних за рухами та їх послідовністю. Якщо ж має місце розгорнуте дійство, то розповідь розподіляється на окремі епізоди, кожний із яких супроводжується музичною ілюстрацією.

Розучування танців також вимагає попереднього прослуховування музики, пояснення й показу окремих складних елементів. Якщо танець складається з двох частин (заспів і приспів), пояснення може бути як цілісним за своєю композицією, так і розбитим на кілька фрагментів. Більш складна музична форма (наприклад, декілька варіацій) з різноманітною побудовою рухів потребує окремих пояснень і показів (частинами).

Методичні прийоми варіюються в залежності від змісту ігор і обсягу програмних умінь. Спочатку необхідний попередній аналіз гри, щоб з’ясувати, які навички необхідні для її виконання.

Рухові навички для дітей цього віку нескладні. Враховуючи ці обставини, викладач обирає необхідні методичні прийоми. Найбільш складним є точний акцент на останньому акорді та індивідуальний вступ за фразами.

Тут необхідне відповідне тренування, яке можна провести у вигляді самостійної вправи. Аналіз гри дозволяє виділити завдання, які ставляться перед дітьми для засвоєння саме цієї гри. В інших хороводах, іграх ставляться нові завдання, які вимагають відповідних методичних прийомів.

Методичні прийоми повинні бути спрямовані на те, щоб планомірно систематично розвивати дитячі вміння, здібності при опануванні матеріалу. Припустимо, що музичний керівник (учитель) розвиває навички сприймання побудови музичного твору, його форми, музичних фраз, вступу, закінчення. Увага дітей постійно акцентується на повторах і контрастності композиції, відзначається, що музика не завжди однакова. Дітям спершу нагадують про ті зміни, які очікуються в русі. Головне, щоб діти самі прислухалися до музики, відчули повторюваність і контрастність окремих музичних побудов, позначили їх відповідними рухами. Кожен твір допоможе вирішити окреме завдання.

Прийоми видозмінюються в залежності від етапу розучування матеріалу. Перший етап – цілісне сприйняття музики. Дитина повинна відчути її загальний характер, настрої. Наступний етап – розучування – найбільш довгий (декілька занять). Тут можуть відбуватися зміни вправ для засвоєння більш складних елементів, виразного виконання. Доцільні індивідуальні завдання для дітей з урахуванням їхніх можливостей, оцінка якості виконання тощо. Завершальний етап – повторення матеріалу, який знаходиться в роботі, щоб досягти невимушеного й самостійного виконання.

Методичні прийоми варіюються в залежності від тих властивостей, здібностей, які музичний керівник (учитель) намагається розвинути в дитини. Музично-ритмічна діяльність повинна бути виконавською й творчою.

Прийоми розвитку виконавських умінь інколи передбачають дії дітей в суворо зафіксованій послідовності. В цих випадках використовується показ, точні інструкції. Вивчивши рухи, дитина хоче виконувати їх невимушено й самостійно.

Існує чимало ігор, хороводів, інсценувань, які дають дітям можливість самим діяти творчо. Викладач, спрямовуючи діяльність дітей, використовує творчі завдання поступово ускладнюючи їх. Спочатку діти імпровізують дії окремих персонажів (однотипні характерні рухи), потім вони виконують роль декількох персонажів, підкреслюючи їх характерні риси. З цією метою створені спеціальні музично-літературні сценарії, пісні, п'єси, які з захопленням виконуються дітьми.

В танцях також мають місце творчі завдання. Починаючи з простих імпровізацій діти можуть придумувати собі рухи, прослухавши незнайому п'єсу. Діти можуть отримати й перспективне завдання. Досвід відомих музичних керівників показує, що для вирішення подібних завдань краще використовувати п'єси з двох частин. Це допомагає дітям активізуватися, проявити ініціативу, самостійність.

Наприкінці навчального року діти повинні:

- виразно передати характерну особливість персонажу, прослухавши незнайомий твір за вибором викладача;
- виконувати парний танок красиво, вірно, витончено. Кожна пара дітей танцює окремо, їх виконання оцінює весь колектив, уточнює керівник, учитель;
- створити танець згідно задуманого плану. Діти стають парами й домо-

вляються, що і як вони будуть виконувати;

– імпровізувати танець, виконуючи знайомі елементи народного танцю. Керівник викликає двох учасників, які, намагаючись “перетанцювати” один одного, вигадують необхідні рухи;

– придумати свій варіант імпровізації рухів при інсценізації незнайомої пісні, яку виконує музичний керівник або вчитель музики.

Таким чином, музично-ритмічна діяльність дітей 7 років (старші дошкільнята й першокласники) включає музичні ігри, хороводи, танці й вправи та повинна бути не тільки виконавською, але й творчою, тобто діти повинні вміти самостійно імпровізувати в іграх, складати нескладні композиції хороводів, танців.

Будь ловким!

Музыка Н. Ладухина

[Быстро]

The first system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. It begins with a forte (*f*) dynamic and features a series of eighth-note chords with accents. The lower staff is in bass clef and provides a harmonic accompaniment with chords and eighth notes.

The second system continues the piece. The upper staff features a melodic line with eighth notes and a piano (*p*) dynamic marking. The lower staff continues the accompaniment with chords and eighth notes.

The third system shows the continuation of the melodic and accompaniment lines. The upper staff has a melodic line with eighth notes, and the lower staff has a bass line with chords and eighth notes.

The fourth system features a melodic line in the upper staff with a forte (*f*) dynamic and a bass line in the lower staff with chords and eighth notes.

The fifth system concludes the piece. The upper staff has a melodic line with a forte (*f*) dynamic and a piano (*p*) dynamic marking. The lower staff has a bass line with chords and eighth notes. The system ends with a double bar line and a repeat sign.

Марш

Музыка Э. Парлова

[Бодро]

The image displays three systems of musical notation for a piano accompaniment. Each system consists of a grand staff with a treble clef on the upper staff and a bass clef on the lower staff. The music is in 4/4 time and marked *mf* (mezzo-forte). The first system begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody in the treble staff features eighth-note patterns and rests, while the bass staff provides a steady accompaniment of quarter notes. The second system continues the melodic and harmonic development. The third system concludes the piece with a final cadence in the treble staff and a sustained bass line.

Бег

Музыка Т. Ломовой

[Легко]

The first system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of one flat (B-flat) and a 2/4 time signature. It begins with a dynamic marking of *mf*. The lower staff is in bass clef with the same key signature and time signature. The music features a steady eighth-note accompaniment in the bass and a melodic line in the treble.

The second system continues the piece. The upper staff features a melodic line with a slur over the first two measures. The lower staff continues with the eighth-note accompaniment.

Для повторения

Для окончания

The third system concludes the piece. It includes a first ending section marked 'Для повторения' and a final ending section marked 'Для окончания'. The upper staff has a slur over the first ending, and the lower staff has a final chord. The piece ends with a double bar line.

РОЗДІЛ III

ОРГАНІЗАЦІЯ СЛУХАННЯ МУЗИКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ Й ПЕРШОКЛАСНИКІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

3.1. Слухання музики як специфічний вид діяльності дітей

Відомо, що музика, як і інші види мистецтва, відображає дійсність. У повсякденному житті музика супроводжує людину, виявляє її ставлення до навколишньої дійсності, збагачує духовно, допомагає працювати, відпочивати. У ній відчувається жива мова – схвильована або спокійна розповідь, яка з перервами або плавно розповідає, ставить запитання, дає відповіді, часом навіть вигукує.

Для характеристики музичного образу неабиякого значення набуває сполучення засобів її виражальних можливостей з поетичним словом у пісні, з сюжетом у програмній п'єсі, дійством у драматизованих іграх і танцях. Музичний образ стає більш конкретним, зрозумілим слухачу.

Під “музичною мовою” слід розуміти весь комплекс виражальних засобів: передачу думок, почуттів, тобто зміст твору, характеристику ритмічного багатства, гармонічного звучання, тембрального забарвлення, темпових, динамічних нюансів і структури твору.

Сила впливу музики залежить і від особистості людини, від її підготовленості до сприйняття. Тому необхідно розвивати сприйняття музики як діяльність активну, подібну до співів та гри на музичних інструментах. Все це складна робота, оскільки вона пов'язана з тонкими, глибокими внутрішніми переживаннями. Їх виявляти важко, спостерігати – нелегко, а особливо складно – формувати.

Необхідно, перш за все, зрозуміти, про що “розповідає” музика. Адже сприймаються не тільки сполучення звуків, не тільки їх краса й гармонічність – звуки, сполучаючись у гармонічне ціле, виражають безкінечний різновид відтінків різних почуттів. У сприйнятті слухач завжди спирається на свій минулий досвід. Чим багатший цей досвід, тим більше емоцій виникає при сприйнятті нових творів. Якщо музика відрізняється танцювальним, народним характером, вона особливо близька слухачеві. Пригадаймо Тургенівських “Співаків”: “... русская, правдивая, горячая душа звучала и дышала в нем, и так и хватала всех за сердце, хватала прямо за его русские струны...”⁵.

Музика – мистецтво, яке розвивається в часі. Тому сприймаючи музику, ми відчуваемо в ній поетичний рух. Природно, що слухач ніби слідкує подумки за розвитком музичних образів.

Музичне сприйняття – складний почуттєвий поетичний процес, наповнений глибокими внутрішніми переживаннями. У ньому переплітаються сенсорні відчуття музичних звуків і краса співзвуч, попередній досвід та живі асоціації з тим, що відбувається в даний момент, простеження розвитку му-

⁵ Див. Тургенев И. С. Певцы // Собрание сочинений. – М., 1953. – Т. 1. – С. 306.

зичних образів і яскраві зворотні реакції на них. Розпізнаючи різnorідний характер і форму твору (вступ, частини, фрази), засоби музичної виразності, регістрові зміни, метро-ритмічні особливості, діти рухаються, одночасно сприймаючи музику та її своєрідну “мову”.

Виховуючи старших дошкільнят і першокласників, розвиваючи їхні здібності, збагачуючи дітей духовно, не варто обмежуватись тільки співами з ритмікою. Необхідне спеціальне систематичне слухання музики, внаслідок чого діти матимуть можливість познайомитися з різnorідними, більш складними творами, аніж на ритміці й співах. Це відкриє перед дітьми ще один шлях збагачення їхнього музичного досвіду.

Програми з музичного виховання старших дошкільнят і першокласників мають конкретно визначені завдання з розвитку “Слухання музики”. Так, музично-виховна робота зі слухання музики повинна:

- знайомити дітей з художніми, доступними для їхнього віку й сприйняття, образами сучасної, народної та класичної музики;
- розвивати музичну сприйнятливість дітей, здатність до емоційного відгуку на почуття, виражені в музиці;
- надати початкові відомості про музику, підвести дітей до запам’ятовування музичних творів, розпізнавання їхнього змісту, характеру, засобів виразності, формувати здатність до оціночного ставлення.

Діти семирічного віку (старші дошкільнята й молодші школярі – першокласники) при відповідній побудові системи музично-естетичного виховання володіють достатньо розвиненою довільною увагою, вміють зосереджуватись, сприймати музику більш детально. Їхні інтереси усвідомлені й виявляються в потребі багаторазового спілкування з улюбленими творами. Зростає значення й їхньої спостережливості. Вони вже здатні відчувати загальний настрій музики й простежувати розвиток художнього образу; відрізняють окремі, найбільш виразні музичні засоби та знаходять своєрідні, самостійні визначення. Діти в змозі зіставляти окремі явища дійсності з враженнями від сприйнятої музики.

У процесі музично-виховних занять вирішуються наступні проблеми:

- відбувається знайомство з музичними творами (переважно в живому виконанні), виховання любові до них, запам’ятовування, накопичення музичних вражень;
- набуття необхідних навичок культури слухання музики;
- формування музичного смаку в процесі накопичення слухових вражень, початкових відомостей про музику.

Програма слухання музики в підготовчій групі та в першому класі складається з творів, у яких послідовно ускладнюються образи, почуття, настрої, розширюється коло життєвих явищ, переданих у музиці. Складнішими стають і виражальні засоби.

Тематика занять організовує процес формування музичного сприйняття дітей. Послідовність тем вводить дитину у світ музики, збагачує її емоційні переживання, і, крім того, дитина починає розуміти, що в музичних творах відображені музичні явища, які можуть бути виражені засобами музичної ви-

разності.

Музичні заняття зі слухання музики повинні включати в себе розкриття таких проблем:

– які почуття передає музика? (діти ознайомлюються з жанрами, різним характером творів, розширюють свій словесний запас (святкова, ніжна, сумна, урочиста, весела тощо). Ця тема спрямовує увагу дітей на емоційний зміст музики);

– про що розповідає музика? (дітей знайомлять із програмністю та зображальністю музики: виявляється, що вона може розповідати про характер героя, його настрій, про різні явища природи, життєві події);

– як розповідає музика? (дітей знайомлять із розвитком художніх образів і засобами виразності: музика має свою мову – мелодію, ритм, динамічні, регістрові нюанси, темпові зміни).

Завдання полягає в тому, щоб дитина реалізувала всі свої здібності: здатність упізнавати твір в цілому, окремі його частини, приспів, завершальний епізод. Маючи запас знайомих музичних творів, дитина може розрізнити їх види, характерні особливості (марш, танець, коліскова); у неї формуються початкові уявлення про зміст пісень, п'єс, про їхню форму (вступ, завершення, заспів, приспів, частина), про найбільш яскраві засоби виразності.

Художність і доступність – головна якість дитячих музичних творів для слухання. Репертуар, дібраний у відповідній послідовності, повинен відповідати завданням виховання естетичного ставлення до навколишнього. Тому великого значення набуває той факт, з якою музикою потрібно знайомити дітей як у підготовчій групі, так і в першому класі, які почуття при цьому виховуються. Відповідного значення також набуває ускладнення музичних образів, різноманітність засобів їх вираження на кожній віковій сходинці, у тому числі й у першому класі порівняно з підготовчою групою. До репертуару входять твори класики, сучасної і народної музики. Вони відрізняються своєрідністю музичної мови, а також жанровими ознаками, індивідуальністю кожного композитора.

Дитина сприймає музику безпосередньо, активно відгукуючись на художній образ, тому так важливе реалістичне, правдиве відображення дійсності. Суттєвим джерелом, що живить музичні образи, є реальні звуки природи, інтонації людської мови. Вони уважно слухають “Пісню жайворонка” П. Чайковського, “Пташку” Е. Гріга, намагаючись порівняти їх звучання з тим, що спостерігали в природі.

Але було б неправильно зводити музику для слухання тільки до творів зображального характеру. Репертуар для слухання музики складається з великої кількості різноманітних творів, загальний емоційний настрій яких багаторий, життєрадісний. У процесі навчання діти збагачуються враженнями, розширюється їхній світогляд. Навіть у межах одного ліричного жанру діти знайомляться з сумною “Хворобою ляльки” П. Чайковського, мрійливою за характером п'єсою “Ходить місяць над лугами”, світлим, спокійним “Вальсом” Д. Кабалевського.

Діти сприймають гумор у чеській народній пісні “Три синиці”, моравсь-

кій народній пісні “Люди працюють”. У танцювальному жанрі розрізняють веселу, стрімку “Камаринську” П. Чайковського, плавні рухи вальсу Н. Левітіна.

Неоціненим джерелом музичних вражень дітей є народні наспіви, близькі їй рідні за інтонаційною основою. До репертуару для слухання музики включаються ті з них, у яких простими й водночас виразними методами передаються конкретні, близькі дітям образи, літературний текст котрих присвячений поетичним образам природи. Особливе місце посідають народні танцювальні мелодії, здатні викликати позитивні емоції дітей. Це українські народні мелодії “Гаяля по садочку ходила”, “Лисичка”, “А ми просо сіяли” та російські народні мелодії “Из-под дуба...”, “Ах, ты, береза”, “Ах, вы, сени”, білоруська “Бульба”, український гопак.

Значну художню цінність представляє собою музика композиторів-класиків, написана спеціально для дітей. “Дитячий альбом” П. І. Чайковського, “Дитяча полька” М. Глінки, фрагменти з балету П. Чайковського “Лебедине озеро”, з опери М. Римського-Корсакова “Казка про царя Салтана”, “Полька” С. Рахманінова, “Галоп” О. Глазунова, “Пташка” Е. Гріга, “Сміливий вершник” Р. Шумана, марші Ф. Шуберта та ін.

Для естетичного розвитку старших дошкільнят і учнів перших класів використовується в основному два види музики: інструментальна й вокальна. Для дітей більш доступною є вокальна форма звучання. За допомогою інструментальної музики діти пізнають світ художніх образів, що характеризують явища природи, птахів, тварин, різні захоплюючі персонажі: “Шарманка” Д. Шостаковича, “Метелик” С. Майкопара, “Клоуни” Д. Кабалевського, “Воробушка” М. Красева, “Лошадки” Н. Потолавського.

Таким чином, репертуар, який можна використовувати в підготовчій групі дитячого садка й у першому класі школи, повинен складатись із творів композиторів-класиків, сучасних авторів і народної творчості, різних за тематикою й за жанрами. При цьому повинні бути враховані особливості дитячого сприйняття відповідних вікових груп.

3.2. Формування навичок слухання музики у дітей старшого дошкільного віку й учнів перших класів

Складний процес формування дитячого музичного сприйняття передбачає використання художнього виконання творів, слово музичного керівника (учителя музики) і наочних засобів.

Художнє виконання музики – це виразність простота, точність. При цьому недопустимі різного роду спрощення й викривлення, які можуть позбавити дітей необхідних емоційних переживань. Внаслідок того, що вокальні й інструментальні твори слухають старші дошкільнята й учні перших класів, їхні звучність та темп повинні бути помірними, а звучання природним і м’яким.

Слово керівника про музику повинно бути коротким, яскравим, образним і спрямованим на характеристику змісту твору, засобів музичної вираз-

ності. Живе сприйняття звучання не слід підмінити зайвими розмовами про музику та її особливості.

Слово керівника повинно роз'яснити, розкрити почуття, настрої, що виражений музичними засобами. Навіть голос керівника повинен забарвлюватися емоційно в залежності від характеру твору. Тепло, ласкаво розповідається про колискову пісню; радісно, ласкаво, з підйомом – про свято, урочистий марш; грайливо, весело – про стрімкий народний танець.

Форми словесного керівництва різні: короткі розповіді, бесіди, пояснення, постановка запитань. Їх використання залежить від конкретних виховних і навчальних завдань, виду музичного твору (вокального або інструментального), моменту ознайомлення (перше або повторне слухання), жанру, характеру твору, вікових особливостей дітей.

Спрямовуючи увагу дітей на сприйняття вокальної музики, керівник буде бесіду таким чином, щоб дітям була зрозумілою єдність музичного й поетичного текстів. Знайомлячи з інструментальною музикою, він дає невеличкі пояснення більш загального характеру. Якщо п'єса має програму, то вона виражена в її назві, наприклад, "Сміливий вершник" Р. Шумана. Коротенькі пояснення викладача, які супроводжуються виконанням твору, допомагають дітям відчутти художній образ.

У першому класі бесіди носять більш розгорнутий характер, увага при цьому зосереджується на розвитку художнього образу, детально пояснюється призначення виражальних музичних засобів.

У словесних поясненнях музичний керівник неодноразово (за допомогою образної, коротенької розповіді або виразно прочитаного вірша) відзначає зв'язок музики з тими явищами життя, які в ній відображені.

Використання наочних прийомів для активізації музичного сприйняття залежить від потоку додаткової інформації про музику. Так, якщо це літературний твір (вірші, цитати з поетичного тексту пісні, з оповіді, загадки, поговорки тощо) або фрагмент виконуваного музичного твору, то можна говорити про використання наочно-слухових прийомів. Ці прийоми звернені до слуху дитини. Наочність розуміється як метод пізнання музики. Живе споглядання необов'язково зорове. Цитати музичні й літературні, спрямовані на підкреслювання яких-небудь характерних особливостей музики, досить важливі для розвитку музичного сприйняття. Також корисно звертатися до грампластинки. Але слід відзначити, що безпосереднє спілкування дитини з виконавцем легше сприйняття музики.

Допоможуть сприйняттю музики й образотворчі ілюстрації, художні іграшки, посібники, тобто наочно-зорові прийоми.

У методиці роботи з маленькими слухачами використовуються художні іграшки: вони "рухаються", "розмовляють" з дітьми, беруть участь у різних подіях. Виходять ніби невеличкі театралізовані вистави, у процесі яких діти слухають музику. Книжкові ілюстрації, естампи частіше використовуються у роботі з дітьми підготовчої групи, але можуть застосовуватись і в початковій школі. Поетичні картини природи, праця людини, суспільні події, що передаються засобами образотворчого й музичного мистецтва, доповнюють дитя-

чі уявлення.

Можуть бути використані й різні методичні посібники, які активізують музичне сприйняття: наприклад, невеличкі картки, на яких зображені діти, що марширують або танцюють (під час слухання маршу або танцю дітям показують відповідні картки).

Можна також орієнтуватись і на м'язово-рухливі відчуття дітей з метою формування наочних уявлень про деякі музичні явища. При слуханні музики веселого або спокійного характеру можна використовувати рухи з різними предметами, наприклад, м'ячем. Дітям пропонують розрізнити частини, фрази творів, високий, середній та низький регістри, ритмічні особливості завдяки різним рухливим елементам: постукування, піднімання й опускання рук тощо.

Слухання одних і тих же пісень або інструментальних творів вимагає неодноразового повтору, щоб кожного разу дитина могла радіти, дізнавшись про них щось нове.

Робота з формування навичок слухання музики в підготовчій групі та першому класі проводиться на заняттях, під час розваг і в процесі самостійної діяльності дітей. Слід підкреслити при цьому особливе місце слухання музики на заняттях. Результати цієї роботи менш очевидні, ніж у співах або ритміці, але знайомити дітей з музичними творами, розвиваючи їхні слухові уявлення, розширюючи світогляд, виховуючи активного слухача, необхідно послідовно й систематично на кожному занятті.

Дуже важливою формою емоційного збагачення дітей підготовчої групи та першокласників є концерт. Він наповнює дітей враженнями, створює піднесений, святковий настрій. Зміст концертів зазвичай пов'язують з програмою занять. Вони ніби підводять підсумки по вивченому матеріалу, вводять в коло нових інтересів. Наприклад, концерт, присвячений творчості М. В. Лисенка або А. Д. Філіпенка, дозволяє керівнику ширше познайомити школярів із творчістю великих майстрів, значну вагу спадщини яких складають твори для дітей та юнацтва. Концерт "Музичні інструменти" дає можливість дітям дізнатися про різні музичні інструменти, способи гри на них, звукові особливості. До таких концертів включаються різні музичні "загадки", використовуються грампластинки.

Наступна форма роботи – використання музики в самостійних видах діяльності дитини. Щоб процес музичного виховання мав розвиваючий, безперервний вплив на дітей, вихователю (учителю) необхідно мати в груповій кімнаті своєрідну музичну бібліотеку. У ній повинні бути зібрані комплекти платівок із записами програмних творів, які відповідали б віковим особливостям розвитку дітей, картки з рисунками, ілюстраціями, змістом інструментальних п'єс або пісень тощо. Знаючи матеріал, що знаходиться в бібліотеці, діти розглядають його, вибирають улюблені твори, слухають їх. Ініціатива може належати керівникові (учителю), який пропонує послухати музику, відгадати музичну загадку, розмовляючи з дітьми про той або інший твір.

Ефективність результатів організації слухання музики досягається виразним виконанням музичних творів, взаємодією словесних та наочних мето-

дів, послідовною постановкою різномірних завдань, які активізують дитяче сприйняття.

3.3. Шляхи залучення до слухання музики дітей старшого дошкільного віку та першокласників

Різні можливості дітей, накопичений ними досвід сприйняття музики дозволяють активізувати їхнє естетичне ставлення до неї. Діти цього віку здатні самостійно розрізнити деякі особливості музичних творів, на основі раніше засвоєних відомостей висловлювати своє ставлення до пісень, п'єс, їх характерних ознак.

Поглиблюючи навички слухання музики, музичний керівник або учитель музики продовжує розвивати емоційний відгук і музичне сприйняття дошкільнят та молодших школярів. Їх знайомлять із творами, що передають досить широкий об'єм переживань, які інколи тяжко виразити словами. Так, діти цього віку в спокійній за характером музиці можуть розрізнити світле звучання "Вальсу" Д. Кабалецького, легкий смуток першої частини "Осені" А. Александрова, тугу, снівчуття в п'єсі "Хвороба ляльки" П. Чайковського.

Збагачуються й дитячі уявлення про навколишній світ. Так, слухання вокальної й інструментальної музики сприяє розширенню світогляду дітей. Наприклад, слухаючи виконання музичних творів у грамзапису, діти розрізняють звучання скрипки, фортепіано, акордеону. Систематично розвиваючи музичне сприйняття, слід надавати дітям можливість самостійно відрізнити різномірні виражальні засоби, визначати характер музики (святковий, ніжний жалісний, танцювальний).

Якщо досягнута головна мета й у дітей сформовані навички слухання музики, визначення її загального характеру та змісту, керівник (учитель) може вести подальшу роботу й пропонувати дітям розрізнити засоби музичної виразності, визначати побудову твору. Вони знайомляться з термінами "музична фраза", "вступ", "закінчення" й користуються ними у своїй практичній діяльності.

Семирічні діти знають, що музику створює народ, пишуть композитори. Їм відомі імена М. Лисенка, М. Глінки, П. Чайковського, М. Римського-Корсакова, Р. Шумана, Б. Барток, Л. Ревуцького, А. Філіпенка, М. Дремлюги та ін.

Таким чином, відповідно до програмних вимог зі слухання музики необхідно виховувати в старших дошкільнят і учнів перших класів любов до творчості класиків і сучасних авторів, продовжувати розвивати уміння слухати вокальну й інструментальну музику, розрізнити звучання фортепіано, скрипки, акордеона, хоровий спів дорослих, а також закріплювати здатність відчувати особливість звучання – спокійно, весело, урочисто, сумно.

Дітей необхідно вчити впізнавати знайомі твори, накопичувати запас улюблених пісень, п'єс, розрізнити, наприклад, колискову й марш, залучати до визначення форми твору – вступ, закінчення, заспів, приспів, фраза. Керівник (учитель) систематично повинен намагатись підтримувати бажання ді-

тей слухати музику й висловлювати про неї свої думки.

При складанні репертуару необхідно стежити за тим, щоб твори відрізнялись високим художнім рівнем – ідейним змістом, засобами музичної виразності, викликали в дітей співпереживання й впливали на їхній внутрішній світ. Тому необхідно включати до програми твори класиків і провідних сучасних композиторів, які пишуть пісні, п'єси, музику до дитячих теле- й кінофільмів, передач. У цих творах діти повинні розрізняти пісню, марш, танець, сприймати передачі в них почуття, загальний настрій (ліричний, героїчний, комічний або повістувально-епічний).

Відомо, що витоком музики є реальне звучання природи й живі інтонації людської мови. Зі стародавніх часів людина намагалась відтворити в співі або в інструментальних награваннях те, що вона чула навколо себе: щебетання птахів, гуркіт грому, журчання струмка, дзижчання прядки. Необхідно також підкреслити, що основу музичного мистецтва складає обдумане, почуттєва мова людини.

Твори, які втілюють подібні риси, активно сприймаються дітьми старшого дошкільного віку й першокласниками. Вони пожвавлено, з задоволенням прислухаються до знайомих їм інтонацій “співу” зозулі, щебетання горобця та ін. Розвитку культури естетичного сприйняття музики в цьому плані будуть сприяти твори М. Лисенка (музична характеристика лисиці, кози, ведмедя, рака) в опері “Коза-дереза”, п'єси П. Чайковського, “Пісня жайворонка” Е. Гріга, “Пташиний дім” Д. Кабалевського та ін.

Цікаві для дітей інтонації знайомих їм музичних інструментів. Назвемо для прикладу “Камаринську” П. Чайковського, яка у фортепіанному викладенні імітує звуки балалайки та гармошки – російських народних інструментів. А у вступі п'єси Д. Кабалевського “Барабанщик” чується звучання горна.

Наведені життєві інтонації не можна розглядати у відриві від художнього образу твору в цілому. Наявність подібних інтонацій надає образу особливу конкретність, виразність, робить його зрозумілішим і ближчим дітям.

Інтонації живої мови в музиці набирають більш узагальненого характеру й водночас виражають різний настрій. Вокальна музика, сполучаючи слово й мелодію, допомагає донести до дитини важливі у виховному відношенні думки, переживання, почуття.

Інструментальна музика відрізняється великою різноманітністю й розвитком музичних образів, використанням більш складних засобів музичної виразності.

При цьому слід зазначити, що такі твори, як “Колискова” М. Римського-Корсакова, “Пташиний дім” Д. Кабалевського, “Кавалерійська” та “Клоуни” цього ж автора, “Дощик” В. Косенка, “Камаринська” та “Хвороба ляльки” П. Чайковського, згідно з принципом наступності можуть вивчатися й у підготовчій групі дитячого садка, й у першому класі школи. Цілком зрозуміло, що повторення їх у першому класі повинне відбуватись із ускладненням завдання для аналізу – визначити необхідно не тільки загальний характер, темп, настрій тощо, а й назвати окремі фрагменти структури: вступ, закінчення, фрази та ін.

Говорячи про принцип наступності на кожній віковій сходинці (в даному випадку – старші дошкільнята й учні перших класів), необхідно відзначити, що послідовний розвиток практичних навичок і умінь повинен бути заснований на сприйнятті образної сторони музики і в усвідомленні природи самого музичного мистецтва. Тому для слухання добираються твори, здатні викликати (при відповідній підготовці дітей) відчуття радості буття. Це пісні про свята, про природу, про звірів, про школу тощо.

Такий принцип добору репертуару сприяє забезпеченню принципу наступності, а на його основі – й засвоєнню характерних особливостей музичних жанрів (марш, танець, пісня). Тому в різнобічному вихованні першокласників на основі принципу наступності великого значення набуває й подальший розвиток навичок слухання музики, оскільки цей вид діяльності вимагає інтенсивної роботи (відзначимо – першокласників) не тільки музичного почуття, але й більш різнобічної, ніж на попередній сходинці, уяви, порівнянь, активності асоціативного ряду...

Систематичне слухання музики збагачує дітей, вдосконалює їхнє мислення, відкриває доступ до більш широких сфер розуміння дійсності; воно надихає на творчість, сприяє розвитку емоційного начала в пізнавальному процесі. “Результаты психологических исследований, – пише П. Махель, – доказывают, что способности, которые удалось развить в ходе музыкального воспитания, как, например, способность дифференцировать и различать, способность запоминать, музыкальное мышление, музыкальная фантазия и т. д. – помогают овладеть и другими профессиями”⁶.

Робота з дітьми зазначеного віку з використанням відповідних методичних прийомів має деякі особливості. Від музичного керівника (учителя музики) вимагається особливо ретельна підготовка до виконання музичних творів різних стилів і жанрів; також важливий зміст і характер пояснень. Так, при знайомстві з новим інструментальним твором слід широко використовувати поетичні цитати, які часто відіграють роль своєрідного епіграфа до п’єси. Попереджуючи слухання вокальної музики, можна прочитати окремі рядки літературного тексту, які особливо образно підкреслюють головну ідею пісні. Наприклад, перед розучуванням пісні А. Александрова “Нас много на шаре земном” можна виразно прочитати:

*И белых, и черных, и желтых ребят –
Нас много на шаре земном.*

Якщо ж керівник дає свою характеристику твору, то необхідно знайти точну, об’ємну, образну оцінку.

Слід уміло ставити запитання, які спонукали б дітей до свідомого, емоційного ставлення до музики, самостійних спостережень за розвитком образу, життєвих асоціацій.

На заняттях діти неодноразово слухають одні й ті ж твори. Тому керівник (учитель) повинен бути послідовним у постановці різних завдань, що активізують дитяче сприйняття. Перша зустріч із твором вимагає цілісного

⁶ Див. Музыкальное воспитание в современном мире. – М.: Советский композитор, 1973. – С. 92.

враження, якому багато в чому сприяє словесне пояснення.

На наступних заняттях проводиться повторне прослуховування й поступове ознайомлення з особливостями музичного звучання.

У процесі навчання керівник (учитель) продовжує розвивати музичну пам'ять старших дошкільнят і першокласників. Вона вдосконалюється внаслідок неодноразового прослуховування одного й того ж твору, шляхом виконання завдань на здатність розрізняти окремі частини в пісні, п'єсі – вступ, закінчення, музичні фрази. Корисно пропонувати дітям впізнавати твір за мелодією або фортепіанним супроводом.

На основі елементарних знань, які діти отримали в дитячому садку, в школі їх навчають музичній грамоті. При слуханні музики учитель повинен так ставити питання, щоб викликати різноманітні відповіді: чіткі, лаконічні, образні, побудовані на асоціаціях із життєвими явищами.

Музичне сприйняття дитини активізується, якщо твір звучить у незнайомому для неї виконанні. Спочатку діти слухають твір у виконанні керівника (вчителя), а потім в оркестровому звучанні. Знайома їм мелодія перетворюється на майже незнайому, зацікавлює дітей, спонукає до порівняння різних виконань. Керівник скеровує увагу й запитує в дітей, чим відрізняється фортепіанне й оркестрове звучання.

Практичні дії дітей у процесі слухання музики також активізують їхнє сприйняття. Вони наспівують, рухаються, діють з картками, на яких умовно зображені певні музично-виражальні засоби. Наприклад, під час виконання інструментальної п'єси М. Римського-Корсакова "Колискова" (із опери "Садко") керівник може заспівати мелодію без слів, що підкреслить її характер.

Слухаючи музику, діти з задоволенням показують картини, зображення на яких відповідає характеру пісні або п'єси.

Розширяє слухові сприйняття дітей використання музично-дидактичних ігор. Позитивна їх дія виявляється в тому, що від якості дитячого виконання залежить успіх гри. Дія спрямована на те, щоб слухачі самостійно оволодівали характером виражальних засобів, у тому числі звуковисотними й метроритмічними відношеннями, динамічними відтінками, тембровим забарвленням. Кожна гра має своє домінуюче завдання.

Таким чином, методика керування процесом слухання музики відрізняється рядом прийомів, які вимагають продуманого, творчого підходу. Загальні рекомендації конкретизуються у зв'язку з кожним твором, у зв'язку з кожною ситуацією, у якій відбувається знайомство дітей з музикою. Враховуються також індивідуальні реакції, які завжди досить своєрідні.

Наприкінці року в дитячому садку та в школі можна давати окремі завдання, з допомогою яких легше з'ясувати інтереси дітей, особливості їх емоційного ставлення, рівня сприйняття музики, розмежування засобів її виразності, засвоєння деяких відомостей.

Ось деякі з них:

– виявити дитячі інтереси, їхні здібності до розмежування вокальної й інструментальної музики. Для цього пропонується назвати улюблені, найцікавіші твори або п'єси, чи твори одного автора;

– виявити ступінь запам'ятовування, рівень музичного сприйняття за допомогою музичних загадок. Діти впізнають твори за вступом, закінченням, окремими фразами, мелодією, фортепіанним супроводом; розглядають малюнки з умовними позначеннями, визначаючи характер музики;

– виявити якість слухового сприйняття, запропонувавши дітям відгадати “куди пішла матрешка?” – визначити спрямованість руху мелодії (вгору, вниз), виконаної на металофоні; визначити за тембром інструмент, на якому була виконана знайома мелодія;

– з'ясувати якість засвоєних відомостей про музику, оціночне ставлення до музики. З цією метою пропонують дітям назвати декілька знайомих творів одного композитора (Лисенка, Чайковського, Кабалевського), декілька п'єс танцювального жанру, визначити характер музики незнайомого твору, називаючи відповідні його ознаки.

Таким чином, діти семи років слухають різноманітну вокальну й інструментальну музику, самостійно розрізняють виражальні засоби й характер музики, впізнають твори відомих композиторів сучасності й класиків.

О чижике

Н. Любарский

Andante con moto

Musical score for 'О чижике' by N. Lyubarskiy. The piece is in 3/4 time and marked 'Andante con moto'. The score consists of two staves: a treble clef staff with a key signature of one sharp (F#) and a bass clef staff. The melody in the treble staff features several triplet markings (3) and fingerings (1, 2, 3, 4, 5). The bass staff provides a simple accompaniment with chords and single notes. Dynamics include piano (p) and mezzo-piano (mp).

Маленькая полька

Д. Кабалевский

Allegro moderato

Musical score for 'Маленькая полька' by D. Kabalevsky. The piece is in 3/4 time and marked 'Allegro moderato'. The score consists of two staves: a treble clef staff with a key signature of one sharp (F#) and a bass clef staff. The melody in the treble staff is characterized by eighth-note patterns and includes fingerings (1, 2, 3, 4, 5). The bass staff features a steady eighth-note accompaniment. Dynamics include mezzo-forte (mf).

Зайки

Г. Финаровский

Giacoso

Musical score for 'Зайки' by G. Finarovskiy. The piece is in 3/4 time and marked 'Giacoso'. The score consists of two staves: a treble clef staff with a key signature of one flat (Bb) and a bass clef staff. The melody in the treble staff features eighth-note patterns and includes fingerings (1, 2, 3, 4). The bass staff provides a simple accompaniment with chords and single notes. Dynamics include mezzo-forte (mf).

Курочка

Н. Любарский

Moderato

Musical score for 'Курочка' in 2/4 time, marked Moderato. The score consists of two systems of piano accompaniment. The first system features a treble clef with a 3-measure triplet and a bass clef with a 3-measure triplet. Dynamics include *mf* and *f*. The second system includes fingering numbers (1, 2, 1, 5, 1, 2, 1, 5, 1, 2, 1, 5) and a *rit.* marking. The piece concludes with a 2-measure phrase in the bass clef and a 5-measure phrase in the treble clef.

Бульба

Белорусская народная песня

Vivo

Musical score for 'Бульба' in 2/4 time, marked Vivo. The score consists of two systems of piano accompaniment. The first system features a treble clef with a 4-measure phrase and a bass clef with a 4-measure phrase. Dynamics include *mf* and *f*. The second system includes fingering numbers (2, 1, 3, 5, 3, 1, 5, 4, 1, 4, 3, 1, 4, 3, 2, 4, 2) and a *f* marking. The piece concludes with a 2-measure phrase in the bass clef and a 2-measure phrase in the treble clef.

Янка

Белорусская полька

Vivo
mf

5 2 3 1 2 3 4 2

2 3 2 3 1 2 3 4 2

5 2 3 1 2 3 4 2

5

Detailed description: This is a piano score for a piece titled 'Янка' (Belarusian Polka). The tempo is marked 'Vivo' and the dynamic is 'mf'. The music is in 2/4 time and G major. It consists of two systems of two staves each. The first system has a treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a bass clef. The second system has a treble clef with a key signature of one sharp and a bass clef. The right hand features a rhythmic melody with eighth and sixteenth notes, while the left hand provides a steady accompaniment. Fingerings are indicated by numbers 1-5 above or below notes. The piece concludes with a double bar line.

Танец

отрывок

Л. Бетховен

Animato
p

f

Detailed description: This is a piano score for a dance piece by Ludwig Beethoven. The tempo is marked 'Animato' and the dynamic is 'p'. The music is in 2/4 time and G major. It consists of two systems of two staves each. The first system has a treble clef with a key signature of one sharp and a bass clef. The second system has a treble clef with a key signature of one sharp and a bass clef. The right hand features a rhythmic melody with eighth and sixteenth notes, while the left hand provides a steady accompaniment. The piece concludes with a double bar line.

Эхо
Т. Зебряк

Moderato

f *p*

Дождик
Б. Антюфеев

Andantino

Marcato

5 5 4 1 5

2 1 2 1

5 5 5 1 5 1

2 1 3

Скакалка

Д. Файзи

Gioioso

First system of the musical score for 'Скакалка'. It consists of a grand staff with a treble clef on the upper staff and a bass clef on the lower staff. The key signature has one sharp (F#) and the time signature is 2/4. The music begins with a forte (*f*) dynamic. The upper staff contains a melodic line with various ornaments and slurs, including a triplet of eighth notes. The lower staff provides a rhythmic accompaniment with chords and single notes.

Second system of the musical score for 'Скакалка'. It continues the grand staff from the first system. The upper staff features a melodic line with slurs and ornaments. The lower staff has a rhythmic accompaniment. A dynamic marking of *f* (при повторении *p*) is present. Below the bass staff, there are numerical figures: 1/3, 2/4, 1/3, 2/4, 1/3, 2/4, which likely indicate fingerings or specific rhythmic patterns.

Старый духовой оркестр

Э. Сигмейстер

Tempo di marcia

First system of the musical score for 'Старый духовой оркестр'. It is a grand staff with a treble clef on the upper staff and a bass clef on the lower staff. The key signature has two sharps (F# and C#) and the time signature is 2/4. The music starts with a mezzo-forte (*mf*) dynamic. The upper staff has a melodic line with slurs and ornaments. The lower staff has a rhythmic accompaniment with chords.

Second system of the musical score for 'Старый духовой оркестр'. It continues the grand staff. The upper staff has a melodic line with slurs and ornaments. The lower staff has a rhythmic accompaniment. A dynamic marking of *f* is present. There are numerical figures below the bass staff: 4 1/2, 5 1/2, 3 1/2, 5 1/2.

Third system of the musical score for 'Старый духовой оркестр'. It continues the grand staff. The upper staff has a melodic line with slurs and ornaments. The lower staff has a rhythmic accompaniment. A dynamic marking of *ff* is present. There are numerical figures below the bass staff: 3 4, 5, 4, 3 2, 1 2. At the end of the system, there is a '8' with a dashed line and a '1' below it, possibly indicating a measure rest or a specific rhythmic value.

Женчикок - бренчикок

Украинская народная песня

Allegretto

Musical score for 'Женчикок - бренчикок' in 2/4 time, key of D major. The score consists of three systems of piano accompaniment. The first system starts with a *mf* dynamic and includes fingerings 5, 1, 3, 5, 3, 5. The second system includes fingerings 5, 3, 5, 3, 4, 3 and a *p* dynamic. The third system includes fingerings 4, 3, 4, 1, 5, 1, 4, 1, 3 and dynamics *cresc.*, *mf*, and *p*. The bass line features chords with fingerings 5, 1/3, 1/2, 1/2, 2, 1/5, 5, 1/3, 1/2.

Кукушка

Э. Сигмейстер

Vivo

Musical score for 'Кукушка' in 2/4 time, key of D major. The score consists of two systems of piano accompaniment. The first system starts with a *mf* dynamic and includes fingerings 3, 1, 4, 3, 2, 1, 2, 3, 1, 2, 2. The second system includes fingerings 1, 3, 2, 1, 2, 1. The bass line features chords with fingerings 2, 3, 4, 5, 4, 5, 1/4, 1/5 and the instruction *ad. simile*. The score concludes with a *Coda* marking.

Мишка

Andante

Г. Фрид

Musical score for 'Мишка' by G. Fried. The piece is in 2/4 time and marked 'Andante'. It consists of two systems of piano accompaniment. The first system starts with a mezzo-forte (*mf*) dynamic. The second system begins with a forte (*f*) dynamic and includes a 'rit.' (ritardando) marking. Fingerings are indicated by numbers 1-5 above or below notes. The score is written for the left hand on a grand staff.

Пчелка

Я. Степовой

Alllegro

Musical score for 'Пчелка' by Ya. Stepovoy. The piece is in 2/4 time and marked 'Alllegro'. It consists of two systems of piano accompaniment. The first system starts with a mezzo-forte (*mf*) dynamic and includes a piano (*p*) dynamic marking. The second system returns to a mezzo-forte (*mf*) dynamic. Fingerings are indicated by numbers 1-5 above or below notes. The score is written for the left hand on a grand staff.

РОЗДІЛ IV ХОРОВИЙ СПІВ І ЙОГО ВИХОВНІ МОЖЛИВОСТІ

4.1. Виховне значення гуртового співу

Відомо, що виконання пісні впливає на слухачів злиттям музики і слова, дозволяє не тільки висловити свої почуття, але й викликати в інших емоційний відгук і співчуття, порозуміння. У цьому особлива доступність співу для сприйняття дітьми. Навіть у ранньому віці діти реагують на пісню, ще не розуміючи до кінця її змісту. У процесі розвитку мислення, мови, накопичення нових уявлень ускладнюються й переживання дитини, зростає її інтерес як до самої пісні, так і до її відтворення.

Особливе почуття радості виникає під час колективного виконання пісні. У цьому зв'язку К. Д. Ушинський писав: "...вот почему в школу надо ввести песню: она несколько отдельных чувств сливает в одно сильное чувство и несколько сердец в одно сильно чувствующее сердце; а это очень важно в школе, где общими усилиями должны побеждать трудности учения. В песне есть, кроме того, нечто воспитывающее душу и в особенности чувство..."⁷.

Все це в рівній мірі можна віднести як до старших дошкільнят, так і до учнів перших класів, яким теж властива потреба виражати свій настрій у співвах. Адже часто можна спостерігати, як хлопчик, ходячи по кімнаті, наспівує маршову мелодію, дівчина, граючи з лялькою, присипляє її колисковою піснею. Голос дитини – природний інструмент, яким вона володіє з дитячих років. Ось чому спів увесь час присутній у житті дитини, він заповнює її дозвілля, допомагає організувати творчі, сюжетні ігри. Нерідко співами супроводжуються й інші види музичної діяльності: танець, хоровод, гра на дитячих музичних інструментах.

Пісня – яскрава, образна форма поглибленого уявлення про навколишній світ. Виконання пісні викликає в дитини позитивне ставлення до всього прекрасного, доброго, а інколи й переконає її сильніше, ніж інформація, отримана іншим шляхом.

Процес навчання дітей співам вимагає від них великої активності й розумового напруження. Вони навчаються порівнювати свій спів зі співом інших, прислухаються до мелодії, яку виконують, співставляють різний характер музичних фраз, речень, оцінюють якість пісні, яку виконують.

Співи благотворно впливають на дитячий організм, допомагають розвитку мовлення, поглибленню дихання, зміцненню голосового апарату.

У процесі навчання співам особливо активно розвиваються музичні здібності дітей, емоційний відгук, музичний слух, відчуття ритму.

Відзначають також масовість і доступність хорового співу.

Співи є найважливішим засобом музичного виховання й відіграють суттєву роль у вирішенні завдань всебічного й гармонійного розвитку дитини.

⁷ Ушинський К. Д. Собрание сочинений. – М.-Л., 1948. – Т. 3. – С. 162.

4.2. Розвитку дитячого слуху й голосу в процесі навчання співам на основі принципу наступності

Співи – складний процес звукоутворення, у якому великого значення набуває координація слуху й голосу, тобто взаємодія співацької інтонації та слухового, м'язового відчуття. І. М. Сеченов підкреслював інстинктивне звуконаслідування, яке властиве дитині: “выясненный в сознании звук или ряд звуков служит для ребенка меркой, к которой он подкладывает свои собственные звуки и как будто не успокаивается до тех пор, пока мерка и ее подобие не станут тождественными”⁸.

Діти, наслідуючи мовну й співацьку інтонацію дорослих людей, намагаються відтворити звуки, які виголошують домашні тварини й птахи. При цьому слух контролює правильність звуконаслідування.

Для правильного вокального інтонування виключне значення має стан розвитку музичного слуху дитини. Слух удосконалюється, якщо навчання поставлене вірно. Дитина слухає, потім співає разом з дорослим, підстроюючись під вокальні інтонації. Поступово опрацьовується стійкість слухової уваги й згодом розвивається ладо-висотний слух.

У старшому дошкільному віці діти знайомляться з деякими початковими звуковисотними й ритмічними поняттями, які складаються в ході постійних вправ, що розвивають мелодичний слух, визначають рух мелодії вгору, порівнюють звуки різної висоти, тривалості, співають інтервали. Слух дитини увесь час контролює правильність звучання.

У роки шкільного дитинства голосовий апарат ще не сформований (голосові м'язи тонкі, піднебіння малорухливе, дихання слабке, поверхове) і зміцнюється разом із загальним розвитком організму й дозріванням так званих вокальних м'язів.

Співацьке звучання в силу неповного змикання голосових м'язів і коливання тільки їхніх країв характеризується легкістю, недостатньою дзвінкістю і вимагає до себе бережливого ставлення.

Співацький діапазон – це об'єм звуків, який визначається інтервалом співу без напруги. Невимушено звучать дитячі голоси в межах *ре – сі* першої октави, хоча деякі з них можуть відтворювати ширші інтервали. Приступаючи до навчання старших дошкільнят співам, необхідно спочатку визначити діапазон голосів дітей і потім його поступово розвивати й зміцнювати, щоб більшість із них могли вільно володіти своїм голосом. Поряд з цим дуже важливо створити сприятливу звукову атмосферу, яка змогла б допомогти охороні дитячого слуху й голосу. Необхідно стежити, щоб діти співали й розмовляли без напруження, не наслідували гучний спів дорослих, пояснити шкідливість крикливого співу й розмови, не дозволяти співати в сирі, дощову погоду.

Основні вимоги програми – навчити дітей виразному, щирому виконан-

⁸ Сеченов И. Н. Кому и как разрабатывать психологию. – в кн. Сеченов И. Н., Павлов И. П., Введенский Н. Е. Физиология первой системы. – М., 1952. – С. 263.

ню зрозумілих і цікавих їм пісень.

Художньо-педагогічне значення співів полягає в тому, щоб допомогти дітям правильно зрозуміти зміст музичних образів, оволодіти необхідними навичками, висловлювати свої почуття в невимушеному, природному співі. Так, при виконанні колискової слід підкреслити турботливість, ніжність; тоді як при виконанні маршових пісень необхідно передати життєрадісність, багаторість.

Основні завдання в процесі занять співами наступні:

– формувати в дітей співацькі уміння, навички, що сприяли б виразному виконанню пісень;

– навчати дітей виконувати пісні за допомогою музичного керівника, вчителя музики й самостійно з супроводом чи без супроводу інструмента;

– розвивати музичний слух, привчаючи дітей розрізняти правильне й неправильне звучання;

– розвивати голос, формуючи природне дитяче звучання, зміцнюючи й розширяючи співацький діапазон, долаючи монотонне “гудіння” в дітей, що низько й неточно співають;

– допомагати виявляти творчі здібності, самостійно використовувати знайомі пісні в іграх, хороводах, у грі на музичних інструментах.

Від правильної постановки навчання співам на заняттях багато в чому залежить вся наступна співацька діяльність дитини – у побуті, на святах, під час розваг.

Щоб успішно вирішити всі ці завдання, необхідно сформувати в дітей навички й уміння, які включають у себе співацьку установку, вокальні й хорові навички.

Співацька установка – це правильна поза. Під час співів діти повинні сидіти прямо, не піднімаючи плечі, не горблячись, злегка спершись на спинку стільця, який повинен відповідати зросту дитини. Руки повинні лежати на колінах.

Вокальні навички – це взаємодія звукоутворення, дихання й дикції. Вдих повинен бути швидким, глибоким, без побічних звуків, а видих – повільним. Слова виголошуються чітко. При цьому необхідно слідкувати за правильними рухами нижньої щелепи.

Хорові навички – це взаємодія ансамблю й строю, де під ансамблем розуміють правильне співвідношення сили й висоти хорового звучання, досягнення необхідного унісону й тембру звучання, а під строем – точне, чисте співацьке інтонування.

Навчання вокально-хоровим навичкам дітей підготовчої групи дитячого садка має свої особливості: при правильній постановці голосу звукоутворення повинне бути дзвінким і легким. Але при цьому необхідно враховувати недосконалість дитячого голосу, його швидку втомлюваність. Діти не можуть довго й гучно співати. Вони співають ніби речитативом, наспівність у них відсутня. Правда, старші діти підготовчої групи можуть співати наспівно, але інколи й у них з'являється крикливість, напруження у звучанні. У дошкільнят дихання поверхове й коротке, тому вони часто роблять вдих у

середині слова чи музичної фрази, тим самим порушуючи мелодію пісні.

Дикція дітей формується поступово, багато з них ще мають мовні дефекти: гаркавість, шепелявість; над їх усуненням доводиться довго працювати. Відсутність чіткої дикції робить спів млявим і слабким.

Дітям важко співати в ансамблі. Часто вони випереджають загальне звучання або відстають від нього, намагаються перекричати інших.

Ще складніше дітям оволодіти навичками злагодженого співу й чистого інтонування. Особливо дають знати про себе індивідуальні відмінності. Так, тільки невелика кількість дітей чисто інтонують. Тому розвиток цієї навички необхідно тримати під особливим контролем.

Людина розвивається в діяльності, хоровий спів – один із видів діяльності. Тому вокально-хорові навички засвоюються в процесі розучування пісень. Навички ускладнюються й видозмінюються по мірі розучування все більш складних творів. Так, діти підготовчої групи вже повинні співати з музичним керівником без супроводу і самостійно в супроводі інструмента; згадувати й співати знайомі (вивчені) пісні; вміти співати колективно й індивідуально, зберігаючи правильну поставу; під час співів слухати себе й інших, виправляти свої помилки; відрізнити рух мелодії вгору від її руху вниз, довгі й короткі звуки; знати назви нот; мати уявлення про те, що більш високі звуки розташовані вище й на нотних лінійках, а низькі – нижче; імпровізувати різні звуконаслідування на основі засвоєних співацьких навичок.

У першому класі ці навички необхідно поглиблювати, розвивати далі. Слід пам'ятати, що в цьому віці діти найчастіше “проговорюють” пісні, декламують їх замість того, щоб тягнути, співати звук. Перш за все це залежить від незрозуміння дітьми різниці між співом і мовленням.

Для того щоб виправити таку тактику “співів”, перш за все необхідно пояснити дітям (багато з них дитячий садок не відвідували), як потрібно дихати під час співів: швидко набирати повітря й повільно його витратити, утворюючи необхідні звуки пісні. Але при цьому слід пам'ятати й інше: акцентування уваги дитини на диханні може зробити його неприродним, судоним. Тут особливого значення набуває показ учителя, а також створення сприятливих умов: плавний рух мелодії вправи або пісні (чи її частини), простий ритмічний рисунок, повільний темп, помірна динаміка. Починають, як правило, формувати співацькі навички на складах “лю”, “гу”, потім користуються вправами в зоні примарного звучання (*ре – ля* першої октави) зверху вниз через ступінь, поступово або на склади “гу”, “лю”, “ди”, “зи” тощо.

Так, опрацюванню активної артикуляції, формуванню твердої атаки звуку, співу *non legato* сприяє підготовча вправа, побудована на музичному матеріалі пісні “Лисичка” з дитячої опери М. Лисенка “Коза-дереза”. І, навпаки, підготовча вправа до вивчення пісні “Берізонька” А. Філіпенка сприяє формуванню навичок кантіленного співу та м'якої атаки звуку. Всі вправи-поспівки слід співати зі словами, з відповідними складами.

Унісонний спів, навички фразування, спів *non legato* і *legato* добре формувати на матеріалі української народної пісні “Ой єсть в лісі калина”, співаючи зі словами та на склади “ля”, “ду” та ін.

4.3. Завдання, зміст і методичні прийоми навчання співам дітей підготовчої групи і першокласників на основі принципу наступності

Зміст навчання співам у підготовчій групі дитячого садка й першокласників визначається завданнями музично-естетичного виховання. У вирішенні завдань підготовки дітей до школи зростає виховний вплив співу, різних його форм, більш активне залучення до музичної грамоти, розвитку музично-слухових уявлень. У школі співам приділяється більше уваги. Тому в роботі з дітьми підготовчої групи вимоги до співів підвищуються, ускладнюються і зводяться до наступного:

- навчати дітей виразному співу пісень – співати дзвінкими голосами, наспівно, легким рухливим звуком; брати дихання перед початком співу й між музичними фразами, не піднімаючи плечей, і утримувати його до кінця фрази, чітко виголошуючи слова, правильно артикулюючи голосні й приголосні звуки;

- навчати дітей починати та закінчувати пісню індивідуально чи колективно, зберігаючи вказаний темп (прискорювати, уповільнювати, підсилювати чи послаблювати звучання); точно дотримуватись ритмічного рисунку; правильно передавати мелодію, слухати себе й інших, виправляючи помилки; виразно виконувати знайомі пісні з супроводом інструменту й без нього; пригадувати й співати пісні, вивчені раніше; визначати спрямованість руху мелодії вниз і вгору, розрізняти короткі й довгі звуки; знати назви нот; розуміти, що високі звуки розташовані на верхніх лінійках нотного стану, а низькі – на нижніх;

- навчати імпровізувати звуконаслідування (“ау”, “ку-ку” та ін.), різні поспівки на основі засвоєних співацьких навичок;

- навчати співати колективно й індивідуально, зберігаючи правильну поставу, позу (співацьку постановку) під час співів;

- закріплювати й розвивати діапазон голосу дітей в межах *до* (*ре*) першої октави – *до* (*до* #) другої октави.

Таким чином, зміст програми ускладнюється в порівнянні з тими завданнями, які давались дітям на попередній сходинці. Але ще важливіше відзначити те, що виконання зазначених вимог створить підґрунтя для музично-виховної роботи в першому класі, оскільки вікові особливості першокласників мало відрізняються від вікових особливостей дітей підготовчої групи. На цій основі й використовуються спільний матеріал не тільки у співах, але й в інших видах музично-виховної роботи. Ось чому так важливо вже в підготовчій групі сформулювати в дітей музично-слухові уявлення про звуковисотні відношення, дати деякі відомості з музичної грамоти й познайомити з умовними графічними позначками, які вказують на співвідношення звуків за висотою та довжиною.

Працюючи над звукоутворенням (високим, легким, дзвінким, наспівним, рухливим), музичний керівник (учитель музики) використовує власний приклад або приклад дитини, яка добре співає. Прислухаючись, решта дітей намагається робити те ж саме. Наступність повинна бути осмисленою: необхід-

но чути, порівнювати, оцінювати.

Наспівності звучання допомагає правильне протяжне формування голо-
сних: *a, o, y, e, u, i*. При цьому музичний керівник пропонує вправи на голосні
склади (“*ла-льо*”) з напівзакритим ротом. Дуже важливо при цьому точно
вимовляти приголосні, особливо в кінці слів. У цьому випадку допомагають
розспівування на склади “*дінь-дінь*”.

Робота над співацьким диханням пов’язана зі звукоутворенням. Необ-
хідні систематичні вправи й нагадування.

Прийоми розвитку дикції (правильної, чіткої вимови) диктуються особ-
ливостями літературного тексту й зводяться до пояснення смислового зна-
чення слів. Кожна дитина повинна осмислено вимовляти всі слова, добре ар-
тикулювати. При цьому корисні прийоми вимови тексту пошепки, в ритмі пі-
сні (сольмізація) й під фортепіанний супровід, а також виразне читання тек-
ту без музики (мелодекламація).

Найважливіша навичка – правильність і чистота інтонування мелодії в
хоровому співі. Всі прийоми розвитку цієї навички пов’язані з формуванням
музично-слухових уявлень, слухового самоконтролю: вслухатися й повторю-
вати так, як заспівав дорослий, зіграв інструмент.

Можуть бути використані наступні прийоми:

- “настроїтись” перед початком співів: музичний керівник (учитель му-
зики) співає (тягне) перший звук, а діти його повторюють;
- “затриматись” на окремому (частіше всього на першому або останньо-
му) звуку та прислуховуватись до його чистоти й тембрової забарвленості;
- перед розучуванням пісні корисно виконати музичні поспівки в різних
тональностях; виконати декілька разів складний інтервал пісні, добитись то-
чного інтонування від кожної дитини;
- з деякими дітьми, які володіють більш широким діапазоном, можна
виконати пісню в більш високих тональностях;
- нагадувати дітям про напрямок руху мелодії, про більш високі й низькі
звуки, формуючи музично-слухові уявлення;
- поглиблювати слухові уявлення, використовуючи показ, зображення
умовних знаків (пташка сидить високо – співає високо, сидить низько – спі-
ває низько);
- використовувати рухи руки (елементи диригування), які показують, як
співати (вище або нижче).

Велике значення має спів без інструментального супроводу (*a capella*).
Такий спів допомагає розвинути точну вокальну інтонацію, дозволяє співати
за бажанням, самостійно. Якщо дітям важко, можна використати такі прийо-
ми:

- пропонувати дітям, які добре співають, індивідуально виконувати без
інструменту невеличкі пісні;
- розучувати деякі пісні без інструмента (з голосу музичного керівника
або учителя);
- заспівати знайому пісню з супроводом інструмента, потім без нього й у
найбільш складних місцях підспівати або підіграти дитині;

– виконуючи пісні, особливо народні, можна розподілити дітей на дві групи: ті, що співають краще, виконують заспів або приспів.

Цьоб під час виконання пісні без інструменту діти не занижували, корисно перед цим “настроїти” їх, програвши музичний вступ, а коли пісня скінчиться – закінчення. Дуже корисно також неодноразово повторювати раніше вивчені пісні, накопичуючи дитячий репертуар.

Навички погодженого співу (ансамбль) формуються шляхом постійних вправ у колективному співі. При цьому важливо підкреслити значення усіх музичних відтінків: якщо діти розуміють суть, відчують настрій, вони знають, чому потрібно урочисто, радісно заспівати святкову пісню, спокійно, ласкаво – коліскову. Головне, щоб дії дітей були об’єднані, щоб кожний відчував себе учасником співочого колективу й “рівняв” свій голос за силою, темпом, тембром до загального звучання.

Таким чином, у методиці навчання співам демонстрація виразного виконання й вказівок займає важливе місце. Слід відзначити також відповідну роль зорової й моторної наочності: вираз обличчя керівника, весела посмішка або зосередженість під час виконання пісень відповідного характеру, а також диригентські жести (показ рукою рухливого або плавного звучання, початок і закінчення співу, спрямованість руху мелодії і т. д.).

Дітей навчають відрізняти й співати різні за висотою звуки. Поступово опрацьовуються навички визначення різних звуків за висотою. Для цього використовуються пісні-вправи: “Качели”, “Эхо”, побудовані на широких інтервалах (септима, секста), і “Труба”, “Гармошка” – на більш вузьких (кварта, терція, секунда).

Виразність інтервалів передається образно: рівномірний рух малої терції підкреслює характер коліскової; інтервал велика секунда, який повторюється декілька разів, наслідує наспіви дитячої гармоніки; енергійні “стрибки” на септиму вгору й вниз зображають рух гойдалок.

Коли діти навчаються добре розрізняти висоту двох звуків, слід звернути їхню увагу на те, що інколи висота звуку не змінюється, а повторюється (народна приказка “Андрей-воробей”). Корисно співати вправи, скажімо, звуки *мі*-мажорного тризвуку вниз, показуючи картинки, кожна з яких відображає відповідний тон. Таким чином, опрацьовується зорово-слуховий взаємозв’язок: якщо звук високий, то й нота зображається вище.

Розвиваючи ладове почуття, дітей навчають співати інтервали в маленьких пісеньках і навіть самостійно знаходити тоніку.

Наступною проблемою є завдання навчити дітей розрізняти й співати звуки, розташовані поруч у висхідному й низхідному порядку. Так, у пісеньці “Драбинка” діти співають мелодію зі словами: “Ось іду я вгору” і, дивлячись на малюнок, показуються рухом руки. Таким чином діти знайомляться зі звуком і можуть співати його з назвою нот (*до, ре, мі, фа* і т. д.).

Поступово діти засвоюють, що звуки можуть слідувати вгору та вниз, що кожний має свою назву. У них поступово сформується здатність визначати напрямок мелодії.

Важливо також навчати дітей розрізняти довжину нот. Те, що звуки різні

за своєю довжиною, діти засвоюють за аналогією з різними явищами, наприклад, довго чи коротко звучить дзвінок. Спочатку опановуються вправи на зіставлення двох різних за довжиною звуків у поспівках: “Небо синє”, “Місяць травень” та ін.

Засвоєнню висоти, довжини звуків в значній мірі може допомогти “Нотне лото” (додаток до “Музичного Букваря”. – М., 1973).

У практиці музично-виховної роботи в підготовчій групі й першому класі широко використовуються творчі завдання. В основному вони розвивають здатність до імпровізації. У процесі навчання співам дітям пропонують завдання у відповідній послідовності. Спочатку вони знаходять вокальні інтонації: співають, називаючи своє ім'я або різні переключки (“Таня, де ти?” – “Я тут!” – “Як тебе звати?” – “Марина” тощо). Широко використовуються пісні-зразки, які включають ускладнене творче завдання (імпровізації звуконаслідувань, музичних запитань і відповідей, створення наспівуванням контрастного характеру на заданий текст). Як правило, хтось із дітей імпровізує за пропозицією керівника (учителя музики), решта слухають, оцінюють, а потім – співають.

Наприкінці року, перевіряючи рівень розвитку голосу й слуху кожної дитини, керівник пропонує:

- заспівати декілька знайомих пісень (2-3) у супроводі інструменту. При цьому відзначається якість співу, характер звучання, чистота вокальної інтонації;

- заспівати нескладну пісню без супроводу, щоб з'ясувати, чи може дитина вірно співати без підтримки дорослого;

- заспівати поспівку у двох різних тональностях, прослідкувати, чи вміє дитина “настроюватися”;

- створити музичну “відповідь” (музичний керівник співає: “Як тебе звати?”, дитина відповідає: “Світлана!”);

- визначити напрямок руху мелодії на прикладі пісні;

- визначити виконання почергово високих і низьких звуків (у межах квінти);

- відповісти, хто заспівав правильно;

- з'ясувати, які пісні із пройденого репертуару дитина пам'ятає й може заспівати з супроводом і без супроводу інструмента;

- проспівати звуконаслідування (співає мала чи велика зозуля, нявчить кошеня й кішка);

- співати своє ім'я на 2-3 звуках, передаючи різні інтонації;

- імпровізувати мотив із 2-3 звуків на склади “ля-ля”, кожна дитина придумує свій мотив. Діти змагаються – хто більше придумас поспівок;

- створювати мелодії, передаючи різний характер відповідно до змісту (“Весела пісенька”, “Сумна...” і т. д.).

Розвиток вокально-хорових навичок, вправи та розвиток слуху й голосу, співацькі імпровізації сприяють становленню різномірної співацької діяльності.

4.4. Коротка характеристика пісенного репертуару

Пісенний репертуар включає різноманітні за змістом, тематикою, засобами музичної виразності твори: пісні, поспівки для засвоєння всіх програмних співацьких навичок. До співацького репертуару необхідно віднести пісеньки, вправи, які підготують дітей до навчання співам по нотах. Використовують й пісні-зразки, які розвивають пісенну творчість дітей.

Пісні, які навчають співацьким навичкам, відбираються з урахуванням педагогічних завдань. Такі пісні різні за характером звучання (наспівки: “Подають листя” М. Красева, російська народна пісня “В полі береза стояла”; легкі, рухливі “Веселе свято” Д. Кабалецького, “Зустрічаймо травень” В. Герчик), вони будуються на музичних фразах, які розвивають дихання й мають зручний для дитячого голосу діапазон, теситуру. Мелодична лінія нерідко включає складні інтонаційні коди; ускладнення зустрічаються і в динамічних, і в темпових відтинках (“Мамине свято” О. Тілічєєвої).

Підготовчі до навчання співам по нотах вправи добираються із матеріалу, який розучується в даний час.

Зразки пісень, що створені сучасними авторами до творчих завдань, служать не для копіювання, а допомагають виявити здібності дитини, збагачуючи її музичними враженнями. Це своєрідна модель, за зразком якої дитина може творити, придумувати свою мелодію, котра передає зміст, настрої тощо, на такій основі можна створювати й інший поетичний текст.

Ретельне вивчення названого репертуару створить необхідні передмови для вивчення відповідного матеріалу в першому класі. Крім повторення пісень, які вивчались у підготовчій групі, першокласники вивчають новий репертуар: “Берізоньку” А. Філіпенка, російську народну пісню “Не літай соловей” в обробці А. Єгорова, “Ой, єсть в лісі калина” в обробці Л. Ревуцького, “Пісню лисички” М. Лисенка з опери “Коза-Дереза”, “Наша мама” В. Іванчикова, “Осіньку пісеньку” Д. Васильєва-Бугляя, “Пісеньку друзів” В. Герчик, “Ой, минула вже зима” в обробці І. Кишка та ін.

Так, поступово ускладнюючи завдання порівняно з підготовчою групою, учитель музики повинен за рік опрацювати з дітьми 12-14 пісень. Як правило, до всіх пісень додаються малюнки, у яких відбито найістотніше зі змісту тексту та характеру музики пісні. Дітям ставлять наступне завдання: не тільки розглядати малюнки, а й виділяти в них основне, те, що пов’язане з художнім змістом музики.

У першому класі технічна робота над виконанням на всіх етапах вивчення пісні повинна бути спрямована на виразний і емоційний спів кожного куплету. Більше того, аналіз твору бажано проводити у такій формі, щоб показати, як ті чи інші елементи музичної мови (темپ – швидкий, повільний; динаміка – голосно, тихо; характер мелодії – маршовий, наспівний, танцювальний тощо) допомагають відтворити ідейно-художній задум у музиці.

Декламування тексту пісні в першому класі повинно ґрунтуватися на розумінні смислових зв’язків.

Як і на попередніх сходинках, уже з перших кроків роботи над пісню

вчителю слід по можливості домагатися грамотного й виразного виконання її, спираючись на художній зміст твору. Після того як учні ознайомляться з текстом і мелодією пісні, слід працювати над усвідомленням характеру музики й супроводу. Таким чином при поступовому ускладненні завдань формується співоча й загальна музична культура дітей.

ХОДИТЬ СОНКО ПО ВУЛИЦІ

Обробка Е. Льонка

Помірно

Хо- дить сон- ко по ву- ли- ці, но- сить спан- ня

The first system of musical notation consists of a piano accompaniment on the left and a vocal line on the right. The piano part is in G major and 2/4 time, starting with a mezzo-forte (mf) dynamic. The vocal line is in the same key and time, with lyrics written above the notes. The lyrics for this system are: "Хо- дить сон- ко по ву- ли- ці, но- сить спан- ня".

в ру- ка- ви- ці, но- сить спан- ня в ру- ка- ви- ці.

The second system of musical notation continues the piano accompaniment and vocal line from the first system. The lyrics for this system are: "в ру- ка- ви- ці, но- сить спан- ня в ру- ка- ви- ці." The piano part continues with a similar rhythmic pattern, and the vocal line concludes with a final note and a fermata.

Ходить сонко по вулиці,
Носить спання в рукавиці,
Носить спання в рукавиці.

Чужих діток пробуджує,
А Ганнусю присипляє,
А Ганнусю присипляє.

— Вступи ж, сонко, вступи до нас!
Буде тобі добре у нас,
Буде тобі добре у нас.

У нас хата тепленькая
І Ганнуса маленькая,
І Ганнуса маленькая.

Люляй же нам, Ганю, люляй,
Докупочки очки стуляй,
Докупочки очки стуляй.

дождик
Русская народная попевка

Обработка Т. Попатенко

Не очень скоро

The musical score is written in 2/4 time and consists of four systems. Each system includes a vocal line and a piano accompaniment. The piano part features chords labeled with letters: М, Б, and 7. The lyrics are written below the vocal line.

Дождик, дождик, пу-ще, да-дим те-бе гу-щи, да-
дим те-бе лож-ку, хле-бай по-не-множ-ку!

Дождик, дождик, пуше,
Дадим тебе гуши,
Дадим тебе ложку,
Хлебай понемножку!

БЕЛЫЕ ГУСИ

Слова М. Клоковой

Музыка М. Красева

Умеренно

1. Бе - лы - е гу - си

The first system of the musical score consists of a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line begins with a whole note rest, followed by a half note G4, and then a quarter note melody. The piano accompaniment features a steady eighth-note bass line and chords in the right hand. A dynamic marking of *mf* is present.

к ручейку и - дут. Бе - лы - е гу - си гу -

The second system continues the melody. The vocal line has a quarter note melody, followed by a half note G4, and then a quarter note melody. The piano accompaniment continues with eighth-note patterns and chords. A dynamic marking of *mf* is present.

Для повторения Для окончания

-ся - ток ве - дут. - Га! Га! Га!

М М Б

The third system is divided into two parts: 'Для повторения' (For repetition) and 'Для окончания' (For ending). The vocal line has a quarter note melody, followed by a half note G4, and then a quarter note melody. The piano accompaniment features chords and eighth-note patterns. Dynamic markings of *mf* are present.

1. Белые гуси к ручейку идут.
Белые гуси гусенок ведут.
2. Белые гуси вышли на луга.
Крикнули гуси: «Га! Га! Га!»

ВИЙДИ, ВИЙДИ, СОНЕЧКО

Обробка Ж. Колодуб

Рухливо

Вий_ди, вийди, со_ неч_ко, на ді_до_ве по_ лєч_ко,
на ба_би_не зіл_ лєч_ко, на на_ше по_ дві_ р'яч_ко, на ба_би_не
зіл_ лєч_ко, на на_ше по_ дві_ р'яч_ко. Для закінчення

The musical score is written for piano and includes dynamic markings such as *mp* and *mf*. It features a key signature of one flat and a 2/4 time signature. The score is divided into three systems, each with a vocal line and a piano accompaniment. The first system begins with the tempo marking 'Рухливо' (Allegretto). The second system ends with the instruction 'Для закінчення' (For the end), and the third system concludes with a final cadence.

Вийди, вийди, сонечко,
На дідове полечко,
На бабине зіллячко, } Дівці
На наше подвір'ячко,

На весняні квіточки,
На маленькі діточки.
Там вони граються, } Дівці
Тебе дожидаються.

МАМУ ПОЗДРАВЛЯЮТ МАЛЫШИ

Слова Л. Мироновой

Музыка Т. Попатенко

Весело, оживленно

1. Вот какой нарядный детский сад — это мамин
праздник у ребят, у ребят.

2. Мы для мамы
Песню запоем,
Мы для мамы
Пляску заведем, заведем.

ЦЫПЛЯТА

Слова Т. Ваггиной

Музыка А. Филиппенко

Умеренно

mf

1. Вышла ку-ро-ч-

ка гу-лять, свежей трав-ки по-щи-пать, а за ней ре-

mf *mp* Б Б Б Б Б Б Б

Б

Для повторения | Для окончания

бят-ки, жел-ты-е цып-лят-ки. II. рыт-це.

Б М Б Б Б

Качка йде

Moderato

Кач_ ка йде, ка_ че_ нят ве_ де, на на_ па_ соч_ ку,

на по_ ря_ соч_ ку, на хо_ лод_ ну во_ ди_ цю, на зе_ ле_ ну

тра_ ви_ цю. Кач, кач, кач! Ой ле_ тів жук, жук та у во_ ду

фук, фук! При_ бі_ га_ е жу_ ко_ ва ма_ ти жу_ ка ря_ їу_

Музична партитура першого системного зразка. Вона складається з двох рядків: верхнього — вокального мелодичного лінійного з нотами та підголосками, і нижнього — фортепіанного супроводу з нотами на двох ступенях (тремоло і басовий лінійний). Підголоски вказують на ритмічні акценти та паузи.

... ва _ ти: «По_дай, по_дай, жуч_ку, та пра_ву_ю руч_ку!»

Зозуля

Allegro

Музична партитура другого системного зразка. Вона складається з двох рядків: вокального мелодичного лінійного з нотами та підголосками, і фортепіанного супроводу з нотами на двох ступенях. Підголоски вказують на ритмічні акценти та паузи.

Ку_ку! Ку_ку!— в га_ї гу_чить, скрізь хви_лю_ван_ня,

Музична партитура третього системного зразка. Вона складається з двох рядків: вокального мелодичного лінійного з нотами та підголосками, і фортепіанного супроводу з нотами на двох ступенях. Підголоски вказують на ритмічні акценти та паузи.

всю_ди ру_шан_ня, всім нам вес_на ра_дість при_но_сит.

Куку! Куку! — в гаї гучить.
Скрізь хвилювання, всюди рушання,
Всім нам весна радість приносить.

Куку! Куку! — чути в гаю.
Нум веселиться, співати, гратися,
Для весняного хвалить красу!

СОНЕЧКО

Слова Л. Ревні

Музика Ю. Рожавської

Жваво

mf

Спа_ло со_неч_ко у річ_ці, ран_ком вмилось у во_дич_ці,
Разом з сонечком я вста_ну, гар_но вмию_ся під кра_ном,

mp

хма_роч_ка_ми у_ти_ра_лось, травам, квітам по_смі_ха_лось. Со_неч_ко,
руш_ничком сво_їм ут_ру_ся. — Добрий день, — скажу ма_ту_сі. Со_неч_ко,

mf

со_неч_ко, здрастуй, любе со_неч_ко.
со_неч_ко, здрастуй любе со_неч_ко.

1 2

ДВЕ ТЕТЕРИ

Русская народная песня

Обработка В. Агафонникова

Неторопливо

Как на на-шем на лу-гу сто-ит

чашка тво-ро-гу. Приле-те-ли две те-

-те-ри, по-кле-ва-ли-у-ле-те-ли.

Музыкальные обозначения: *mf*, *п. р.*, *л. р.*, *В*, *М*, *М*, *Б*, *Б*, *Б*, *8*.

ОСЕНЬ

Слова И. Плакиды

Музыка И. Кишко

Спокойно

The piano introduction consists of two staves. The right hand starts with a treble clef, a key signature of two flats (B-flat and E-flat), and a 2/4 time signature. It begins with a piano (*p*) dynamic and features a series of chords and melodic lines. The left hand starts with a bass clef and provides a harmonic accompaniment with chords and a steady bass line. Chord symbols 'Б' and '7' are indicated above the notes.

The first line of the song features a vocal melody on a treble clef staff and a piano accompaniment on a grand staff. The vocal line begins with a mezzo-forte (*mf*) dynamic. The lyrics are: "1. Ду-ет, ду-ет ве-тер, ду-ет, за-ду-ва-ет,". The piano accompaniment includes chord symbols 'Б', 'М', and '7'.

The second line of the song continues the vocal melody and piano accompaniment. The lyrics are: "жел-ты-е лис-точ-ки с де-ре-ва сры-ва-ет." The piano accompaniment includes chord symbols 'Б' and 'п. р.' (piano right hand).

В

л. р.

1. Дует, дует ветер,
Дует, задувает,
Желтые листочки
С дерева срывает.

2. И летят листочки,
Кружат по дорожке.
Падают листочки
Прямо нам под ножки.

ПРАЗДНИК

Слова Н. Френкель

Музыка Г. Фрида

Весело, но не спеша *mf*

1. Счаст_ли_вы_е, на_ряд_ны_е, ве-

f *mf*

-се_лым ясным днем, мы рад_ост_ную пе_сен_ку на

Для повторения

Для окончания

празд_ни_ке по_ем.

f

Сонечко

Музыка Л. Левитовой
Слова Л. Силенко

„Сонечко“

Музыка Л. Левитовой
Слова Л. Силенко

Спокойно

Котився клубочок золотих ниточок

через день голубий, через день ясный,

через день голубий, через день ясный.

- ний. До_котивсь до

лі_ су — о_ бір_ ва_ лась ни_ точ_ ка, у_ пав_ клу_

_ бо _ чок у квіт_ ку_ чор_ но_ бри_ вець, у_ пав_ клу_

_ бо _ чок у квіт_ ку_ чор_ но_ бри_ вець

СЕРЕНЬКАЯ КОШЕЧКА

Слова Н. Найденовой

Музыка В. Витлина

Не очень медленно

замедляя

в темпе

p

1. Серенькая кошечка

p М М М В В

се-ла на о-ко-шеч-ко, хво-сти-ком ма-ха-ла,

В В В В

замедляя

де-ток поджи-да-ла.

p М М М *pp*

В

1. Серенькая кошечка
Села на окошечко,
Хвостиком махала,
Деток поджидала.
2. Где ж мои ребятки,
Серые котятки?
Спать пора ребятам,
Сереньким котяткам.

ВОРОБЕЙ

Слова А. Чельцова

Музыка В. Герчик

Умеренно

1. Во-ро-бей, во-ро-бей, не бо-ишь-ся ты лю-

The first system of the musical score consists of a vocal line and a piano accompaniment. The vocal line begins with a treble clef and a 7/8 time signature. The piano accompaniment is written for both hands in a grand staff. The tempo marking 'Умеренно' (Moderato) is placed above the first measure. The first vocal line contains the lyrics '1. Во-ро-бей, во-ро-бей, не бо-ишь-ся ты лю-'.

-дей; ес-ли мы гу-лять пой-дем, мы вез-де те-бя най-

The second system continues the musical score. The vocal line has a treble clef and continues with the lyrics '-дей; ес-ли мы гу-лять пой-дем, мы вез-де те-бя най-'. The piano accompaniment continues in the grand staff.

Для повторения Для окончания

-дем. 2. Не ле-//вой. // ут-ром, чик-чи-рик.

The third system contains two musical phrases. The first phrase is marked 'Для повторения' (For repetition) and the second 'Для окончания' (For ending). The vocal line has a treble clef and contains the lyrics '-дем. 2. Не ле-//вой. // ут-ром, чик-чи-рик.'. The piano accompaniment continues in the grand staff.

ВІЧНИЙ ВОГОНЬ

Слова Д. Чибісова

Музика А. Філіпенка

Урочисто. Стримано

mf

Ми у ти_ хий парк хо_ ди_ ли до сол_ дат_ сько_

mp

_ ї мо_ ги_ ли, віч_ но тут во_ гонь го_ рить,

тут сол_ дат ра_ дянь_ ський спить.

1. 2. 3.

f

Ми у тихий парк ходили
До солдатської могили,
Вічно тут вогонь горить,
Тут солдат радянський спить.

Ми йому вклонились низько
Край підійжжя обеліска

І поклали свій вінок
З польових, живих квіток.

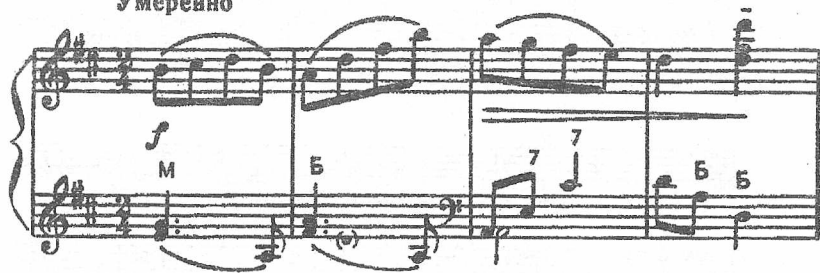
Відали життя солдати,
Щоб у мирі нам зростати.
Іх ми будем пам'ятать,
Світлу пам'ять шанувать!

ДЕТСКИЙ САД

Слова Т. Волгиной

Музыка А. Филиппенко

Умеренно

Musical score for the piano introduction. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The treble staff contains a melodic line with slurs and a fermata at the end. The bass staff contains a harmonic accompaniment with chords and a 7th chord. The key signature has two sharps (F# and C#), and the time signature is 2/4. Dynamics include *f* and *mf*. Chord symbols 'М' and 'Б' are present.

Musical score for the first line of lyrics. It features a vocal line on a treble clef staff and a piano accompaniment on a grand staff (treble and bass clefs). The lyrics are: "1. Ра - но ут - ром дет - ский сад ма - лы - шей встре -". The piano accompaniment includes chords and a 7th chord. Dynamics include *mf*. Chord symbols 'Б' and '7' are present.

Musical score for the second line of lyrics. It features a vocal line on a treble clef staff and a piano accompaniment on a grand staff (treble and bass clefs). The lyrics are: "- ча - ет, там иг - руш - ки ждут ре - бят,". The piano accompaniment includes chords and a 7th chord. Dynamics include *mf*. Chord symbols 'Б' and '7' are present.

Приве.

в у-гол_ке ску_ча - ют. Крас_ный мяч,

The first system of the musical score features a vocal line in treble clef and a piano accompaniment in grand staff (treble and bass clefs). The key signature has two sharps (F# and C#), and the time signature is 3/4. The vocal line begins with a forte dynamic marking. The piano accompaniment includes chordal textures and arpeggiated figures, with some chords marked with the number '7' and the letter 'Б'.

си_ний мяч, кук_лы, мед_ве_жа - та...

The second system continues the musical score. The vocal line and piano accompaniment maintain the same key signature and time signature. The piano accompaniment features a mix of chords and arpeggiated patterns, with some chords marked with 'Б' and '7'.

Дет_ский сад, дет_ский сад лю_бят все ре_бя_та.

The third system concludes the musical score. The vocal line and piano accompaniment continue in the same key signature and time signature. The piano accompaniment includes chords and arpeggiated figures, with some chords marked with 'Б' and '7'.

ЗАЯЧИК

Слова М. Клоковой

Музыка М. Старокадомского

Умеренно

mf

Ска-чет меж-ду травка-ми

p *mf*

быс-тро-но-гий зай-чик. Смял сво-и-ми

лап-ка-ми бе-лый о-ду-ван-чик. По-ле-те-ли

вы-со-ко бе-лы-е пу-шин-ки. Ска-чет зай-чик

The first system of the musical score features a vocal line in the upper staff and a piano accompaniment in the lower staff. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 3/4. The vocal line begins with the lyrics "вы-со-ко бе-лы-е пу-шин-ки. Ска-чет зай-чик". The piano accompaniment consists of chords in the right hand and a rhythmic pattern of eighth notes in the left hand.

да-ле-ко по лес-ной тро-пин-ке.

The second system continues the musical score. The vocal line has the lyrics "да-ле-ко по лес-ной тро-пин-ке.". The piano accompaniment continues with similar harmonic and rhythmic patterns as the first system.

f

The third system is primarily piano accompaniment. It features a dynamic marking of *f* (forte) in the right hand. The right hand has a complex, flowing melodic line with many sixteenth notes, while the left hand continues with a steady eighth-note accompaniment.

The fourth system continues the piano accompaniment. The right hand's melodic line becomes more intricate with frequent sixteenth-note runs. The left hand maintains its rhythmic accompaniment. The system concludes with a double bar line.

САМОЛЕТЫ

Слова О. Марунич

Музыка И. Кишко

Подвижно

Introduction for piano. The piece is in 2/4 time with a key signature of one sharp (F#). The melody is in the right hand, and the accompaniment is in the left hand. The left hand features a steady eighth-note bass line. The right hand has a more active melody with eighth and sixteenth notes. Dynamics include *f* (forte) and *mf* (mezzo-forte). The piece ends with a fermata over the final chord. Chords are labeled with letters: Б (B), М (M), and 7 Б (7 B). The word "Концу" (End) is written at the bottom right.

First vocal line and piano accompaniment. The vocal line is in the right hand, and the piano accompaniment is in the left hand. The tempo is marked *mf*. The lyrics are: "1. Что за птицы в небе синем вы_со_ко, вы_со_ко?". The piano accompaniment features a steady eighth-note bass line. Chords are labeled with letters: Б (B), 7 (7), and 7 Б (7 B). The word "В" (V) is written at the bottom right.

Second vocal line and piano accompaniment. The vocal line is in the right hand, and the piano accompaniment is in the left hand. The lyrics are: "Э_то мчатся са_мо_ле_ты да_ле_ко, да_ле_ко.". The piano accompaniment features a steady eighth-note bass line. Chords are labeled with letters: Б (B), 7 (7), and 7 Б (7 B).

1. Что за птицы в небе синем
Высоко, высоко?
Это мчатся самолеты
Далеко, далеко.

2. Звезды красные сияют
Под крылом, под крылом.
Наши славные пилоты
За рулем, за рулем.

-е, лю-лю-лю-лю

Е-е, лю-лю-лю-лю,
 Пішла баба по цибулю,
 А дід по петрушку
 Накришити дітям юшку.
 Е-е, лю-лю-лю-лю,
 Е-е!

Не поспішаючи

mp

Е- е, лю- лю лю- лю, піш- ла ба- ба

по ци- бу- лю, а дід по пет- руш- ку за- кри- ши- ти ді- тям

юш- ку. Е- е, лю- лю- лю- лю, е- е!

Ж. Колодуб

де, іде дід, дід

Іде, іде дід, дід,
Несе, несе міх, міх.
От такий дідище,
От такий страшище.
От такий, от такий,
От такий дідище.

Не поспішаючи

mf Іде, іде дід, дід,

не_се, не_се міх, міх. От та_кий ді_ди_ще, от такий страши_ще.

От та_кий, от та_кий, от такий ді_ди_ще.

РОЗДІЛ V

ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ ПІДГОТОВОЇ ГРУПИ Й ПЕРШОГО КЛАСУ

5.1. Музичне виконавство в житті дітей як вид діяльності

Дитячі іграшки й музичні інструменти викликають у дітей великий інтерес. Ними вони користуються в сім'ї й у дитячому садку. Дитячі музичні інструменти допомагають дітям увійти у світ музики, сприяють розвитку їхніх творчих здібностей. Особливе розповсюдження дитячі музичні інструменти отримують у дошкільних закладах. Існує багато різноманітних можливостей використання таких інструментів у процесі індивідуального музикування: у години відпочинку і під час оркестрової гри. Саме за допомогою дитячих музичних інструментів керівник намагається залучити дітей до самостійних занять музикою. Діти вчатьсь виконувати самостійні постановки, імпровізувати нескладні ритми або окремі інтонації, підбирати на слух знайомі мелодії, співати, підігруючи собі.

Крім цього, деякі іграшки-інструменти використовуються як наочні дидактичні посібники. Вони допомагають керівнику розвивати музично-сенсорні здібності дошкільнят і молодших школярів, знайомити їх із окремими елементами музичної пам'яті.

У дитячому садку необхідно передбачити повний асортимент дитячих музичних інструментів, з яких може бути створений ансамбль або навіть невеличкий оркестр. Інструменти повинні звучати чисто, мати відповідний тембр, бути доступними дітям за своїм розміром і вагою, простими за конструкцією, достатньо міцними. Щоб знати, як ними користуватися, необхідно бути знайомим з їхньою конструкцією, способами звуковидобування й прийомами гри на них.

Музичні іграшки частіше за все використовуються в сюжетних і дидактичних іграх. Музичними іграшками користуються в основному діти молодших груп, але пізніше деякі з них теж можуть бути використані в оркестрі як рівноправні інструменти в підготовчій групі та в першому класі.

Залежності від способу звуковидобування й характеру звучання дитячі музичні іграшки й музичні інструменти можна згрупувати в окремі види:

- беззвучні, що лише зовні відповідають своїм аналогам. Але незважаючи на це, діти часто уявляють себе “музичними керівниками” і проводять заняття, наслідуючи дорослих: піаністів, баяністів, балалаечників; виконують знайомі пісні, імпровізують власні. Все це сприяє розвитку творчої й музично-слухової уяви дитини;

- зі звуком невизначеної висоти (брязкальця, бубни, барабани, кастаньети, трикутники);

- з фіксованою мелодією (органчики, музичні скриньки, музичні ящики), під час гри на яких дії дітей мають суто механічний характер;

- іграшки-інструменти, з яких можна видобути тільки один звук певної висоти, з допомогою якого можна відтворити різні ритми (сопілки, дудочки,

ріжки);

– іграшки-інструменти з діатонічними або хроматичними звукорядами (металофони, піаніно, роялі, губні гармошки, дзвіночки, флейти, саксофони, гармоніки, цитри, домри, балалайки тощо). Граючи на тих із них, які мають хроматичний звукоряд, можна відтворювати різноманітні мелодії;

– струнні (цитри, домри, балалайки та ін.) на зразок народних. Звук на них видобувається за допомогою медіатора;

– духові (флейти, саксофони, кларнети, тріолі). Звук виникає при вдунні повітря в трубку інструмента, а інколи й при видиху його з трубки;

– клавішно-язичкові (баяни, акордеони, гармошки). Звук виникає, коли натискають клавішу;

– ударно-клавішні (іграшкові роялі, піаніно). Звук викликає удар молоточка по механічним пластинам, який виникає завдяки натисканню на клавішу;

– ударні (бубни, кастаньети, трикутники, тарілки, барабани, металофони, ксилофони). Звук виникає при ударі рукою або паличками по тілу інструмента, що звучить.

Завдання й зміст музичного виховання визначають і асортимент іграшок для підготовчої групи дитячого садка й для першого класу.

Так, іграшка може служити засобом оформлення: наприклад, діти надівають дзвіночки, граючи в “Конячки”, стукають по бубну, акомпануючи танцю; дзвонять у трикутники, даючи сигнал “Відправки потягу”.

У музично-дидактичних іграх роль інструментів зростає. Дітям пропонують розрізняти звуки за їх висотою, довжиною, тембром, динамікою.

Для розвитку звуковисотного слуху можна використовувати дзвіночки, які мають різну висоту, – діти узнають, який дзвіночок “співає” вище, який нижче; або ж металофон, поставлений з нахилом, може стати “музичною сходиною”. Молоточком, на кінці якого прикріплюється маленька лялька, вдаряють по сходинок “драбинки”, і діти визначають, куди йде лялька (вгору, вниз або ж через сходинок), тобто розрізняють напрямок звукоряду, відстань між звуками.

Для розвитку відчуття ритму краще користуватися усіма інструментами ударної групи або ж інструментом, який має звук тільки однієї висоти.

Для розвитку тембрального слуху корисно порівнювати звучання не тільки “представників” різних груп інструментів – струнної, духової або ударної, але й пропонувати дітям відрізнити подібні за тембром і характером звучання однорідні інструменти, наприклад, бубонці й бубни, металофони й трикутники.

Для розвитку динамічного слуху використовуються всі інструменти, на яких діти можуть вільно підсилювати або послаблювати звучання в залежності від ігрової ситуації.

При комплектації оркестру або ансамблю слід дотримуватись відомої пропорції: бажано, щоб були представлені всі групи інструментів – струнні, духові, ударні, ударно-клавішні, клавішно-язичкові.

Діти в оркестрі розташовуються таким чином, щоб праворуч від керів-

ника знаходились інструменти з низьким звучанням, а ліворуч – з високим; ударні розміщуються позаду, як їм зручніше.

Але можна організувати оркестр, який буде складатись із однорідних інструментів, наприклад, з одних металофонів. Такі оркестрові склади можуть звучати як у супроводі фортепіано, так і без супроводу.

До змісту програми навчання гри на дитячих музичних інструментах включаються: розвиток у дітей сприйняття п'єс, які виконуються дорослими; навчання гри на дитячих музичних інструментах.

До кінця перебування в підготовчій групі діти повинні оволодіти наступними об'єктами знань і умінь:

- знати назви інструментів;
- розпізнавати характер звучання інструментів (наприклад, цитри за своїм звучанням ніжні, м'які; металофони – дзвінкі; акордеони – звучні; тарілки – гучні, дзвінкі; барабани – громоподібні тощо);
- знати правила користування інструментами та правила їх зберігання;
- володіти прийомами гри на дитячих музичних інструментах;
- знати розташування високих і низьких звуків на музичних інструментах;
- знати назви нот (*до... сі*) та їх місце на пластинках металофонів і клавішах інструментів.

Діти повинні навчитися:

- найпростішим прийомами гри на різних інструментах (наприклад, м'які рухи кисті під час гри молоточком на металофоні, ксилофоні; медіатором – на цитрі);
- правильно розподіляти дихання, граючи на духових інструментах (тріолах, кларнетах, дудочках), знаходити зручну аплікатуру, граючи на клавішних та клавішно-язичкових інструментах (акордеонах, баянах, піаніно); приглушувати звучання трикутників, вірно тримати руки при гри на бубоні, барабані, трусячи кастаньєтами, маракасами;
- грати в ансамблі, дотримуючись загальної динаміки, темпу (вчасно починати й закінчувати гру);
- користуватися елементарними динамічними відтінками;
- грати індивідуально найпростіші пісеньки;
- привчатися підбирати на слух добре знайомі пісні;
- імпровізувати ритмічні й мелодичні поспівки.

Музичний репертуар для дитячих музичних інструментів повинен відрізнятися художніми властивостями й доступністю. Він складається з творів (або фрагментів творів) композиторів-класиків, сучасних авторів і народної музики, найрізноманітших за тематикою, жанрами й індивідуальними почерками.

Почуття дітей підготовчої групи й першого класу, які викликаються музикою, нерідко набувають соціального характеру. Так, діти добре відчують героїчний жанр, твори, присвячені Батьківщині, видатним подіям. Наприклад, “Наша Батьківщина” О. Тілічеєвої, “Наш край” Д. Кабалецького, “Хай завжди буде сонце” А. Островського. Діти цього віку добре сприймають ліричні твори: російську народну пісню

“Вейся, вейся, капуста моя” в обробці Т. Попатенко, “На човнику” Н. Любарського, “Колискову” О. Тілічеєвої тощо.

Діти добре сприймають різницю в змісті та настрої музики в межах одного жанру. Наприклад, марші можуть бути абсолютно різними за характером: “Рондо в турецькому стилі” В. А. Моцарта – яскравий, блискучий марш; “Святковий марш” О. Тілічеєвої – марш для урочистої ходи на святі.

Ще більше різницю можна знайти в танцювальній музиці. Для порівняння можна навести “Танок” маленьких лебедів П. Чайковського й спокійні мелодії російських народних пісень-хороводів (“Сеяли дівушки яровою хмель” в обробці А. Лядова, “Ой, лопнув обруч” в обробці І. Берковича тощо).

Є й специфічні вимоги до дитячої інструментальної музики. Справа в тому, що багато п’єс для дитячого оркестру ніби ілюструють звучання тих чи інших інструментів: наприклад, “Шарманка” Д. Шостаковича, “Музична шкатулка” Ю. Некрасова, “Наш оркестр” О. Тілічеєвої, “Дзвінкий трикутник” Р. Рустамова.

У творах, розрахованих на оркестр, необхідно враховувати виконавські можливості дітей. Для цього необхідно, щоб діапазони мелодій були невеликими, а самі мелодії побудовані на поступових ходах або невеликих інтервалах зі зворотами, які повторюються; фактура повинна бути достатньо прозорою; ритмічні малюнки – нескладними.

Якщо динаміка розвитку музичних образів вимагає зміни їхнього характеру, то зміни ці повинні бути досить чіткими. Важливою є якість структури твору, бо відповідно до нових музичних фраз, речень, як правило, вступають нові музичні інструменти. Найкраще інструментувати п’єси, написані у варіаційній формі.

Подібні рекомендації зумовлені тим, що і в старших дошкільнят, і в першокласників ще недостатньо стійка увага, вони слабо володіють технікою гри. Головне завдання керівника – навчити дітей грати на музичних інструментах і тим самим зацікавити їх музикою, викликати бажання самостійно музикувати.

До репертуару дитячих пісень входять:

- маленькі п’єси для початкових вправ;
- посівки, пісеньки, лічилки для індивідуальної гри;
- п’єси і пісні для індивідуального виконання.

Навчання гри на музичних інструментах повинно протікати в атмосфері особливо великої зацікавленості. Тому спочатку дітей слід познайомити з оркестровим звучанням у виконанні дорослих, потім з характером звучання і виражальними можливостями кожного інструмента.

Діти слухають, а потім і самі з задоволенням починають відтворювати в доступній їм формі різні образи: грім, дощ і т. ін. Це являє собою й одночасне елементарне опанування навичок гри, знайомство з виразністю звучання інструментів.

З самого початку необхідно навчати дітей грати правильно, у першу чергу точно відтворювати ритм. Спочатку розучують ритмічні примовки,

п'єси, побудовані на одному звуку, – так дитині легше зосереджувати свою увагу на точному виконанні прийомів гри. Це п'єси О. Тілічеєвої “Ми йдемо з прапорцями”, “В школу”, “Небо синє”, “Місяць травень”, “Сміливий пілот”, а також різні лічилки й нескладні пісеньки. Діти їх легко засвоюють і можуть виконувати самостійно.

Для індивідуального навчання доцільно використовувати різні поспівки з постичними текстами. Це полегшує запам'ятовування: діти співають і водночас підіграють собі на музичних інструментах.

Допомагають навчанню включені до репертуару різноманітні народні поспівки й пісеньки, наприклад, російські: “Солнышко”, “Дождик”, “Ладунка”, “Петушок”, “Зайка”, “Бай, качи-качи”, українські “Дощику, дощику”, “Сонечко” тощо.

Добір творів для колективного виконання залежить від складу оркестру. Слід розучувати п'єси з чітко вираженими музичними фразами й реченнями. Особливо важливо це при змішаному складі оркестру, оскільки різні групи інструментів повинні вступати кожний у свій час. Так, “Вальс” О. Тілічеєвої окрім художніх властивостей має ще одну перевагу – кожна фраза закінчується довгою паузою, і діти встигають підготуватися до подальшого виконання. Такою зручністю відрізняються партитури, спеціально створені для дитячого оркестру, наприклад, російські народні пісні “Ах вы, сени мои, сени”, “Во саду ли в огороде” в перекладі В. Агафоннікова; “Ослик”, “Полька”, “Тихий вечер” у перекладі С. Урбаха.

Діти, граючи на інструментах, задовольняють свої індивідуальні запити, інтереси і звикають діяти в колективі.

5.2. Питання практичного навчання дітей підготовчої до школи групи і першокласників гри на музичних інструментах згідно з принципом наступності

Для практичного використання дитячих музичних інструментів необхідно оволодіти відповідними прийомами гри на них. А методика навчання гри на даних інструментах передбачає послідовність виконання кожним учасником різних музичних завдань – для опрацювання правильних прийомів гри при розучуванні п'єс. При цьому необхідно дотримуватись наступності в колективній та індивідуальній роботі: на загальних заняттях, у самостійному музикуванні, на святкових виступах і під час розваг.

Виразне виконання твору (на різних інструментах) керівником, показ прийомів і способів звуковидобування й пояснення залишаються основними методами навчання. Але при цьому дітям пропонують самостійно “обстежити” інструменти, ставлять перед ними нескладні творчі завдання і спонукають до самостійного вивчення.

На практиці часто приступають до навчання гри на багатьох інструментах одночасно, хоча кожний інструмент вимагає різних прийомів виконання, або розучують всю п'єсу зразу. Така методика одних дітей примушує очікувати, поки навчатися інші. Це стомлює дітей і розсіює їхню увагу.

Мабуть, більш доцільним можна вважати інший метод. Так, познайомивши дітей на загальних заняттях, скажімо, із зовнішнім виглядом цитри, з основними прийомами гри на ній, розучивши протягом декількох занять 2-3 поспівки, інструмент передають далі в групу. Таким чином, під час ігор діти вже за своєю ініціативою продовжують знайомитись із інструментом, керівник їм допомагає. А на загальних заняттях відбувається знайомство з іншим інструментом, причому часто найбільш здібним дітям пропонується оглянути інструмент, знайти способи гри на ньому, а потім уже керівник вносить свої поправки. Поступово дітей знайомлять з інструментами, які мають діатонічні або хроматичні звукоряди: металофонами, тріолами, акордеонами, цитрами. Ударна група для свого опанування вимагає менше витрат часу. На заняття можна одночасно винести декілька ударних інструментів, оскільки на них діти відтворюють тільки ритм.

Прийоми гри залежать від конструкції кожного інструмента. Перш за все необхідно встановити правильну вихідну позу й розташування інструмента по відношенню до дитини.

Металофони, цитри найкраще покласти на невеликі підставки, які знаходяться на рівні колін виконавців. Якщо підставки немає, інструмент можна покласти на коліна. Духові інструменти також (до початку гри) кладуть на коліна. Барабан і бубон тримають на рівні пояса, а трикутник підвішують на підставку або ж дитина тримає його в лівій руці.

Дуже важливо навчити дітей правильним прийомам звуковидобування. При гри на металофоні молоточок слід тримати так, щоб він лежав на середині другого пальця, а великий палець притримував його зверху. Удар повинен припадати на середину пластини і, головне, бути легким. Кисть при цьому повинна бути вільною. Якщо ж оркестрант буде тримати молоточок затисненим у руці, ударяти з силою, то звук буде “брудний” і неприємний.

При гри на цитрі медіатор необхідно затиснути між великим і вказівним пальцями. Звук видобується легким, пружним рухом по струні. При цьому необхідно намагатись не зачіпляти сусідні струни.

Кастаньети звучать досить гучно, тому їх беруть у праву руку і злегка ударяють “пелюстками” по лівій долоні. Звук при цьому дещо демпфірується, а ритмічний рисунок чути чітко.

Тарілки діти тримають за решітки і ударяють одна об одну рухами, що ніби ковзають. Щоб звук зникав вчасно, тарілки прикладають до колін. Інколи по тарілках (висячих) можна ударяти паличкою, кінець якої покритий м’якою тканиною в декілька шарів або ватою.

При гри на трикутнику необхідно ударяти паличкою посередині горизонтальної його частини. Звук повинен бути легким і пружним, і якщо він триває довго, слід притиснути трикутник рукою.

З бубна можна видобувати різні звуки в залежності від того, як ударяти по його перетинці: пальцями, м’якою частиною долоні чи одним великим пальцем. А якщо до цього ще й змінювати місце удару – ближче до дерев’яної рамки (де резонанс сильніший), до середини, ударяти по самій рамці або ж чергувати всі ці удари, – то можна досягти цікавого поєднання різних відтінків звука.

На тріолі дитина дує в отвір трубки, рівномірно витрачаючи запас повітря. Одночасно вона натискає необхідну клавішу. Кожна клавіша тріоли має свій колір і назву. На тріолі найзручніше буде звучати партія в *соль-мажорі*.

Інструмент, який отримав назву “Мелодія-26”, побудований на хроматичному звукоряді у дві октави, практично на ньому може бути виконана будь-яка мелодія в межах двох октав.

Коли дитина почне відчувати різницю в якості звучання, коли вона сама стане орієнтуватися в різних прийомах гри, у неї почне розвиватися слуховий контроль і вміння виправляти неточності у своєму виконанні.

З початку навчання методичні прийоми керівника (учителя музики) спрямовуються на те, щоб викликати в дітей інтерес до нового для них виду занять. У характері звучання кожного виду музичного інструмента можна знайти аналогію з яким-небудь явищем природи – голосами птахів, тварин, розмовою людини. Керівник, наприклад, звертає увагу дітей на те, що птахи співають високо, дзвінко, ніжно, і це неможливо зобразити на цитрі.

Металофон добре передає звуки дощових крапель: спочатку вони падають рідко, потім дзвенять все частіше й частіше – дощ посилюється.

На барабані палички вибивають дріб – ніби грім гримить (керівник виконує поперемінні удари двома паличками).

Смисл подібних прийомів – в ознайомленні дітей з виражальними можливостями кожного інструмента.

На цьому першочерговому етапі корисно також підготовлювати дітей до координованих спільних дій, розвивати необхідне для гри в оркестрі почуття ансамблю. Для досягнення його використовуються своєрідні ритмічні оркестри. Діти б'ють у долоні, притупуючи ногою, стукають дерев'яними паличками, брусками, пластмасовими коробочками – порожніми або наповненими камінцями, горохом тощо. І тут прийоми звуковидобування можуть бути різними. Так, якщо стукати долонями з наполовину зігнутими пальцями, то отримаємо дещо глухий звук, якщо ж ударяти “пласкими” долонями, як у “тарілки”, то отримаємо чіткий і дзвінкий звук. Можна ударяти пальцями однієї руки по долоні іншої, причому звук буде значно змінюватися в залежності від того, зігнуті, напівзігнуті чи вільні пальці.

Дерев'яні, металеві, пластмасові предмети також дозволяють видобувати звуки різного характеру. Діти з інтересом прислуховуються до них, виконуючи ритмічні завдання, засвоюють навички сумісних або почергових дій. Подібні вправи можуть варіюватись стосовно ритму й різних способів оплесків, притупування.

Добре наслідуються звук потягу, що рухається по рейках: наприклад, можна чергувати удари ноги то носком, то каблуком; руки – то клацання пальців, то глухі оплески. Темп при цьому може довільно прискорюватись чи уповільнюватись, а звучання підсилюватись або затихати.

Корисно залучати дітей до сприйняття й виразного виконання ритмічних речитативних інтонацій голосу. На перших порах можна показати їх виразність у простих ритмічних примовках, мовних інтонаціях, речитативі. Як ві-

домо, речитатив близький до наспівної декламації. У ньому присутні притаманні для природного мовлення інтонаційні підвищення й пониження, ясно відчутні акценти й паузи.

Бажано звертати увагу дітей на те, що в різних ігрових та життєвих ситуаціях можна користуватися ритмічними прислів'ями й музично-мовними інтонаціями.

Від виконання ритмічних рисунків діти переходять до речитативу. Їм пропонується називати одне одного то ласкаво, то сердито, то призовно тощо. Діти вигадують виразні інтонації, близькі до наспівного мовлення. Це ще не вокальні інтонації з точно фіксованою висотою і тривалістю, вони проголошуються “говірком”. То підвищуючи, то понижуючи інтонацію, діти одночасно шукають подібні інтонації, які вони чули в музичних інструментах, створюючи таким чином коротенькі поспівки.

Далі навчання відбувається в такій послідовності: спочатку засвоюється гра на одному інструменті, потім на іншому і т. д. При цьому збільшується об'єм навичок виконання: спочатку ритмічних рисунків; потім мелодій, побудованих на вузьких інтервалах; пізніше мелодій, які включають значні відрізки звукоряду й більш широкі інтервали.

Розучуючи мелодію нескладних п'єс, пісень, поспівок, діти повинні вміти долати такі труднощі: відтворити ритмічний рисунок і мелодичну лінію. Спочатку, коли відбувається засвоєння прийомів правильного звуковидобування, музичний керівник (учитель музики) пропонує дітям більш легке завдання – відтворення ритму, розучування прийомів правильного звуковидобування, а потім і початкові п'єси (краще з “Музичного букваря”). Так, дітям пропонують на металофоні відрахувати шосту від початку пластинку – “це нота ля”, потім зіграти ритмічний рисунок – пісеньку “Небо синє”. Музичний керівник акомпанує на фортепіано. Повторне виконання супроводжується колективним співом. Завдання засвоєно – і діти можуть колективно відтворити пісню.

На наступному занятті керівник проводить індивідуальне опитування: діти виконують вивчену пісеньку на різних звуках (їм називають ноти, положення яких на пластинах вони вже знають). Діти здатні співати й акомпанувати собі тільки добре вивчені пісеньки. Їм легко помилитися, оскільки та ж сама нота звучить на металофоні в другій октаві.

Розучивши таким чином декілька ритмічних поспівок, можна перейти до виконання наступного завдання – спочатку вчити поспівки, які складаються з вузьких інтервалів, а потім і з більш широких. Методика розучування аналогічна.

Музичному керівникові (вчителю музики) слід мати на увазі, що поетичний текст полегшує запам'ятовування і дозволяє дітям використовувати вивчені твори в самостійних заняттях. Важливо також поступово ускладнювати завдання. Ця вимога обов'язкова для учнів перших класів.

Таким чином, засвоєння більш складних виконавських прийомів поступово надасть можливість ускладнювати репертуар. У поспівках з'являються поступові ходи в межах невеликих звукорядів, розширюється інтерваліка.

Важливо, щоб діти прислухались до засобів музичної виразності й відчували настрій музики. Кожний художній твір по-своєму оригінальний, своєрідний. Відповідно до цього й методи його опрацювання повинні бути різними.

Помітно активізується увага дітей, якщо після першого прослуховування якої-небудь п'єси їм зададуть, наприклад, запитання: “На яких інструментах краще виконувати цю п'єсу?”; “У якій частині п'єси слід грати на інших інструментах і на яких саме?”. Діти легше обирають інструменти, якщо п'єса зрозуміла за характером, має чітку музичну форму, побудована на контрастних за характером частинах.

Чим складніша п'єса, чим більш розвинута партія фортепіанного супроводу пісні, тим більш поступовим, повільним повинен бути процес розучування.

Так, пісня “Дождик” (російська народна поспівка) в обробці Т. Попатенко побудована на мотиві із двох звуків, розташованих поряд. Цей мотив повторюється багато разів з невеличким ритмічним варіантом: поспівка починається з сильної долі такту (“Дождик, дождик, пуще!”), а далі з затакту (“Дадим тебе гущи”). Загальний характер фортепіанної обробки рухливий, чіткий, легкий. Фактура прозора, багато пауз, основний штрих – стакато. Є вступ і завершення. У вступі звучить спрощений мотив пісеньки, а в завершенні – ніби “змальовані” краплини дощу.

Прозорий характер пісні повинен при інструментовці не загубити своєї достатності. Тому в цій п'єсі бажано використовувати невелику кількість інструментів, які відрізняються легким, дзвінким, уривчастим звучанням.

Інша п'єса – “Наш оркестр” О. Тілічесової – значно складніша для ансамблевого виконання. мелодія більш різнорідна, її діапазон у межах септими, причому є стрибки, поступові ходи то вгору, то вниз. Ритм також може викликати труднощі: є ноти з крапкою. Все це вимагає від дітей відповідних навичок. У фортепіанному супроводі, та й у самій мелодії подані музичні характеристики звучання різних груп інструментів. З'являється більш високий регістр. Щоб діти змогли самі взяти участь у виборі інструментів, треба їм спочатку виконати пісню без словесного тексту, який їм “підказує” рішення.

Наступний приклад – “Білка”, фрагмент із опери М. Римського-Корсакова “Казка про царя Салтана”. Характеристика білки побудована на матеріалі російської народної пісні “Во саду ли в огороде”. Мелодія пісні весела, танцювального характеру, але виконується в помірному темпі. При інструментовці п'єси необхідно добирати інструменти з легким, дзвінким і уривчастим звучанням. Це можуть бути металофон і трикутник.

Навчання гри на музичних інструментах не можна обмежувати лише розучуванням репертуару. Важливо, щоб ці заняття мали творчий характер.

Вправи, у яких пропонується відтворювати (на слух) знайому мелодію, програвати ритмічну поспівку на різних за висотою звуках, знайти новий прийом гри на інструменті, безумовно, розвивають у дітей самостійність і слухові уявлення. Але важливо також створити передумови і для особистих творчих проявів дітей, дати можливість обирати інструменти для виконання тієї чи іншої п'єси, заохочувати їх до імпровізації.

Дитяча музична творчість починається з “обстеження” звукових можливостей інструментів. Але дітям часто бракує досвіду і знань у пошуку інструментів. Спрямовує пошуки керівник, пропонуючи дітям зіграти, як співають зозулі, інші пташки, як іде дощик, гримить грім тощо. Але можна використовувати ще деякі прийоми колективної творчості на металофонах і ксилофонах. Для цього керівник обеззвучує пластинки з нотами *fa* і *ci* (IV і VII смужки). Тоді діти зможуть імпровізувати всі одночасно, створюючи гармонічні, насичені сполучення, які постійно змінюються. При цьому діти можуть грати в будь-якому ритмі. Такий прийом сприяє розвитку гармонічного слуху, допомагає зробити перші самостійні кроки на шляху імпровізації.

Вивчені пісні й п'єси, які вже не викликають труднощів, діти охоче, з великим задоволенням використовують у своїх іграх, виконують на святах, під час розваг.

Знайомство дітей з новими інструментами, виконання інших цікавих завдань на вибір інструментів для виконання тих чи інших п'єс і пісень, здатність оцінювати (на слух) якість свого виконання, вміння імпровізувати, можливість своєї участі в різних ансамблях – все це робить гру на інструментах цікавою для дітей і цінною для їхнього всебічного музичного розвитку.

Інструментовка Віршової В.Я. ДИБИ - ДИБИ
Українська народна пісня

СІМОНА

СОПІЛАКА

БАЯН
(АКОРДЕОН)

БАНДУРА

ТРИЯУТНИК

БУБОНЦІ

БУБОН

МЕТАЛОФОН

ЕМІ
(ЕЛЕКТРОННІ
МУЗИЧНІ
ІНСТРУМЕНТИ)

ХОР
ДИ-БИ, ДИ-БИ, ДИ-БИ-БИ, ПІШ-ЛА БА-БА ПО ГРИ-БИ.

ЦИТРИ

ЛІРА

БАЯН
(АКОРДЕОН)

Detailed description: This is a musical score for an instrumental arrangement of the Ukrainian folk song 'ДИБИ - ДИБИ'. The score is written for a large ensemble of instruments and a choir. The instruments listed are: СІМОНА (Soprano), СОПІЛАКА (Sopranino), БАЯН (АКОРДЕОН) (Bajan/Accordion), БАНДУРА (Bandura), ТРИЯУТНИК (Triauntyk), БУБОНЦІ (Bubontsi), БУБОН (Bubon), МЕТАЛОФОН (Metalofon), ЕМІ (ЕЛЕКТРОННІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ) (EMI - Electronic Musical Instruments), ХОР (Choir), ЦИТРИ (Cytiry), ЛІРА (Lira), and another БАЯН (АКОРДЕОН) (Bajan/Accordion). The score is in 2/4 time and features a variety of rhythmic patterns and melodic lines. The choir part includes the lyrics: 'ДИ-БИ, ДИ-БИ, ДИ-БИ-БИ, ПІШ-ЛА БА-БА ПО ГРИ-БИ.' The arrangement is complex, with many instruments playing simultaneously.

A musical score for a song, featuring vocal lines and piano accompaniment. The score is written on ten staves. The first three staves are vocal parts: the top two are in treble clef, and the third is in bass clef. The fourth staff is a grand staff (treble and bass clefs) for piano accompaniment. The fifth and sixth staves are vocal parts in treble clef. The seventh staff contains the lyrics: "А ДІД ПО О-ПЕНЬ-КИ ВНЕ-ДІ-ЛЮ РА-НЕНЬ-КО." The eighth and ninth staves are vocal parts in treble clef. The tenth staff is a grand staff for piano accompaniment, with the letter "Б" (B) written below the bass clef staff in several places, indicating a specific chord or fingering.

А ДІД ПО О-ПЕНЬ-КИ ВНЕ-ДІ-ЛЮ РА-НЕНЬ-КО.

Дождик

Обработка Т. Попатенко

[Не очень скоро]

Цитра

Металлофон

Голос

Ф-но

The musical score is arranged in a system with five staves. The top staff is for Citar, the second for Metallophone, the third for Voice, and the bottom two for Piano. The piano part includes a grand staff with treble and bass clefs. The vocal line is in Russian and includes the lyrics: "Дожд-дик, дож-дик, пу - ще, да - дим те - бе гу - щи, да - дим те - бе лож - ку, хле -". The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings.

Металлофон

Треугольник

Голос

Ф-но

— бай по — не — множ — ку!

Detailed description: This system contains four staves. The Metallophone staff has a melodic line of eighth notes. The Triangle staff has a simple rhythmic pattern of quarter notes. The Voice staff has a vocal line with lyrics: "бай по — не — множ — ку!". The Piano staff is a grand staff with a complex accompaniment of chords and moving lines in both hands.

Detailed description: This system continues the piece. The Metallophone and Triangle parts continue with their respective rhythmic patterns. The Voice part is silent in this system. The Piano part features a series of chords in the right hand and a more active bass line in the left hand, with dynamic markings of *sf* and *mf*.

МАЛЕСЕНЬКИЙ КОТКУ

Українська народна пісня

Широко

Тріоли

Баян
Маятко
(Органоло)
Трикутник

Металочон

Цитри

Баян
(Акордон)

The musical score is written for a variety of instruments. The top staff is for Trioles (Тріоли) in a treble clef, marked 'p'. The second staff is for Bayan (Баян) with sub-instruments: Mayatko (Маятко), Organolo (Органоло), and Trikutnyk (Трикутник) in a bass clef, marked 'p'. The third staff is for Metalochon (Металочон) in a treble clef, marked 'p'. The fourth staff is for Cytir (Цитри) in a treble clef, marked 'p'. The fifth and sixth staves are for Bayan (Баян) / Akoradyon (Акордон) in a grand staff (treble and bass clefs), marked 'p' and 'M'. The bottom section of the score features a double bar line followed by a new system with a treble clef staff marked 'mp', a bass clef staff marked 'mp', and a grand staff with 'M' markings. The key signature is one sharp (F#) throughout, and the time signature is 2/4. The tempo/style is indicated as 'Широко' (Broadly).

КОТИКУ СІРЕНЬКИЙ
Українська народна пісня
(КОМІСЬКОВА)

Помірно

Сопілка *pp*

„Мелодія“ *p*

Баян (АКОРДЕОН) *p*

БАНДУРИ *p*

ТРИКУТНИК *p*

МЕТАЛОФОН *p*

Ксилофон *pp*

ЕМІ *p*

ГОЛОС
КО-ТИ-КУ СІ-РЕНЬ-КИЙ, КО-ТИ-КУ МА-ЛЕНЬ-КИЙ, НЕ ХО-ДИ ПО ХА-ТІ, НЕ БУ-ДИ ДИ-ТЯ-ТИ.

ЦИТРИ *p*

ЦИМБАЛИ *p*

Баян (АКОРДЕОН) *p*

II Б.

Кот-ку во-лю-ха-тій, не хо-ди по ха-ті. Ди-тя бу-де сла-ти, ко-тхквор-ко-та-ти

mp М М М М М М Б М М М

Музыкальный фрагмент, включающий вокальную партию и фортепиано.

Вокальная партия (верхние ноты):

И Б.

Ой НА КО-ТЯ-ВОР-КО-ТА, НА ДИ-ТИ-НУ ДРІ-МО-ТА. А - А, А - А!

Пiano (нижние ноты):

Динамика: *pp*, *M*

Темп: *Allegretto*

Текст: *vibr.*, *non vibr.*, *vibr.*

Наш оркестр

Слова Ю. Островского

Музыка Ю. Слонова

[Не спеша. Торжественно]

Мелодия-26

Барaban

Голос

Ф-но

Эй вы, тру-бы, эй вы,

Detailed description: This system contains the first four staves of the musical score. The top staff is labeled 'Мелодия-26' and shows a melodic line in 2/4 time. The second staff is labeled 'Барaban' and shows a drum pattern. The third staff is labeled 'Голос' and contains the vocal line with the lyrics 'Эй вы, тру-бы, эй вы,'. The fourth staff is labeled 'Ф-но' and shows the piano accompaniment. A dynamic marking 'mf' is present above the vocal staff.

тру-бы, гром-че грянь-те, гром-че грянь-те! Ба-ра-

Detailed description: This system contains the next four staves of the musical score. The top staff continues the melodic line. The second staff continues the drum pattern. The third staff continues the vocal line with the lyrics 'тру-бы, гром-че грянь-те, гром-че грянь-те! Ба-ра-'. The fourth staff continues the piano accompaniment.

Металлофон

Мелодия-26

Барабан

Голос

Ф-но

Музыкальный фрагмент, состоящий из нескольких систем нот. Включает партии для металлофона, мелодия-26, барабана, голоса и фортепиано. Текст песни: «...ба - ны, ба - ра - ба - ны, ба - ра - бань - те, ба - ра - бань - те! Скрип - ки,». Музыкальная запись включает ноты, ритмические знаки и динамические обозначения (tr).

...ба - ны, ба - ра - ба - ны, ба - ра -

- бань - те, ба - ра - бань - те! Скрип - ки,

Металлофон

Барабан

Мелодия - 28

Голос

флей - ты и сви - ре - ли, Вы во -

Ф - но

cresc.

f

-ди - те звон - че тре - ли! Пусть у -

Музыкальный фрагмент с инструментами:

- Барабан
- Металлофон
- Мелодия - 26
- Голос
- Ф-но

Голос: -слы - шат наш ор - кестр

Музыкальный фрагмент с инструментами:

- Барабан
- Металлофон
- Мелодия - 26
- Голос
- Ф-но

Голос: да - ле - ко от э - тих мест!

ЛИСИЧКА

М. ЛИСЕНКО

Швидко

Сопілки *mp*

Вермони *mf*

Симони *mf*

ГАРМОНЬ
ДУХОВА *mp*

БАЯН
(АКОРДЕОН) *mf*

ТРИКУТНИК *mp*

МЕТАЛОФОН
ПАНДЕЙРА
БУБОН *mp*

Піаніно *mf*

ЕМІ *mp* *mf*

ЛІРА *mp* *mf*

Цимбали-2 *mf*

БАЯН
(АКОРДЕОН) *mp* *mf*

This musical score consists of several systems of staves. The top system features a single treble clef staff with dynamic markings *mp* and *mf*. The second system includes four treble clef staves, with the second and third staves marked *f*. The third system contains four staves: a bass clef staff, a treble clef staff with accents, a treble clef staff with *f*, and a single treble clef staff with *f*. The fourth system has two staves: a bass clef staff and a treble clef staff with *f*. The fifth system consists of two staves: a treble clef staff with chords and a bass clef staff. The final system is a grand staff (treble and bass clefs) with chords marked with the letter 'Б' and dynamic markings *f* and *mp*.

ЯНКА
БІЛОРІСЬКИЙ НАРОДНИЙ ТАНЕЦЬ

1 Жвабо

Сопілка *p*

Тріола *mf*

Симона *mf*

Баян (Акордеон) *mf*

Бандура *mp*

Трикутник *mp*

Металлофон *mf*

Бубонці *mp*

Бубон *mp*

Емі *mp*

Гуслі *p*

Цитри *p*

Цимбали *mf*

Баян (Акордеон) *mp*

1. 2.

1. 2.

1. 2.

1. 2.

2

mf

f

f

mf

mp

mf

mp

mf

mf

2

mf

mf

2

mf

mp

2

* ПРИ ПОВТОРЕННІ ГРАТИ ОКТАВОЮ ВИЩЕ (48 ↑) ПОВТОРИТИ ВІД 1 ДО 2

МЕЛОДИЧНИЙ ВАЛЬС

М. ГЛІНКА

Лосить швидко

Музична партитура для симфонічного оркестру. Інструменти: Металофон, Трикутник, Кастаньети, Вибонці, Бубон, Баян (Акордеон).

Музичні нотні записи для кожного інструменту. Темпозначення: *mf*. Металофон і Бубон мають додаткові нотні записи з динамічними позначеннями *mf* та акордами *Б*. Баян (Акордеон) має нотні записи з акордами *Б*.

Друга частина партитури, що включає повторення основних мелодичних ліній інструментів з варіаціями ритму та динаміки. Включає нотні записи для Металофону, Трикутника, Кастаньет, Вибонців, Бубона та Баяна (Акордеона).

ЧАРІВНІ ДЗВІНОЧКИ

з ОПЕРИ „ЧАРІВНА ФЛЕЙТА“

В. А. МОЦАРТ

Allegro

Музична партитура для симфонічного оркестру та вокалістів. Партитура складається з наступних голосів:

- ВІСЛИ I, II
- БАЯН
- ЛАЯТКО
- ОРГАНСОНА
- ЦИКУТНИК
- СТАЛОРОС
- ІМІ
- БАЯН (КОРЕЦЬ)

Музика написана в тональності D-dur (два дізми) та 3/4 такту. Темп позначено *Allegro*. Динамічні позначення включають *pp*, *mf*, *mp* та *p*. В партитурі присутні позначення *Б* (бас) та *М* (міжній) для бас-контрабаса та контрабаса відповідно. Також є позначення *(c)* для контрабаса. В кінці партитури є позначення *1* та *2* в квадратиках, що вказують на альтернативні варіанти виконання.

3

5 M

4

5

5

Handwritten musical score for a piece in G major, 3/4 time. The score consists of five staves. The first staff is a treble clef with a box containing the number '5' above it. The second and third staves are also treble clefs. The fourth staff is a treble clef with a piano (p) dynamic marking. The fifth staff is a grand staff (treble and bass clefs) with a piano (p) dynamic marking. The music features a mix of chords and melodic lines, with repeat signs and first/second endings in the first staff.

Белка (отрывок)
Из оперы «Сказка о царе Салтане»

Музыка Н. Римского-Корсакова.

Умеренно

Металлофон (хроматический)

p
Треугольник
p
8

p
8

1. 2.

The image displays three systems of musical notation, each consisting of a vocal line and a piano accompaniment. The key signature is one sharp (F#), and the time signature is 4/4. The piano part features a complex rhythmic pattern with eighth and sixteenth notes, often beamed together. The vocal line is written in a soprano or alto clef and includes various ornaments such as slurs, accents, and breath marks. A dashed line with the number '8' is present in the vocal line of each system, likely indicating an octave. The piano part includes dynamic markings like '7' and 'z' (possibly for 'zest' or 'zest' in a specific context). The systems are arranged vertically, with the first system at the top and the third at the bottom.

РОЗДІЛ VI

МУЗИКА В ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ПІДГОТОВЧОЇ ГРУПИ ДИТЯЧОГО САДКА І ПЕРШОКЛАСНИКІВ

6.1. Процес всебічного розвитку дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку засобами музики

Життя і діяльність дитини, як і дорослої людини, протікає у відповідному навколишньому середовищі – матеріальному й соціальному, в різних його відображеннях у видах і жанрах мистецтва. У такому середовищі й відбувається всебічний розвиток дитини, становлення її духовного світу.

У сучасній психолого-педагогічній і філософській літературі духовний світ людини розглядається як діалектична єдність її раціональної, емоційно-почуттєвої та вольової сфер. Провідна роль у формуванні духовного світу людини належить передовим ідеям та ідеалам, у яких би специфічних формах вони не виражались.

Що ж стосується музики (як специфічної форми вираження ідей та ідеалів), то її вплив на людину головним чином результується в якісній зміні складових естетичної свідомості, які включають естетичне сприйняття, емоції, естетичний ідеал, естетичні погляди й теорії.

Змістом духовного світу людини, його багатством зумовлюється весь процес пізнання дійсності й самої людини: опрацювання норм суспільного життя, норм особистої й суспільної поведінки; формування світогляду (системи поглядів і оцінок); художньо-творча діяльність, що виступає засобом організації інтелектуального, емоціонального, морального й естетичного життя людей.

Такий процес всебічного розвитку особистості здійснюється під впливом як комплексу засобів керованого впливу на особистість, так і за допомогою чинників, які діють стихійно. Протікає він завжди в конкретних умовах (історичних, соціальних, демографічних і т. ін.), що створюють своєрідне матеріальне й духовне середовище. Саме конкретним середовищем зумовлений, у конкретному середовищі здійснюється як спрямований, так і стихійний вплив на особистість. Невід'ємну, органічно цілісну частину цього середовища, як було показано вище, становить музичне мистецтво.

З втіленням у життя і побут засобів масової комунікації і репродукування музики не тільки збільшилась можливість керованого впливу на особистість, але в такій же мірі зросли й чинники, які впливають на неї стихійно. У результаті досить часто музично малограмотні слухачі віддають перевагу різного роду підробкам, в основному розважального характеру, які також розповсюджуються за допомогою засобів масової комунікації і виконують для них роль деяких “музикальних” домінант даного середовища. Музика ж з глибоким ідейно-художнім змістом такими людьми не цінується. Особливо часто з подібними явищами можна зустрітись у молодіжному середовищі, де не останню роль у формуванні примітивних естетичних смаків молоді, окрім низького рівня загальної культури і стану духовних потреб, відіграє й оточу-

юче середовище. Досить часто середовище вимагає і стверджує в людині зовсім не те, до чого закликають її вихователі (вчителі). У результаті дитина може вирости ханжею, лицеміром, втратити віру в добро. Тому перш ніж приступити до формування музичної культури старших дошкільнят і молодших школярів, музичний керівник повинен педагогічно організувати середовище, у якому виховується дитина, спираючись на допомогу сім'ї та громадськості.

Враження дитинства людина проносить через усе своє життя. Багато в чому цими враженнями визначається вибіркова здатність до слухання високохудожніх творів у більш пізній період життя.

Музичні переживання дитинства тісно пов'язані з іншими переживаннями. Тому похід із дітьми, скажімо, на луг – до витoku думки, слова, почуття – в Павлівській середній школі на цьому не закінчувався: дітей навчали ще й сприймати музику луку... Після цього в спеціально обладнаній кімнаті їм пропонувалось послухати в грамзаписі музичні твори, які здатні за асоціацією викликати уявлення про ті явища, з якими діти зустрічались у навколишній дійсності. Досвідчені музичні керівники й учителі намагались навчити дітей бачити прекрасне в природі, підсилували отримані ними враження поетичними образами, дібраними із творів художньої літератури, живопису, танцю та інших видів мистецтва.

У свою чергу, враження від природи поживляють заняття з рідної мови, малювання, музики...

Так, уже в дошкільному віці діти з інтересом виконують пісні, пов'язані з сезонними роботами на городі, наприклад, українську народну пісню "Веснянка", "Осінь" М. Преображенського, "На прогулянці" М. Краєва, "Дерева" О. Тілічєвої.

Особливо сильно впливають на почуття й уяву дітей програмні музичні твори, які відтворюють картинку природи, життя тварин і птахів. Вони здатні викликати найбагатші асоціації, сприяють розвитку уяви.

Формування патріотичних почуттів дошкільнят і молодших школярів тісно переплітаються з інтернаціональним вихованням, оскільки знайомство з піснями й казками різних народів, у яких прославляються розум, воля, сміливість і мужність простих людей, наводить дітей на думку, що в трудящих різних країн є спільні завдання, що їх об'єднує почуття ненависті до пригноблених, що мужня боротьба з несправедливістю і злом обов'язково приведе до перемоги.

Такі пісні, вірші, казки розширюють світогляд дітей, дають їм необхідні уявлення про життя, побут інших народностей і країн, сприяють засвоєнню художньої своєрідності цих творів. Вони однаково доступні й для дітей підготовчої групи дитячого садка, й для першокласників. Але в першому класі вчитель музики після прослуховування, співів і розповідей ставить більш складні запитання про загальну будову почутих творів, про їх настрій, окремі елементи будови, подібність до раніше вивчених творів, у тому числі й у підготовчій групі.

Важливу функцію виконують музичні заняття і в моральному вихованні

дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Так, робота над піснею О. Тілічєєвої “Будуємо дім” однаково доступна за своїм змістом і технічними особливостями для дітей підготовчої групи дитсадка і першого класу. Пісня викликає в них радісне бажання наслідувати будівельників: вони із задоволенням намагаються відтворити звучання пилки, удари молотків і стукання сокири. А робота над моравською народною піснею в обробці Ерно “Люди працюють”, навпаки, викликає осудження тих, хто лінується, відстає від свого трудового колективу тощо. Сприймання цілісного художнього образу допомагає дитині побачити добре й погане, зі співчуттям поставитись до кого-небудь або засудити несправедливий вчинок, полюбити чи зненавидіти, тобто дати оцінку.

Використовуючи прагнення дітей старшого дошкільного й молодшого шкільного віку до музично-виконавської діяльності, як було показано в попередніх розділах, багато хто з музичних керівників дитячих садків і вчителів музики шкіл створює оркестри з дитячих інструментів. Так, ще в 30-ті роки такий оркестр було організовано на базі дитячого садка № 18 Ленінградського району м. Москви. Великою популярністю користується оркестр, створений із учнів перших класів школи № 68 м. Кривого Рогу (керівник Єрьоміна З.). Гра в такому оркестрі розвиває не тільки мелодичний і гармонічний слух, але й виховує увагу, чутливість, витримку, настирливість, волю, товариськість і почуття взаємодопомоги, сприяє творчому збагаченню дитини, знімає наліт сліпого копіювання, пробуджує активність.

При музичному супроводі танців, різного роду ігор, гімнастичних вправ, рухів у строю тощо між музикою і рухами встановлюється тісний взаємозв'язок. Характер музики визначає характер рухів: їх інтенсивність, пластичність, виразність, тобто головних елементів, які сприяють естетизації всього рухового комплексу. Основу даної детермінації складає спільність процесуальної природи як музики, так і рухів людського організму.

Активізуючи рухи, визначаючи їхній характер та інтенсивність, музика має можливість значно впливати на фізичну культуру дітей, на хід виховання їхніх почуттів, які виражаються через рухи, на хід опрацювання навичок володіння своїм тілом і його основними частинами.

Велика роль музики і в розвитку голосового апарату дитини. Оскільки в пісні (а пісня залишається одним із основних засобів музичного виховання) музика тісно пов'язана зі словами, вона викликає суттєвий вплив на характер виконання слів і окремих складів. А це сприяє розвитку техніки мовлення, правильній артикуляції і музикальності мовлення. Навіть дітям з дефектами мовлення методично правильно організовані музичні заняття допомагають позбутися дефектів. Тому ми маємо право підкреслити, що особливий акцент на слуховому елементі в музичному вихованні зможе допомогти відновити роль усіх почуттів у нашому житті. Діти захоплені звуками, вони народжуються з бажанням вивчати їх. Навчаючи музики маленьких дітей, ми хочемо допомогти їм повернути все багатство почуттів за допомогою творчості, яка залучить їх до пошуку цікавих звучань, як ми це спостерігали при грі дітей в ансамблі на металофонах з окремими заглушеними пластинами.

Вплив музики на фізичну природу й духовний світ старших дошкільнят і першокласників дає підстави зробити висновок про те, що вже в роботі з дітьми дошкільного й молодшого шкільного віку музика може стати універсальним засобом керованого впливу на їхній всебічний розвиток, а це є умовою формування соціально значущих якостей особистості: здатність до уяви, мислення, асоціативного уявлення, емоційно-ціннісної орієнтації, волі, моральних властивостей, товариськості, патріотизму тощо. Важливо також відзначити й те, що все це здійснюється під знаменником естетичної реакції дітей, яка цементує всі останні рівні, формуючи здатність насолоджуватись красою, діяти за її законами, стверджувати її в усіх сферах своєї життєдіяльності.

Подібний стан душі дошкільнят і молодших школярів, який породжується інтересом до прекрасного, потребою створювати красу в усіх сферах її прояву, закономірно пов'язаний з вихованням любові до всього живого, що знаходиться поряд з ними.

Так, музика в залежності від тієї ситуації, яка склалася, впливає на дітей по-різному. Крокуючи, наприклад, вузькою стежиною, діти наспівують знайому бадьору пісеньку, яка створює в них добрий настрій. Під час спостережень музика підсилює сприйняття краси довкілля.

Прогулюючись лісовою галявиною, діти збирають польові квіти, перебирають, розглядають, називають їх. На запитання вихователя (вчителя): "Яку пісню ви знаєте про польові квіти? Давайте її заспіваємо!" діти називають "Літні квіти" О. Тілічесвої й співають разом з вихователем.

Діти у захваті будують хатку з піску та маленьких дощечок. У цей час вихователь або вчитель спостерігає за грою та наспівує відому дітям пісню "Будуємо дім" О. Тілічесвої. Діти охоче підспівують.

Ці приклади говорять про те, що при роботі з дітьми зазначеного віку під час екскурсії, прогулянки, ігор може й повинна звучати різноманітна музика: пісенна, хороводна, танцювальна.

На заняттях з розвитку мовлення й ознайомлення з довкіллям, на уроках образотворчого мистецтва музика також може бути використана плідно. Наприклад, розповідаючи казки "Кіт, півень і лисиця", "Сестричка Альонушка та братик Іванушка", "Трое поросят", вихователь ілюструє їх виконанням невеличких пісень, які характеризують діючих персонажів. На заняттях з малювання вихователь навчає старших дошкільнят робити мазки пензлем, передаючи відповідний ритм рухів, і в той же час вносить елемент гри: ритмічні мазки називає краплинами дощу і наспівує пісеньку "Дождик, дождик, пуще, дадим тебе гуши, дадим тебе ложку – ешь понемножку!". Діти з великим задоволенням підхоплюють її.

Музика допомагає передати в малюнку характерні особливості образу, збагачує дитячі враження. Так, п'єса Д. Кабалевського "Клоуни", яку пропонує прослухати дітям в грамзапису на початку заняття, допомагає їм по своєму зобразити цього веселого й смішного клоуна на малюнку.

Якщо вихователь знайомить старших дошкільнят з віршем О. Пушкіна "Осінь", то глибше сприйняти характер вірша допомагає "Осінь пісенька" П. Чайковського.

У багатьох дитячих іграх часто використовується музика. Діти грають в “музичні заняття”, в “концерт”, танцюють, виконують пісні, послівки, вивчені раніше. У таких випадках вихователь допомагає розподіляти ролі, підібрати відповідні грамплатівки з записами народних танцювальних мелодій.

Суттєву роль у музичному вихованні дітей відіграють музично-дидактичні ігри. Деякі з них попередньо розучуються на занятті. Ігри розвивають музичний слух, творчі здібності дитини, допомагають засвоїти початкові елементи нотної грамоти. У повсякденному житті вихователь повторює, закріплює отримані дітьми знання й знайомить їх з новими музично-дидактичними іграми.

Металофон, цитри, бубон, барабан, дзвіночки, тріола – їх можна використовувати для формування навичок розрізнення тембру інструментів.

За допомогою магнітофона, електропрогравача можна провести гру для визначення видів танцювальних жанрів: польки й вальсу. Для цього використовується відповідний музичний матеріал: “Вальс” Шайнського, “Дитяча полька” М. Глінки, “Вальс” С. Майкапара. Потім дітям пропонують діяти відповідно до характеру музики: весело, легко, бадьоро виконувати веселу польку чи плавний танець.

Таким чином, музика в різних видах діяльності дошкільнят або учнів перших класів повинна знайти використання завдяки активній організаторській діяльності вихователя (вчителя музики).

Використання музичних творів у повсякденному житті збагачує дітей новими враженнями, сприяє розвитку самостійності, творчої ініціативи. В організації цієї роботи велику допомогу вихователю надає музичний керівник.

6.2. Музика й фізична культура: обумовленість художніх рухів емоційно-образним змістом музики

Розглядаючи це питання, перш за все необхідно відзначити, що музика, супроводжуючи ранкову гімнастику й заняття з фізичної культури, активізує дітей, значно підвищуючи якість вправ, що виконуються, організовуючи колектив.

Відомо також, що звучання музичних творів підвищує працездатність серцево-судинної, м'язової й дихальної систем організму. При виконанні вправ з музичним супроводом покращується вентиляція легень, збільшується амплітуда рухів при диханні.

У той же час можна говорити про розвиток у дітей музикальності, головних її компонентів – розвитку слуху, здатності емоційно відгукуватись на музику. Дитина й тут навчається сприймати музику, рухатися відповідно до її характеру, засобів виразності.

Музичний супровід фізичних вправ повинен відповідати таким вимогам: провідна роль відводиться рухливим завданням; характер музики повинен відповідати характеру рухів.

Основні завдання ранкової гімнастики й занять з фізичної культури – сприяти зміцненню дитячого організму, формувати рухливі уміння й навич-

ки, розвивати фізичні якості: витривалість, швидкість реакцію, спритність та ін. Музичний супровід підпорядковується досягненню цих цілей. Найбільш доцільно проводити під музику деякі основні рухи (ходьба, біг, стрибки), вправи в колоні та загально-розвиваючі вправи з елементами художньої гімнастики. Якщо фізичні вправи виконуються з достатньою напругою або ж в індивідуальному ритмі (вправи на рівновагу, повзання, влучення в ціль, стрибки вгору, у довжину і т. п.), не слід використовувати музику.

Кожний рух має своєрідний характер, тому необхідно знайти відповідний музичний супровід. Наприклад, чіткі махи вимагають бадьорої, енергійної музики; стрибки, притопи – легкої, грайливої; покачування квітами або стрічками – ніжної, наспівної і т. п. Разом з тим один і той же вид рухів може носити різний характер. Наприклад, ходьба на початку заняття фізкультурою або ранкової гімнастики повинна бути бадьорою й життєрадісною, тому марш добирається енергійний, помірно швидкого темпу. Наприкінці заняття ходьба виконує іншу функцію – знижує фізіологічне навантаження, відповідно й маршова музика буде спокійною, помірною. На фізкультурних святах ходьба й музика носять урочистий характер.

Добираючи музику для фізичних вправ, необхідно враховувати вік дітей, оскільки в старших дошкільнят і першокласників фізіологічні можливості досить обмежені (короткий крок, відносно помірний темп пересування тощо). Музичні твори для ходьби, бігу, підстрибування повинні бути яскравими, виразними, помірного темпу, з чітким фразуванням, контрастного характеру. Наприклад, у “Марші” В. Агафоннікова спокійна мелодія, зручний, помірний темп, тривалий вступ, який дає можливість підготуватись до ходьби.

Ранкова гімнастика створює бадьорий настрій, налаштовує дитячий організм на різні види діяльності. Підбираючи музичний супровід, слід враховувати фізіологічне навантаження, вікові особливості дітей, відповідність характеру руху. Елементи вправ повинні бути попередньо вивчені на заняттях з музики чи фізичної культури.

У тому випадку, коли ранкова гімнастика проводиться на повітрі, музичний супровід має свої особливості: звуки на повітрі розповсюджуються нерівномірно й їх можуть не всі почути. Звідси необхідно продумати, як розташувати програвач, магнітофон, акордеон, баян.

На занятті з фізичної культури музика повинна звучати епізодично: під час ходьби, бігу, підстрибування, перебудов, деяких загально-розвиваючих вправ. Основна частина занять, як правило, проводиться без музики, хоча окремі рухливі ігри можуть вимагати музичного супроводу. Заняття частіше всього закінчуються маршем. Пісня на уроці фізкультури не може мати місця (виняток становлять деякі рухливі ігри), оскільки це вимагає додаткових зусиль від дитини, ускладнює її дихання.

Виконання фізичних вправ під музику можливе лише у випадках добре поставленої роботи з фізичного й музичного виховання, тобто більшість дітей даної вікової категорії повинні успішно справлятися з програмними вимогами.

Використання музичного супроводу в процесі навчання фізичним впра-

вам залежить від етапів їх розучування. При знайомстві з рухами, їх покази музика полегшує сприйняття. Після показу вправи дається її характеристика. Розучування окремих елементів вправ проводиться без музики, оскільки її сприйняття на цьому етапі знижує свідомий контроль рухових навичок і може призвести до механічного їх відтворення. Коли вправа добре засвоєна, до неї знову повертаються з музичним супроводом. Така методика навчання підвищує точність і чіткість виконання рухів, їх виразність.

У якості музичного супроводу вправ в основних видах рухів використовується народна й класична музика, твори сучасних авторів.

Виконання творів повинне бути якісним, правильним, не можна допускати акцентованих сильних долей тактів, непередбаченого повтору деяких фраз, введення зайвих пауз, синкоп тощо. Все це викривляє творчий задум композитора, порушує зміст твору й знижує його художні властивості.

Таким чином, використання музики на заняттях фізкультурою або ранковою гімнастикою сприяє зміцненню й загартуванню організму, розвитку музичальності.

6.3. Зміст, види й форми розваг та їх музичне оформлення

Розваги з використанням музики (концерти, дитячі опери, музичні ігри-драматизації, лялькові спектаклі, веселі змагання, вікторини тощо) є важливими засобами поглиблення музичних уявлень старших дошкільнят і молодших школярів, вдосконалення їхнього музичного сприйняття.

Продумане використання розваг розширює сферу педагогічного впливу на всебічний розвиток дітей зазначеного віку, сприяє прояву позитивних властивостей особистості.

Багато розваг пов'язано з різними видами мистецтва: образотворчим, музикою, літературою, театром, кіно. Їх зміст відображається в конкретних текстах, взятих із життя (ставлення до природи – “Осінні ознаки”, любов до рідного краю – “Ох і берізка”, дбайливе ставлення до іграшок – “Хто ви-пен?”), виявляючи безпосередній зв'язок з виховними й освітніми завданнями.

Насиченість розваг емоційними елементами підвищує зацікавленість, а значить, і активність дітей до всього, що їм пропонується. Колективні співпереживання дітей формують у них задатки соціальних почуттів і стосунків.

Зміст розваг впливає на форму й організацію їх проведення. Розвиток сюжету вимагає театралізації. Щоб передати образ, необхідно розробляти композицію. Загадки й атракціони краще подавати у вигляді концертів, змагань та ін.

Музика в розвагах використовується по-різному: в одних випадках вона складає основний зміст (музичні ігри, концерти, дитячі опери, хореографічні мініатюри, хороводи), в іншому – використовується частково (спектаклі, ігри-драматизації, музично-літературні композиції). Але в усіх випадках необхідно у використанні музики дотримуватись принципу доцільності: або як провідного елемента, що визначає основу розваги, або як засобу, який збага-

чує й доповнює зміст. Правильне використання музики в розвагах допоможе правильно відібрати музичні твори й цим створити необхідний настрій, атмосферу, а значить, більш цілеспрямовано здійснювати педагогічний вплив на дітей.

Не слід часто використовувати нові музичні твори. Впізнавання дітьми знайомих творів у дещо неочікуваних обставинах викликає емоційний відгук, сприяє розширенню музичних уявлень, включення знайомих пісень, танців, ігор, які були вивчені на попередніх заняттях, доставить їм справжню насолоду й радість.

Як правило, в розвагах музика звучить у виконанні дорослих (пісні, інструментальні п'єси) або у використанні дітей (пісні, танці, ігри). При цьому важливо враховувати принцип доступності: у першому випадку – для сприйняття її дітьми, в іншому – для виконання її ними. Але завжди це повинна бути яскрава, образна музика, з простою мелодією, яка легко запам'ятовується, з достатньо виразним аранжуванням.

При цьому можна звертатись і до грампласту. Сольне, хорове й оркестрове звучання музики у виконанні великих музикантів, відомих колективів сприяє розвитку естетичного сприйняття музики. Це може бути й окремий музичний фрагмент, що являє собою закінчену музичну форму.

У підготовчій групі й у першому класі проводяться різні розваги. Види їх визначаються характером участі в них дітей. З одного боку, це розваги, де діти виступають у ролі слухачів або глядачів; такі розваги готуються й проводяться дорослими. Сценарій, як правило, включає більш складний репертуар (мається на увазі виконавство, а не сприйняття його дітьми). Зміст частіше всього носить пізнавальний характер (знайомство з творчістю композитора, письменника, поета, з жанровими особливостями мистецтва, з різними аспектами соціального й суспільного життя).

З іншого боку, це розваги, де діти – найактивніші учасники й виконавці (зрозуміло, керує їх діяльністю дорослий). Репертуар при цьому повинен бути доступний віковим можливостям дітей, враховуючи рівень їх знань, умінь та навичок. Основна мета таких розваг – активізувати, об'єднати творчі прояви дітей, виявити їх ініціативу, викликати емоційне піднесення й просто доставити радість та задоволення.

У той же час проводяться й такі розваги, у яких активну участь беруть і дорослі, й діти. Зміст цих розваг повинен бути розроблений таким чином, щоб логічно об'єднати дії дітей та дорослих.

Форми організації дозвілля старших дошкільнят і першокласників різноманітні й варіативні, оскільки вони залежать не тільки від мети та завдань розваг, але й від жанру самого репертуару, його особливостей. Форми організації дозвілля – це композиції, концерти, спектаклі, ігри, змагання, вікторини, атракціони, карнавали та ін. Всі названі форми та багато інших об'єднані в три види розваг, які відповідним чином відображають поставлену в них мету й завдання.

Так, концерти включають різні види діяльності: сольне, ансамблеве, хорове виконання пісень і танців, художнє читання, гру на музичних інструме-

нтах, виконання невеличких сценок тощо. Але можна організувати концерт, використовуючи один з видів діяльності, наприклад, виступ хорового колективу, оркестру дитячих музичних інструментів та ін. Концерти бувають тематичними, театралізованими. Участь у концертах доступна вже й старшим дошкільнятам. При цьому проявляються виконавські навички, ініціатива, творча видумка. Вихователі, музичний керівник допомагають дітям скласти програму концерту, слідкують за тим, щоб дотримувались послідовності чергування видів діяльності, навантаження на кожного учасника.

Музичні ігри та ігри-забави є цікавою формою розваг і можуть проводитися з дітьми усіх вікових категорій. Сюжетність і образність цих розваг органічно сполучаються з музикою. Ігри-забави мають відтінок гумору, в них сполучається музика з ігровими жартівливими діями. Вихователь, музичний керівник, учитель музики створюють невимушену атмосферу для дітей.

Ігри-забави допомагають зібрати, переключити увагу дітей, внести відповідну розрядку, зняти втому й створити піднесений настрій. З цією метою вони проводяться зі старшими дошкільнятами та учнями перших класів. Різні ритмічні поспівки з одночасним притопуванням, пристукуванням цікаві для дітей зазначеного віку й можуть виконуватись разом з вихователем (учителем) або самостійно.

Музичні ігри більш розгорнуті за змістом, аніж ігри-забави. У розвагах вони частіше за все театралізовані, доповнені новими моментами порівняно з заняттями, де вони зазвичай розучуються з дітьми. Саме ці елементи новизни підвищують інтерес дітей до них, активізують дитяче виконавство й створюють піднесений, радісний настрій. Ці розваги не є видовищними, оскільки діти водночас є учасниками. Тому перед початком необхідно створити радісну, піднесену атмосферу, привнести елемент неочікуваності.

Інсценування, ігри-драматизації, лялькові спектаклі – найбільш розповсюджені форми розваг серед дітей старшого дошкільного віку й першокласників. Дітям подобається самим інсценувати пісні, розігрувати дії казок, знайомі літературні сюжети. Ляльковий театр перетворюється для них на справжнє свято, лялькові спектаклі частіше готуються дорослими акторами або старшими школярами.

Учасниками ігор-драматизацій можуть бути діти старшої групи й першого класу. Віковий склад виконавців визначає ступінь складності репертуару. Вихователь, музичний керівник, учитель музики допомагає дітям засвоїти ту або іншу роль, погоджувати свої дії з діями інших учасників.

Музика в іграх-драматизаціях, спектаклях звучить у ході сюжету, коли персонажі співають, танцюють або просто слухають гру на скрипці, гармоніці, сопілці, фортепіано. Музика вводиться з метою створення відповідного настрою, в якості музичного оформлення.

Але слід пам'ятати, що музика в спектаклях не повинна звучати постійно, а бути лише прикрасою. Постійний музичний фон порушує сприйняття змісту п'єси, відволікає дітей від основної дії, позбавляє музику її функціонального значення.

Музика, яка відповідає змісту розваг, правильно характеризує персонажі,

збагачує уявлення дитини, допомагає розвивати її естетичні почуття.

Розваги в підготовчій групі й першому класі є важливою формою організації дітей у позаурочний час, вони допомагають створювати радісну атмосферу, яка сприяє формуванню в дітей позитивних емоцій, розширяє сферу їхніх почуттів, залучає до колективних переживань, розвиває ініціативу, творчу видумку. Організація розваг є важливим педагогічним завданням.

6.4. Музика в структурі святкових ранків

Свята в дитячому садку та в початковій школі – важлива ланка педагогічного процесу.

У доступній формі, через художні образи діти підготовлюються до сприйняття в подальшому великих ідей, які лежать в основі всенародних свят; урочиста обстановка, художнє оформлення, музика активно впливають на розвиток патріотичних почуттів, виховують у дитини гордість за свою прекрасну Батьківщину.

Різномірна художня діяльність дітей на ранкових святах: це й урочиста хода, й співи, й ігри, й танці.

Виразне читання, інсценування, виконання музичних творів, яскраве й барвисте оформлення залу, групових кімнат, класу створюють у дітей піднесений настрій, викликають естетичні почуття. Дітям надається можливість розважитись, проспівати улюблені пісні, пограти, проявити спритність в іграх і змаганнях.

Таким чином, на ранкових святах у єдності вирішуються завдання всебічного розвитку дитини.

У дитячому садку щороку відзначаються знаменні дати: день Незалежності, Новорічне свято, Різдво Христове, день 8-го Березня, Великдень, свято Перемоги, день випуску дітей підготовчої групи в школу тощо. Ці ж свята проводяться й у школі.

Особливу роль на ранкових святах відіграє музичне мистецтво. Як засіб великого емоційного впливу на дітей, воно створює відповідний настрій: урочисто-піднесений, спокійний, веселий. Спочатку необхідно створити загальний підйом почуттів, довести до свідомості дітей основну ідею свята. З цією метою в першій половині цього свята підбираються урочисті марші, святкові пісні, можуть звучати пісні й у виконанні дорослих.

По ходу дії музичний супровід свята урізноманітнюється, визначаючись змістом чергового дійства. Звуки бадьорого маршу налаштовують дітей на святкову ходу. Веселий характер танцювальної мелодії або спокійний ліричний вступ пісні викликають у дітей відповідний емоційний відгук.

Музика поглиблює художні образи поетичного тексту; викликає в дітей співпереживання зі змістом пісні, хороводу.

Провідне місце на святкових ранках займають різні види музичної діяльності. Діти виконують пісні, танці, грають на музичних інструментах невеличкими ансамблями. До сценарію ранку часто включаються музично-драматичні сцени, діти можуть показати створені ними самими танці, хороводи.

Таким чином, музичний репертуар, який виконується на святах, досить різноманітний. Вибір його диктується перш за все встановленими загальними принципами. Він повинен відповідати виховним і освітнім завданням, мати художню цінність і бути доступним для дитячого виконання. Музичний репертуар добирається відповідно до різних видів музичної діяльності – співів, музичних ігор, інсценувань. З цієї метою використовуються пісні й п'єси сучасних авторів і народні пісні.

Зміст музичного репертуару визначається тематикою святкових ранків. Так, скажімо, на святковому ранку, присвяченому дню Першого травня, провідною темою є тема дружби народів, дітей різних країн. Все це знаходить своє відображення в інсценуванні, піснях і танцях різних націй, особливий колорит усьому святу надає й тема приходу весни. У музичному й поетичному репертуарі святкові мотиви сполучаються з весняними.

8 Березня – особливий день у житті дитини, він тісно пов'язаний з улюбленими образами. Ліричні пісні про маму, бабусю ніжними й задушевними інтонаціями допомагають дітям висловити свою любов і щире ставлення до них.

На святковому ранку, приуроченому до Дня Перемоги, музика звучить стверджувально й проникливо, викликаючи почуття гордості за наш народ і його армію. Під час святкування цього дня дітям у доступній формі розповідають про перемогу нашого народу у Великій Вітчизняній війні. У дитячий садок і в школу на святковий ранок запрошують учасників бойових дій. Діти виконують для них пісні, читають вірші, проводять ігри, зображаючи себе пілотами, моряками, кавалеристами.

Новий рік – зимове свято, яке несе дітям зустріч з казковими образами Діда Мороза та Снігурки, лісових звірів, різними персонажами інсценувань. В іграх і хороводах навколо ялинки звучить весела, бадьора музика, яка передає настрій загальної радості, веселощів, збагачує різноманітними враженнями, які запам'ятовуються надовго.

Теми прощання з дитячим садком і зустрічі зі школою відображені на святі для дітей підготовчої групи. Поряд з улюбленими піснями й іграми (свято проводиться в кінці весни або влітку) використовуються фізкультури вправи, ігри-атракціони.

Музична діяльність на святкових ранках займає провідне місце. Це обумовлює особливу роль музичного репертуару й вимог до його підбору.

Важливість святкових ранків як засобу естетичного виховання визначається не тільки впливом музики, а й сполученням у ньому різних видів мистецтва, які доповнюють одне одного у найповнішому розкритті обраної теми.

Яскраве, художнє оформлення приміщення створює урочистість і відразу викликає в дітей, що входять у зал чи кімнату, піднесений настрій. Великий емоційний підйом створює вітання ведучого, який відкриває свято. У віршах, які читають діти, у перекличці найбільш повно й конкретно передається основна ідея свята.

Таким чином, святкові ранки сприяють всебічному розвитку дитини.

Сценарій святкового ранку відображає його основну ідею й має свої тра-

диції. Так, святкова програма, присвячена, наприклад, суспільно-політичним подіям, складається з трьох частин.

Перша частина, невеличка за часом (5-7 хвилин), включає урочистий вхід святково вдягнутих дітей з прапорцями, квітами, гілочками і т. д., читання віршів, виконання декількох пісень.

Друга частина – більш протяжна. Вона складається з колективних і індивідуальних виступів дітей, інших моментів. Діти виконують пісні, які вивчили на музичних заняттях. Особливе місце тут займають знайомі дітям народні пісні, ігри, хороводи, танці, традиційні для даної місцевості.

Всі виступи можуть проходити у вигляді концерту, в якому чергуються різні види діяльності, обидві частини репертуару можуть бути об'єднані однією темою.

Цікавий епізод складає приїзд гостей з різними сюрпризами, показ спектаклю лялькового театру, інсценувань у виконанні групи дітей.

У третій, заключній частині, увага дітей знову зосереджується на основній ідеї свята. Ведучий ще раз вітає усіх присутніх, діти хором можуть прочитати невеличкий вірш, рядки на чотири, приурочений до свята. Зал вони покидають під бадьорий марш.

Новорічний сценарій також складається з трьох частин, кожна з яких відрізняється своєрідністю. У першій діти розглядають святково вбраний зал, ялинку, читають вірші, водять хороводи. У другій, кульмінаційній частині, з'являються Дід Мороз і Снігурка, які продовжують вести святковий ранок, створюючи атмосферу радісного пошвавлення. Діти виконують вірші, пісні, інсценування, веселі сценки. У цій частині свята проводяться атракціони, ігри, загадки тощо.

Третя частина свята – завершальна. Дід Мороз і Снігурка прощаються з дітьми. Після декількох масових танців навколо ялинки діти розходяться по групах.

Ранок, присвячений прощанню з дитячим садком і проводам дітей до школи, проводиться дещо в іншому плані. Тут перш за все створюється атмосфера дружньої уваги до дітей підготовчої групи. Вони виконують свої улюблені пісні, танці, спостерігають за виступами дітей інших груп, приймають від них поздоровлення; квіти, пам'ятні сувеніри. У піснях і віршах, які завершають святковий ранок, діти дякують працівниками дитячого садка, обіцяють добре навчатися в школі.

Святковий ранок є частиною всієї загально-виховної роботи, яка проводиться в дитячому садку і школі. На таких святах виконуються завдання морального, розумового, фізичного й естетичного виховання. Тому підготовку до свята можна розглядати як фрагмент цілісного педагогічного процесу.

До програми святкового ранку включають танці, музичні ігри, пісні, добре знайомі дітям, які вони зможуть добре вивчити за час, що залишається до свята. Обраний для програми репертуар поступово включається в план музичних занять. Найбільш складні пісні й танці розучуються за 1-1,5 місяці. Частина репертуару – сюрпризні моменти, нескладні ігри й інсценування готуються з дітьми незадовго до свята.

Підготовка до свят, особливо суспільно-політичних, відбувається на різних заняттях, у різних видах художньої діяльності. З дітьми ведеться розмова про майбутнє свято, читаються відповідні оповідання, розучуються вірші. Тема свята знаходить своє відображення в малюнках і апплікаціях дітей. На музичних заняттях лише здійснюється частина загально-виховної роботи у зв'язку з наступаючим святом.

Вдале проведення святкового ранку залежить перш за все від добре продуманого сценарію. Він повинен бути в міру насичений видовищними моментами, виступами й тривати не більше 35-45 хвилин у підготовчій групі та 50-55 хвилин у першому класі.

У грамотно складеній програмі чергуються епізоди дії й відпочинку дітей. Так, після урочистої частини вони сідають і слухають вірші. Після веселого спільного танцю – дивляться інсценування, в якому задіяні лише декілька дітей.

Спочатку діти досить стримані у висловленні своїх почуттів. Весела музика, рухи з кольоровими хусточками викликають у них посмішку, бажання рухатись.

Надмірна кількість різних і яскравих вражень може викликати в дітей певну загальмованість. Навички в них ще нестійкі, діти можуть забути порядок рухів, побудови в знайомому танці, тому музичний керівник або учитель музики їм увесь час допомагає.

Для дітей підготовчої групи та першокласників характерна більша активність і в сприйнятті й у виконавській діяльності.

На святкових ранках вони діють самостійно, без допомоги вихователя (учителя) проводять знайомі ігри, танці, беруть участь в інсценуванні. Вони вільно орієнтуються в колективі, слідкують за вірним виконанням дій товаришів. У виступах повинні бути задіяні всі діти. Це досягається перш за все тим, що частина пісень, танців, ігор, хороводів виконується колективно. Крім цього, кожна дитина може виступати індивідуально або з невеликою групою.

Колективні виступи завжди чергуються з індивідуальним читанням віршів, грою на музичних інструментах. Інколи в сюрпризних виступах об'єднуються кілька дітей. Вони виконують пісні й танці різних персонажів, розігрують невеличкі сценки-драматизації.

Індивідуальні виступи допомагають сором'язливим дітям побороти страх, подолати скутість рухів, розвивають впевненість у своїх силах. В індивідуальних виступах кожній дитині надається можливість виявити свої музично-творчі здібності.

При правильно організованій роботі з музичного виховання всі діти оволодівають програмним змістом, який визначений для підготовчої групи й першого класу. Але разом з тим у кожній групі є діти, які легше й швидше за інших засвоюють програмний матеріал, а подальший розвиток їхніх задатків вимагає більш складних творів. Таким дітям можна доручити більш складні ролі, побудовані на виконанні пісень чи танців, що дозволяє їм більш повно розкривати свої здібності. Але в кожній підготовчій групі й у кожному першому класі є діти, яким не під силу виконувати ті чи інші завдання (з різних

причин). Таких дітей теж необхідно залучати до виконання відповідних завдань: вони повинні брати участь у всіх іграх та святах, для них необхідно вигадувати прості, але цікаві виступи.

Найвідповідальнішою на святковому ранку є роль ведучого. Його емоційність, жвавість, вміння безпосередньо спілкуватися з дітьми, виразне виконання віршованих текстів багато в чому визначають загальний настрій і темп ведення свята.

Велике задоволення дітям приносить сольний або груповий виступ вихователів, музичного керівника або учителя музики. Вони можуть показувати танці різних народів, виконувати роль якого-небудь персонажа, співати пісні. Вихователі, учителі й музичні керівники весь час знаходяться з дітьми, співають разом з ними, готують атрибути, деталі костюмів, допомагають проведенню ігор тощо.

Святковий ранок повинен бути проведений у належному темпі, оскільки велика кількість номерів і невиправданих пауз стомлюють дітей, розхолоджують їх, порушують єдину лінію емоційно-фізіологічного навантаження. Запобігти цьому допоможе активна участь у святі дорослих.

Після свята діти довгий час пам'ятають виступи, які їм особливо сподобались. Вихователь і музичний керівник (учитель музики) намагаються закріпити найбільш змістовні, яскраві враження, пов'язуючи їх із тематикою свята. Пізніше ці враження діти втілюють у малюнках, ліпленні, оповіданнях і бесідах. Вони повторюють танці, пісні, дії окремих персонажів, які їм особливо сподобались.

Існує добра традиція на музичних заняттях у підготовчій групі й у перших класах школи закріплювати ті враження дітей, які вони отримали на святі. Музичний керівник нагадує дітям окремі моменти свята, пропонує обмінятися враженнями й виконати за бажанням вірші, пісні, ігри, драматизації. Деякі виступи можна повторити 2-3 рази, змінюючи при цьому виконавців. Все це допоможе глибше відчувати зміст свята, зберегти про нього гарні спогади.

Таким чином, свята в дитячому садку (підготовча до школи група) й у першому класі – важлива складова частина вихованого процесу. Вони активно сприяють формуванню особистості старших дошкільнят і молодших школярів, дозволяють дітям виявляти свої вміння, творчу ініціативу, підводять відповідний підсумок всієї (в тому числі й музичної) виховної роботи.

ПІДСУМКИ

Організація роботи з музичного виховання передбачає здійснення цілеспрямованого музичного розвитку дітей у різних формах їхньої діяльності. До них належать: музичні заняття, свята, розваги, самостійна музична діяльність, побудовані на активній взаємодії дорослих з дітьми.

Педагог-музикант відповідає за загальну постановку музичного виховання, у даному випадку – в старшій групі дитячого садка й у першому класі:

- проводить музично-виховну роботу, використовуючи найрізноманітніші форми її організації;
- пропагує музично-естетичне виховання серед батьків.

Робота з дітьми включає проведення занять, свят, а також організацію й розвиток самостійної музичної діяльності. Заняття в другій половині дня повинні мати ігровий характер.

Окрім загальних занять, музичний керівник (учитель) проводить індивідуальні заняття з невеликими групами або окремими дітьми. Метою цього виду роботи є вдосконалення окремих видів рухів, співацьких умінь і навичок, а також розучування сюрпризних виступів для свят.

Забезпечуючи засвоєння програмового репертуару на заняттях, музичний керівник (учитель) бере участь у розвитку самостійної музичної діяльності дітей; спостерігає й цікавиться ходом розвитку цього виду діяльності. Важливу форму всього педагогічного процесу складає підготовка, організація й проведення свят і розваг. З метою закріплення добрих вражень про свято музичний керівник (учитель) може повторювати на музичних заняттях найбільш вдалі фрагменти святкового виступу (пісні, вірші, ігри, танці, драматизації).

Процес розвитку музичних здібностей у дітей багато в чому залежить від роботи музичного керівника, учителя музики.

Беручи активну участь у всьому житті дитячого садочку (початкової школи), музичний керівник (учитель музики) повинен активно пропагувати музично-естетичні знання серед батьків. Така робота проводиться у двох напрямках:

- конкретна співпраця дорослих із дітьми по закріпленню навичок і вмінь, набутих на музичних заняттях;
- збагачення дітей новими музичними враженнями.

Таким чином, спільні зусилля дитячого садка, початкової школи й батьків сприяють вдосконаленню музично-виховної роботи як важливого засобу гармонійного розвитку дітей підготовчої групи й першого класу. Змістовно й правильно організована робота всього педагогічного колективу з музичного виховання (дитячий садок – початкова школа) здійснюється під керівництвом музичного керівника й збагачує життя дитини яскравими, емоційними враженнями, забезпечує розвиток її музичних здібностей.

Мартьянова Галина Миколаївна

**ПИТАННЯ НАСТУПНОСТІ В МУЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО
ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Навчальний посібник
для студентів музичних відділень
вищих педагогічних навчальних закладів.

Київ, “Либідь”

Підписано до друку
Обл.-вид. арк. – 6,36.
Формат 60x84 1/16. Друк офсетний.
Тираж 300 прим. Зам. № 368.

Друкарня СПД Щербенок С. Г. (0564)74-29-09